

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

TÛL-İ ÖMR-İ TABİÎ-Yİ İNSÂN

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İdil Su ÖZ

BURSA – 2013

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

TÛL-İ ÖMR-İ TABİÎ-Yİ İNSÂN

(YÛKSEK LİSANS TEZİ)

İdil Su ÖZ

**Danışman:
Yard. Doç. Dr. Sadettin EĞRİ**

BURSA – 2013

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda
numaralı 'nın
hazırladığı
“
.....” konulu (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri
arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... (başarılı/başarısız) olduğuna
(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : İdil Su ÖZ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI+113
Mezuniyet Tarihi : / / 2013
Tez Danışmanı : Yard. Doç. Dr. Sadettin EĞRİ

TÛL-İ ÖMR-İ TABİÎ-Yİ İNSÂN

Bu teze Tûl-i Ömr-i Tabîî-yi İnsân adlı mesnevînin asıl metni, tercümesi ve transkripsiyonlu metni bulunmaktadır. Yapılmış olunan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Fars Öğüt Edebiyatı ve Mesnevî konuları bulunmaktadır. İkinci bölüme, eserin yazarı Mirza Rıza Han Dâniş'in hayatı konu olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, çalışması yapılmış olan Tûl-i Ömr-i Tabîî-yi İnsân isimli mesnevînin konusu ve çevirisi yer almaktadır.

Anahtar sözcükler

Mirza Rıza Han Dâniş
Arfauddovle

Tûl-i Ömr-i Tabîî-yi
İnsân

Mesnevî

Fars Öğüt Edebiyatı

ABSTRACT

Name and Surname : İdil Su ÖZ
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch : Former Turkish Literature
Degree Awarded : Master
Page Number : XI+113
Degree Date : / / 2013
Supervisor (s) : Asst.Prof.Dr. Sadettin EĞRİ

TUL-I OMR-I TABII-YI INSAN

This thesis includes mathnawi of Tul-i Omr-i Tabii-yi İnsan's original text, translation and transcription. This study that is done consists of three sections. In the first part, Persian Counsel Literature and Mathnawi topics has been handled. In the second part of study Prince Mirza Rıza Khan Danish's, who is the poet of this mathnawi, biography and works has been processed. In the third part mathnawi of Tul-i Omr-i Tabii-yi İnsan's, which is studied, topic explained.

Keywords:

Mirza Rıza Khan
Danish

Tul-i Omr-i Tabii-yi
İnsan

Mathnawi

Persian Counsel
Literature

ÖNSÖZ

Mirza Rıza Han Dâniş'in Tûl-i Ömr-i Tabî'yi İnsân adlı mesnevîsi Fars Öğüt Edebiyatı'nın çok sayıdaki eserlerinden bir tanesidir. Mirza Rıza Han Dâniş mesnevîsinde insan ömrünün uzun ve sağlıklı olması için neler yapması gerektiğini, nelere dikkat edilmesi gerektiğini gerek örneklerle gerek Sadi Şirâzî'nin ve kendi doktorunun sözlerinden alıntılar yaparak açıklamıştır.

Şair kendi hayatını örnek göstererek insanların neleri yapmaları ve neleri yapmamaları gerektiğini anlatmaktadır. Kendilerini ruhen ve bedenen zayıflatmamak için özellikle yaşadıkları yerin yaşam koşullarının, insanın sağlıklı olması için gereken şartlarla tamamen uyum içinde olması gerektiğini savunmuştur.

Sağlıklı ve huzurlu bir yaşlılık dönemi geçirilmek isteniyorsa hayatın zorluklarından el etek çekip, yaşamın tadına varılması gerektiğini söylemektedir, çünkü ona göre, insan önünde sonunda ölümü tadacaktır. İnsanın sonunun değişmediği, yani ölümden kaçış olmadığı için, insanın hayat kavgasında kişinin kendini çok fazla yıpratmaması gerektiğini düşünmektedir.

Hayatta acı çekilecekse, bunun mal mülk arttırılması için değil, ruhun zenginliğinin arttırılması için çekilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çevresindeki insanların yaşam sürelerini de araştırmış ve birçoğunun erken sayılabilecek yaşta vefat ettiğini fark etmiştir. Bunun nedenini sorgulamış ve sonucunda bünyelerinin sağlıkları için uygun olmayan şartlarda yaşadıklarını ve uzun süre sevdiklerinden, memleketlerinden ve onun havasından uzakta olmalarının verdiği üzüntünün neden olduğunu öğrenmiştir.

Şairin kendisi de hayatına hem bedenen hem de ruhen eziyetler çekmiş olduğundan dolayı, hem sonraki nesillere hem de yaşadığı dönemdeki insanlara sağlık konusunda yol göstermesi için üzerinde çalışmış olduğumuz bu eseri yazmıştır.

Eser iki yüz beyitten oluşmaktadır ve yazıldığı 1907 yılında Fransızca'ya ve Türkçe'ye çevrilmiştir, ancak üzerinde hiç çalışma yapılmamıştır. Çalışması yapılan mesnevî beyitlerin anlamları bir sonraki beyite geçirilerek yazılmıştır.

Hazırlanılan yüksek lisans tezi üç bölüm halinde düzenlenmiştir:

I. bölümde; Fars Öğüt Edebiyatı ve mesnevî şiir türü hakkında bilgi verilmektedir.

II. bölümde; mesnevînin şairi Mirza Rıza Han Dâniş'in hayatı hakkında bilgi verilmektedir.

III. bölümde; Tûl-i Ömr-i Tabîf-yi İnsân mesnevîsinin konusu anlatılmaktadır ve düz yazı şeklinde eserin çevirisi bulunmaktadır.

III. bölümün ardından çalışmada, transkripsiyonlu metin, sonuç, kaynakça, metnin aslı, fotoğraflar ve sözlük yer almaktadır.

Sözlükte bulunan kelimelerin birçoğu temel anlamları değil mecazî anlamları kullanılmıştır.

Son olarak, çalışma boyunca sonsuz sabır ve hoşgörü gösteren, değerli bilgilerini, tavsiyelerini ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Saadettin EĞRİ'ye, tezimin konusunu bulma çabalarında yardımlarıyla ve fikirleriyle destek veren Sayın Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER'e, tezimin yapımında verdiği emekleri ve sağladığı katkılardan dolayı Sayın Hasan BEDEL'e, Sayın Gülin Naz ŞAHİM'e, Sayın Zeliha ALBAN YAMAN'a, Sayın Hakan YAMAN'a, en önemlisi sevgili babam Mustafa ÖZ'e ve sevgili annem Saniye ÖZ'e maddî ve manevî her türlü desteği sağladıkları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bursa 2013

İdil Su ÖZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	.ix
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	x
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

FARS ÖĞÜT EDEBİYÂTI VE MESNEVÎ

A. FARS ÖĞÜT EDEBİYÂTI.....	10
B. MESNEVÎ.....	16
1.Giriş Bölümü.....	17
a.Besmele.....	18
b.Tevhîd.....	18
c.Münâcât.....	18
d.Na't.....	18
e.Mi'rac.....	19
f.Mu'cizât.....	19
g.Medh-i Çehâr-yâr.....	19
h.Padişah için övgü.....	20
i.Devlet büyüğü için övgü.....	20
j. Sebeb-i te'lîf.....	20
2.Konunun İşlendiği Bölüm.....	21
a.1.Grup.....	21
(1) Dinî mesnevîler.....	21
(2) Tasavvufî mesnevîler.....	21
(3) Ahlakî mesnevîler.....	22
(4) Ansiklopedi niteliği taşıyan ya da belirli alanlarda bilgi veren mesnevîler.....	22
b.2.Grup.....	22
(1) Konusunu menkıbelerden alan mesnevîler.....	22
(2) Konusunu tarihten alan mesnevîler.....	22
c.3.Grup.....	22
d.4.Grup.....	23
3.Bitiş Bölümü.....	26

a.Tanrı'ya hamd ü sena.....	27
b.Sultana övgü ve saltanatının devamı için dua.....	27
c.Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi.....	27
d.Tanınmış mesnevî şairleri ve eserleri.....	28
e.Şairin eserine verdiği ad.....	28
f.Hasetçilere,dikkatsiz müstensih ve okurlara yergi.....	28
g.Mesnevînin beyit sayısı.....	28
h.Mesnevînin yazılışıyla ilgili tarihler.....	28
i.Okuyucudan hayır dua isteme.....	29
j.Mesnevînin Vezni.....	29
4.Konu.....	29
5.Olaylar.....	30
a.Kahramanların doğumu ve yetişmesi.....	30
b.Kahramanların âşık olması.....	30
c.Sevgiliye ulaşmak için çıkılan yolculuk.....	30
d.Sevgililerin buluşmaları ve ayrı düşmeleri.....	31
e.Kavuşmayı engelleyen olaylar.....	31
f.Savaşlar.....	31
g.Eğlenme ve avlanma.....	32
h.Son.....	33
6.Kişiler.....	33
7.Zaman.....	33
8.Yer.....	34
9.Mesnevîlerde Dil ve Anlatım.....	34
a.Başlıkların dili.....	34
b.Giriş bölümünün dili.....	35
c.Konunun işlendiği bölümün dili.....	35

II. BÖLÜM

MİRZA RIZA HAN DÂNİŞ

MİRZA RIZA HAN DÂNİŞ.....	37
---------------------------	----

III. BÖLÜM

TÛL-İ ÖMR-İ TABİÎ-Yİ İNSÂN

A. KONUSU.....	41
B. ÇEVİRİSİ.....	42

TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	51
SONUÇ.....	74
SÖZLÜK	77
KAYNAKÇA.....	85
METİN.....	89
FOTOĞRAFLAR.....	103

KISALTMALAR

c.	: Cilt
d.	: Doğum
Hız.	: Hazreti
m.s.	: Milattan Sonra
m.ö.	: Milattan Önce
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri
y.	: Yaklaşık
yy.	: Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ء	ء
ا	Ā, ā
آ	Š, š
ح	H, h
خ	Ḥ, ḥ
ذ	Z, z
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Z, z
ع	ع
غ	Ġ, ġ
ق	Q, q
ك	Š, š
ك	Ž, ž
و	Ū, ū
ى	Ī, ī

GİRİŞ

7. yüzyılda Mekke’de çıkan İslâm dini, önce Arap Yarımadası’nda ve Araplar arasında yayılmış, Hz. Ömer döneminde ise İran’ın fethiyle birlikte, Arap olmayan unsurları da etkisi altına almaya başlamıştı. Yüksek bir medeniyete sahip olan İranlılar, İslâm dinini kabul ettikten sonra, Arapça’yı uzun bir süre ikinci bir ana dilleri gibi din, devlet, ilim, felsefe ve edebiyât dili olarak kullanmışlardır. İslâm sonrasında dinî terimlerle Arapça’nın Farsça üzerinde etkisi görülmesine rağmen, Arapça’dan geçen kelime ve tabirlerle beraber eski itibarına kavuşan yeni Farsça bir edebiyât dili kimliğiyle ortaya çıkmıştır. Farsça bu vasfıyla, sonraki dönemlerde hem Arapça hem de İslâm’ı kabul eden diğer milletlerin dil ve edebiyâtında etkisini göstermiştir.

İranlılar’dan yaklaşık iki asır sonra, 10. yüzyılın başından itibaren İslâm dinini kabul eden Türkler, İslâm dinini Araplar’dan daha çok İranlılar’dan öğrenmişlerdir. İslâm dini, Türkler’in hayatında büyük bir değişim ve gelişime, büyük ve köklü bir medeniyetin oluşumuna neden olmuştur. İlk Müslüman Türk devletlerinden Karahanlılar¹, Gazneliler² ve Selçuklular³ İslâm öncesinde sahip oldukları cengâverlik vasıflarını gazâ ruhuna dönüştürerek, İslâm’ı hem kılıçlarıyla hem de kalemleriyle savunmak için canla başla uğraşmışlardır.

Karahanlılar dönemi, Türk kültür ve edebiyâtı açısından özel bir önem arz etmektedir. Türk İslâm edebiyâtının ilk ürünleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yazılan eserler, Arapça ve Farsça’yla birlikte Uygur ve Arap harfleriyle Türkçe olarak kaleme alınmış, hükümdarlar da emirnâme ve defterlerini yine Uygur ve Arap harfleriyle

¹ Karahanlılar (840-1211): İlekhanlılar olarak da bilinmektedirler. Maverâünnehir ve Doğu Türkistan’a egemen olan Türk hanedanıdır.

² Gazneliler (963-1186): İran’ın kuzeyindeki Horasan’da, Afganistan’da ve Hindistan’ın kuzeyinde egemenlik kuran Türk hanedanıdır.

³ Selçuklular (1038-1308): Ön Asya’da egemen olan ve Oğuzların Kınık boyundan gelen hanedanıdır. Anadolu, Mezopotamya, Suriye, Filistin, İran’da güçlü devletler kurmuş ve ortaçağda Ortadoğu tarihinde önemli rol oynamışlardır.

Türkçe olarak yazdırmışlardır. Diğer Türk hükümdarları gibi Karahanlı hükümdarları da sadece Türkçe yazan değil Arap ve Fars dilinde eser veren şair ve edipleri de himaye etmişlerdir.

Farsça'yı resmî dil, Arapça'yı ilim dili olarak kullanan Gazneliler döneminde, saray, ordu ve halk arasında Türkçe konuşulmaktadır. Bu devletin en büyük hükümdarı olan Gazneli Mahmut⁴, bir taraftan Hindistan üzerine seferler düzenlerken aynı zamanda şair, sanatçı ve ilim adamlarına büyük önem vermiş, çok sayıda şair ve sanatçıyı sarayına davet ederek, eserler vermelerine olanak sağlamıştır. Hindistan'la birlikte hemen hemen bütün İran'ı egemenliği altına alan Gazneli Mahmut ile takipçilerinin sarayları şair, bilgin ve sanatçıların sığındığı bir yerdir. Sarayında dört yüz kadar şair bulundurduğu söylenen Gazneli Mahmut, bu özelliği sayesinde edebiyâtımızda cömertlik ve şairleri koruması yönüyle sıkça anılan bir Türk hükümdarıdır. Bu tutumundan dolayı kendisine birçok kitap sunulmuş olan Sultan Mahmut, ödülü ilk icâd eden olarak da kabul edilir.

Büyük bir bilgin olan Birûnî⁵, dönemin tarihçisi Ulbî, Türk asıllı olmakla beraber Farsça yazan Minûçihri⁶, Ferruhî⁷ gibi şairlerle birlikte İran asıllı Escedî ve Senâî⁸ ile İslâm sonrası Türk edebiyâtını derinden etkileyen ve İran edebiyâtının şaheserlerinden biri

⁴ Gazneli Mahmud (d. 14 Kasım 970, Buhara bugünkü Özbekistan- ö. 30 Nisan 1030, Gazne): Tam adı Yeminü'd-devle Ebu'l Kasım Mahmud bin Sebüktigin'dir. 998-1030 yılları arasında hükmetmiştir. Önceleri bugünkü Afganistan'ı ve İran'ın kuzeydoğusunu kapsayan sultanlığa, fetihleriyle Hindistan'ın kuzeybatısı ile İran'ın büyük bölümünü de katmış, başkent Gazne'yi Bağdat'a rakip bir kültür merkezi durumuna getirmiştir.

⁵ Birûnî(d. 4 Eylül 973 Kas, Harezm-ö. 1048 ya da 1051/52, Gazne): Tam adı Ebu Reyhan Muhammed Bin Ahmed El-Birûnî'dir ve Beyrûnî olarak da yazılır. Ortaçağın en büyük bilginlerinden biridir. Astronomi alanındaki buluşları, matematik, doğabilimleri, coğrafya ve tarih sahalarındaki çalışmalarıyla ünlüdür.

⁶ Minûçihri (ö. 432/1040): Asıl adı Ebu'n-Necm Ahmed Minûçihri-i Dâmgânî'dir. Lakabını ilk memduhu Minûçihri b. Kâbûs'tan almıştır. Minûçihri, Sultan Mahmud zamanında üne kavuşmuştur. Minûçihri eski şiirleri, özellikle Arap şairlerini çok okumuştur. Şiirlerine eski ve çağdaşı birçok Arap ve İran şairinin adı geçer.

⁷ Ferruhî (ö.1038, Sistan): Tam adı Ebu'l-Hasan Ali bin Culûğ Ferruhî olan Ferruhî, kasie ve mersiyeleriyle tanınmış İranlı şairdir. Sistan hükümdarı Halef bin Ahmed'in kölelerinden birinin oğludur. Bir süre geçim sıkıntısı çektikten sonra Gazne Mahmud'un sarayına girerek sarayın en ünlü kasidedisi oldu. Başlıca 9.504 beyitlik Divân'ı (1932) ve şiir sanatlarını anlatan ama günümüze ulaşmamış yapıtı Tercümanü'l-Belaga'dır.

⁸ Senâî (ö. 1131?, Gazne): Asıl adı Ebu'l-meed Mecdud bin Adem olan Senâî, Farsçadaki ilk büyük tasavvuf şiirini yazmış, İran ve İslâm edebiyâtını büyük ölçüde etkilemiş İranlı şairdir. Gazneli sarayında şair olarak bulunmuştur. Sultanlara kasideler ve şiirler yazmıştır. İran edebiyâtında Senâî'nin şiirlerinin büyük önemi vardır. Tasavvuf felsefesini, ahlaksal görüşlerini anlatmak için kaside, gazel ve mesnevî türlerini ilk kez kullanan odur. Divân'ma 30 bine yakın şiiri yer alır.

olan Şehnâme'nin yazarı Firdevsî⁹ de Gazne sarayında yaşayan ve himaye gören yazarlardandır.

1040 yılında yapılan Dandanakan savaşıyla Gazneliler'i yenerek, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'la devam eden ve Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan yeni bir devletin temelini atan Selçuklular da bir yandan Anadolu'yu Türklere yurt yaparlarken, diğer taraftan Sünnî İslâm anlayışını yaymak için çok sayıda medreseler açarak, ilim, edebiyât ve sanata büyük hizmette bulunmuşlardır.

Gazneliler gibi resmî dil olarak Farsça'yı kabul eden Selçuklular, sultanlarının ilim ve âlimlere verdikleri önem sayesinde, hemen her sahada bilgin ve sanatçıların yetişmesine zemin hazırlamışlardır. Cüveynî¹⁰, Gazâlî¹¹, Pezdevî, Serahsî¹², Şehristânî¹³, Kadı Beyzâvî¹⁴ vb. meşhur din bilginleri yanında Emir Muizzî¹⁵, Enverî¹⁶, Nizâmî¹⁷ ile Anadolu

⁹ Firdevsî (d. 935, Tus yakınları-ö. 1020/26 Tus): Asıl adı Ebu'l-Kasım Mansur olan, Firevsî, İran'ın ulusal destanı Şehnâme adlı manzum yapıtıyla ünlü şairdir. Yüzyıllar boyunca anlatılan efsanelere karşın yaşamına ilişkin çok az şey bilinmektedir. 60 bin beyitten oluşan Şehnâme aslına Firdevsî'nin gençliğinde aynı adı taşıyan bir düzyazı metinden yaptığı derlemeye dayanır. Uzmanların verdiği bilgilere göre, en erken 1020 en geç 1026 yılında ölen Firdevsî'nin 80 yıldan fazla yaşadığı kesindir.

¹⁰ Cüveynî (d. 1226, Cüveyn, Horasan-ö. 5 Mart 1283, Muğan, Azerbaycan): Tam adı Alaeddin Atâ Melik Cüveynî olan İlhanlı tarihçi ve devlet adamıdır. İran'da Moğol egemenliği sırasında (1220-1336) parlayan birkaç tarih yazıcının ilkidir.

¹¹ Gazâlî (d. 1058, Tûs-ö. 18 Aralık 1111, Tûs, Horasan): Tam adı Ebu Hamid bin Muhammed El-Tûsî El-Gazâlî, lakabı Hüccetü'l-İslâm (İslâmın kanıtı) olan tasavvufun Sünnî gelenele bütünleşmesini sağlayan kelam ve fıkıh bilginidir. Eski Yunan kökenli felsefe geleneğine yönelttiği ağır eleştirilerle, İslâm'da felsefî ve usçu düşüncenin yüzyıllar boyunca duraklamasına yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

¹² Serahsî (d. 1009, Serahs-ö. 1090, Marginan): Asıl adı Ebu Bekr Muhammed olan fıkıh bilginidir. Ünlü fıkıhçı Abdülaziz El-Halvânî'den sonra Şemsü'l-Eimme (İmamlar Güneşi) ünvanını alan ikinci kişidir. Başlıca yapıtları arasında Hanefî fıkının en büyük kaynağını oluşturan El-Mebcut, Şerhü's-Siyerü'l-Kebir, Nukatu Ziyadati'z-Ziyadat, Şerhu Muhtasari't-Tehavi, Kitabü'l-Usul sayılabilir.

¹³ Şehristânî (d. 1076, Şehristan-ö. Ekim 1153, Şehristan, Horasan): Tam adı Ebu'l-feth Tareddin Muhammed bin Abdülkerim bin Ahmed Eşşehristânî olan İranlı kelam ve tarih bilginidir. İslâm dünyasının en büyük dinler ve mezhepler tarihçisi sayılır. İslâm mezhep ve fırkalarına ilişkin en önemli kaynaklarından biri olan El-Milel ve'n-Nihal alı yapıtında Şehristânî, Yahudilik, Hıristiyanlık ve bunlara bağlı bazı mezhepler, Mani ve Mazdek dinleri, eski Hint inançları ve Yunan felsefesine ilişkin bilgilere de yer verir.

¹⁴ Kadı Beyzâvî (ö. 1291, Tebriz): Tam adı Abdullah bin Ömer El-Beyzâvî olan İranlı tefsir ve kelam alimidir. Yazdığı Kuran tefsiri uzun yıllar medreselerde okutulmuştur. Yaşamı üzerine ayrıntılı bilgi bulunmayan Beyzâvî, Fars atabeyi Ebubekir bin Sad döneminde Kadı'l-Kudat (büyük kadı) olan Ömer bin Muhammed'in oğludur. Bir süre Şiraz'a kadılık yaptı. Daha sonra Tebriz'e yerleşti ve orada öldü.

¹⁵ Emir Muizzî (ö. 1126): Muizzî lakaplı Muhammed b. Abdülmelik Burhânî, Nişabur'da doğmuştur. Babası Abdülmelik Burhânî, Alparslan'ın saray şairidir. Muizzî'nin gazel, kıt'a ve rubâilerini içeren 20000 beyitlik bir divanı vardır. Horasan üslûbuna tabi olan Muizzî'nin kasideleri, gerek mevzu, gerekse lafız bakımından Ferruhî ve Unsurî'nin kasidelerini anımsatmaktadır.

¹⁶ Enverî (d. 1126, Ebiverd, Türkistan-ö. 1189, Belh, Horasan): Asıl adı Evhadedin Ali bin Vahidedin Muhammed Haveranî olan İran edebiyâtının en büyük kaside yazıcılarından biri sayılan şairdir. Şiirlerinde büyük bir teknik ustalık, erin bir bilgi ve alaycı bir zekâ egemendir. Özellikle kaside ve gazel türlerinde ustadır. Toplam 632 sayfa tutan, kaside, gazel, rubaî, kıt'a ve beyitlerden oluşan divanı Külliyyât-ı Enverî(1844) adıyla basılmıştır.

sahasında eserler veren Mevlânâ¹⁸, Sultan Veled¹⁹, Yunus Emre²⁰, Hoca Dehhânî²¹ ve Gülşehrî²² gibi şairler Selçuklular döneminde yetişen önemli şahsiyetlerden bazılarıdır.

Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular döneminde ve Arapça ya da Farsça eser veren şair ve bilginlerden çoğu, eserlerini Türkçe yazmamış olsalar da, ırk itibariyle Türk'türler. Yine bu devletlerin hâkimiyet alanında yaşamış olan, Fars ve Arap diliyle eser veren yazar ve sanatkârların eser vermeleri de Türk hükümdarları sayesinde olduğundan, meydana getirilen eserleri, Türk İslâm tarihinin ürünü olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Türk edebiyâtı asıl kimliğine Anadolu sahasında kavuşmuştur. 14. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen siyasî gelişmelere paralel olarak Türk edebiyâtında da önemli ilerlemeler görülmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu devletinin zayıflamasıyla ortaya çıkan Beylikler döneminde, hükümdar ve beylerin Türkçe'den başka dilleri çok iyi bilmemeleri sanat ve bilim adamlarını Türkçe eser vermeye zorlamıştır. Türkçe eser verilmesinin bir diğer nedeni tasavvufur. Şairler, Türkçe konuşan halka tasavvufî inançları ulaştırabilmek için Türkçe'yi kullanmanın zorunluluğunu hissetmişlerdir.

Beylikler döneminde yazılan eserlerden büyük bir kısmı Farsça ve Arapça'dan tercüme edilen dinî ve tasavvufî eserler şeklindedir. 15. yüzyıla kadar Türkçe ile yazılan eserlerde, diğer beyliklerle birlikte Germiyanoğlu Beyliği'nin özel bir yeri bulunmaktadır. Örneğin, Anadolu sahasında Divân meydana getiren ilk şair olan Ahmedî²³ ile yine Divân

¹⁷ Nizâmî (Genceli)(d.1150, Gence, Azerbaycan-ö. 1214,Gence): Asıl adı Cemalein Ebu Muhammed İlyas bin Yusuf olan İranlı divan şairidir. Günlük konuşma diline dayalı, gerçekçe üslûbuyla İran edebiyâtına yeni bir yön vermiş, mesnevî türünün en üstün örneklerini yazmıştır.

¹⁸ Mevlânâ (Celaleddin Rûmî)(d.30 Eylül 1207, Belh, Horasan-ö. 17 Aralık 1273, Konya): Büyük tasavvuf şairidir. Mesnevî adlı didaktik epik şiiriyle İslâm mistik düşüncesini ve edebiyâtını büyük ölçüde etkilemiştir. Ölümünden sonra öğrencileri Mevlevî tarikatını kurmuştur.

¹⁹ Sultan Veled (d.1226,Karaman-ö. 1312, Konya): Asıl adı Bahaeddin Muhammed Veled olan mutasavvif şairdir. Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin düşüncelerini temel alarak Mevlevîliğin kurallarını belirlemiş ve Anadolu'da yayılmasını sağlamıştır.

²⁰ Yunus Emre (d.1238-ö.1320): Anadolu'da Türkçe şiirin olan şair ve mutasavvıftır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin ağırlık parçalandığı bir kargaşa döneminde yaşamış, bu dönemin sarsıntı ve acıları yapıtlarında önemli izler bırakmıştır. Yunus Emre'nin sağlığında düzenlenmiş Divan'ı bulunamamıştır. Günümüzdeki Divanlar çeşitli yazma şiirlerden derlenip bir araya getirilmesiyle düzenlenmiştir.

²¹ Hoca Dehhânî (ö. 13. yy): Divan şiirinin Anadolu'daki ilk temsilcisidir. Divan edebiyâtının bilinen ilk şiir örnekleri Dehhânî'nindir. Eldeki yapıtları gazel ve kaside türünde, dindışı konulara yazılmış, sık sık kalıplaşmış benzetmelerin yinelendiği basit şiirlerdir.

²² Gülşehrî (ö. 13.-14. yy): Tam adı Şeyh Ahmed Gülşehrî olan Türk tasavvuf şairidir. Türkçenin Anadolu'da bir kültür dili olması için çaba harcamıştır. En önemli yapıtı Gülşennâme olarak da bilinen Mantıku't-Tayr'dır.

²³ Ahmedî (d. 1334/35, Kütahya ?-ö. 1412, Amasya): Asıl adı Taceddin İbrahim bin Hızır olan hekimliğiyle de ünlü Osmanlı divan şairidir. Türk edebiyâtındaki ilk manzum iskendernâme'yi yazmıştır. Ahmedî'nin 8.506 beyitten oluşan bir Divan'ı vardır. En ünlü yapıtı, 1390'da bitirdiği 8.754 beyitten oluşan ve konusunu Firevsî ve Nizâmî'den alan İskendernâme'dir. Ayrıca, kaynaklara belirtilen, ama

edebiyâtının ilk şairlerinden Şeyhî²⁴ başlangıçta bu beyliğe bağlı şairlerdendir. Osmanlı'nın güçlenerek Anadolu'daki diğer beylikleri sınırları içine katmasıyla, Türkçe ve Türk edebiyâtı yeni bir aşama kaydedecektir.

Divan edebiyâtı kavramı, Arap ve özellikle Fars edebiyâtlarının geniş anlamıyla estetik kaideleri üzerine kurulmuş edebiyâtı içine almaktadır. İslâm'ı kabul etmelerinden sonra içine girdikleri İslâm uygarlığı, Türklerin toplum yapısını da etkilemiş; Arapça, bilim Farsça, sanat ve kültür dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. İslâm kültüründen beslenen bu edebiyât, kuruluş aşamasında İran edebiyâtını kendisine örnek kabul etmiştir. Bu örneklik Osmanlı'nın kuruluş devri ve daha sonraki dönemlerinde de zaman zaman artan ve azalan şekilde devam etmiştir. Bununla birlikte, Türk yazar ve şairleri tamamıyla bu edebiyâtı taklit etmemişler, örnek olarak aldıkları bu edebiyâta kendi ruh ve zevklerini yansıtmışlardır.

Eski şiir, Fars edebiyâtından yalnız kelime zevkini ve hayal sistemini almaz; onun yarı tarihi ve çok İslâmlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da alır. Bu edebiyâtın ana kaynağı din olmasına karşın, ikinci dereceden kaynaklarından birisi de İran edebiyâtıdır.

Türkler, kabul etmiş oldukları bu yeni dini, Araplardan ziyade İranlılardan öğrenmişler ve bu yeni dinle ilgili kelimeleri de yine Arapça'dan ziyade Farsça'dan almışlardır. Örneğin Arapça “salat” yerine Farsça “namâz”; Arapça “vudû” yerine Farsça “abdest”; Arapça “savm” yerine Farsça “oruç”; Arapça “müslim ya da mümin” yerine Farsça “müselman ya da müslüman”; Arapça “nebi ya da resul” yerine Farsça “peyamber ya da peygamber” vb. kelimeleri kullanmaya başlamışlardır. Bunun dışında yeni dinlerinin etkisinde oluşturdukları edebiyâta da Arapça değil Farsça etkili olmuştur.

Bunun en önemli nedeni, Türklerin her ne kadar İranlılarla ortak bir coğrafya üzerinde yaşamaları olsa da, Farsça'nın Arapça'dan daha çok Türkçe'nin dil yapısına uygun olmasıdır. Farsça'nın Türk dili üzerindeki etkisinin bir başka sebebi, Türklerin İslâm dinini tasavvufî yorumlarıyla almaları ve bu yorumun Fars diliyle yazılan eserlerle

henüz ele geçmemiş Kaside-i Sarsari Şerhi ile Yusuf ve Züleyha adlı iki yapıtı daha vardır. 15. yüzyıl şairlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

²⁴ Şeyhî (d. Kütahya-ö. 1428, Kütahya): Asıl adı Yusuf Sinaneddin olan ilk önemli Osmanlı şairlerinden biridir ve aynı zamanda hekimdir. Osmanlı edebiyâtında mesnevînin öncüsüdür. İslâm edebiyâtının en ünlü aşk öykülerinden Hüsrev ü Şirin'in bir uyarlamasını yapmış ve en çok bu yapıtıyla tanınmıştır.

Türkler arasına girmiş olmasıdır. Sadî²⁵, Attar²⁶, Hafız²⁷ ve Mevlânâ'nın eserleri bunda etkili olduğu gibi, Gazneliler döneminde yazılan Firdevsî'nin Şehnâme adlı eserinin de etkisi büyüktür.

Aruz vezninin kullanılması da bir diğer nedendir. Türkler, din dilini olduğu gibi aruz veznini de Araplar'dan değil, İranlılar'dan almışlardır. İslâm sonrası yazılan eserlerde aruzun Türkçe'de tam olarak uygulanamaması, zamanla Türk diline Farsça ve Arapça'dan yeni kelimelerin girmesini de beraberinde getirmiştir.

Müslümanlığın kabulünden sonra da tarihî ve coğrafi nedenlerin yanı sıra ortak dinin yarattığı kültür birliği, Türklerin İran edebiyâtından daha çok etkilenmelerine yardımcı olmuştur. Nasıl ki, İslâmî dönem İran şiiri Arap şiirini örnek alarak başlamışsa, Türk şiiri de İran edebiyâtını örnek alarak başlamış ve geliştirmiştir.

Soyca Türk olan Selçuklular, resmî yazışmalarında Farsça'yı kullandıkları gibi Anadolu Selçuklu devletinin enkazı üzerine kurulmuş bulunan Osmanlı devleti de I. Murat dönemine kadar divan ve yazışmalarında resmî dil olarak Farsça'yı kullanmaya devam etmişlerdir.

Anadolu şairleri hemen her vesileyle, yazmış oldukları eserlerde İranlı şairleri geçtiklerini söylemek durumunda olmuşlardır. Bu durum ilk divan şairlerinden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

Türk edebiyâtı, 14. yüzyılın başından 1450 yılına kadar devam eden Teşekkül Devresi'nde İran edebiyâtından oldukça etkilenmiş, 1450-1600 yıllarını kapsayan Klasik Dönem'de ise, bu etki nispeten azalmaya ve tersine dönmeye başlamıştır. Fatih dönemiyle birlikte İstanbul gelişerek bir kültür merkezi haline gelmiştir.

Medreselerin, imparatorluğun geniş coğrafyasının Anadolu dışında bulunan Peşte, Kahire ve Basra gibi kültür merkezlerine yayılması sonucu, Türk edebiyâtının başka diller konuşulan bölgelerde benimsenmesine yol açmıştır. Bu yüzyılda, bunun meyveleri, Türkçe ile eser veren şahsiyetlerin görülmedik bir nispette artması ve edebiyâtımızın yeni ve

²⁵ Sadî (d. 1213, Şirâz, İran-ö. 9 Aralık 1291, Şirâz): Asıl adı Müşerrafeddin Müslihiddin olan klasik İran edebiyâtının en büyük şairlerinden biridir. En tanınmış yapıtları Bostan ve Gülistan'dır.

²⁶ Attâr (d. 1142 ?, Nişabur-ö. 1220, Mekke): Asıl adı Ferideddin Muhammed bin İbrahim olan İran'ın en büyük tasavvuf şairlerinden ve düşünürlerinden biridir. Manzum yapıtları 45000 beyit tutmaktadır. Yapıtlarından en önemlisi Mantıku't-Tayr'dır.

²⁷ Hafız (Şirâzlı)(d.1325-26?, Şirâz-ö. 1389/99, Şirâz): Asıl adı Şemseddin Muhammed olan İranlı şairdir. Gazel türünün öncüsü olarak tanınmış, İran ve Osmanlı divan şairlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

parlak bir dönemini idrak etmesi suretiyle tecelli etmiştir. Farsça birçok eseri bulunan Fuzulî bile, Türkçe yazan ve “söz revişinde dür-feşân” olan Rûmî şairlere öykünecektir.

Ne yazık ki bu durum fazla devam edememiş, 1700 yılından itibaren başlayan Sebk-i Hindî²⁸ üslûbuyla İran şiiri tekrar Türk şiiri üzerindeki etkisini arttırmıştır. Bu dönemde, Türk şairlerinin 16. yüzyıldan önce olduğu gibi, tekrar Farsça’dan hazır kavramlar, uzun tamlamalar almaya başlamaları dili oldukça ağırlaştırmıştır. Bazı şairler dile giren Farsça uzun tamlamalardan şikâyetçi olmalarına rağmen, bu etkiden de kurtulamamışlardır.

Farsça Tanzimat döneminde de etkisini sürdürmüştür. Leskofçalı Galip²⁹, Ziya Paşa³⁰, Namık Kemal³¹, Rezaizâde Ekrem³², Abdülhak Hâmid³³ vb. şairlerin şiirlerinde Farsça’nın etkisini görmek mümkündür. Bu dönemde yaygınlaşmaya başlayan ve büyük halk topluluklarına ulaşan gazeteler, halkın anlayabileceği tarzda dili sadeleştirmeye

²⁸ Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu): Bu üslûbun ilk tezahürleri Timurlular devrinde ortaya çıkmıştır. Timurlular devrinin sonlarında ve Safevîler devrinin tamamında İran’da kullanılan bu üslûp, ince fikirleri sade bir dille ifade etme esasına dayanır. Temsilcilerinin Safevîler devrinde Hindistan’a giderek Hind Gurganilerinin sarayında ikamet etmesi ve Fars şiirinde bir Hind ruhunun etkili olması yüzünden bu adla anılmıştır. Zendler devrinde İsfahan’da oluşan bir grup şairin gayretiyle Fars şiir üslûbu, Hind üslûbundan önceki üslûba dönmüş ve Hind üslûbu yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

²⁹ Leskofçalı Galip: Asıl adı Mustafa Gâlib’dir. Bazı şiirlerinden Nakşî tarikatına girdiği anlaşılmaktadır. Divanını oluşturan eserlerin önemli bir kısmında çok güçlü ve bilinçli bir mutasavvıf edası göze çarpar. Onun siyasi görüşleri eserlerine fazlaca yansımamakla beraber, bir süre Midhat Paşa’nın hizmetinde bulunması, Genç Osmanlılar ve Meşrutiyet sempatanları ile dostluklarda bulunması bu konuda bir fikir verebilir. O özellikle şiire Namık Kemal’in hocası olarak kabul edilir. Şiirlerinde Sebk-i Hindî tesiri görülmektedir.

³⁰ Ziya Paşa (d.1825, İstanbul-ö. 17 Mayıs 1880, Adana): Asıl adı Abdülhamid Ziyaeddin’dir. Türk edebiyatında Batılılaşmanın öncülerinden Osmanlı şair ve yazardır. Şiirlerinde eski divan şiir biçimlerine bağlı kalmakla birlikte içerik yönünden hak, alet, uygarlık, hürriyet gibi yeni temaları işledi. Toplumsal sorunları ve yeni bir düzen kurulması konusunu ele aldı. Terci-i Bend ve Terki-i Bend alı iki şiirinden Terci-i Bend’de insanın yazgısı ve gerçeği kavramasının olanaksızlığı, Tanrı’nın mutlak egemenliği gibi metafizik konuları işledi. Terki-i Bend’de de zulüm, adaletsizlik ve haksızlıkları yergici bir yaklaşımla eleştirdi.

³¹ Namık Kemal (d. 21 Aralık 1840, Tekirdağ-ö. 2 Aralık 1888, Sakız): Osmanlı dönemi şair ve yazardır. Türk milliyetçi hareketini ve Jön Türkleri etkilemiş, Türk edebiyatının Batılılaşmasına önemli katkısı bulunmuştur.

³² Rezaizâde (Mahmud) Ekrem (d. 1 Mart 1847, İstanbul-ö. 31 Ocak 1914, İstanbul): 19. yy Osmanlı edebiyatının önde gelen yazar ve şairidir. Batı edebiyatından çeviriler yapmıştır. 1870’te ilk oyunu Afife Anjelik, 1871’de ilk şiir kitabı Nağme-i Seher yayımlanmıştır. Bir entrika komedisi olan Çok Bilen Çok Yanılır kurgu tekniği açısından en yetkin oyun sayılır. Edebiyat öğretmenliği sırasında verdiği derslerin notlarından oluşan Talim-i Edebiyat (1879), şiir konusunda getirdiği yeni bakış açısıyla önemli bir yapıttır. En önemli yapıtı ve tek romanı olan Araba Sevdası (1896) Türk edebiyatında gerçekçi romanın ilk örneklerinden biridir.

³³ Abdülhak Hami (d. 2 Ocak 1852, İstanbul-ö. 12 Nisan 1937, İstanbul): 19. yy sonu ve 20.yy başı edebiyatının en önemli adlarından biri olarak kabul edilen şair ve oyun yazardır. Türk edebiyatına Batı etkisini getirmiştir. Abdülhak Hamit yaşadığı dönemde Türk edebiyatının en büyük şairi sayılmıştır ve bu nedenle Şair-i Âzam ya da Dâhi-i Âzam olarak anılmıştır.

başlamasına rağmen, Farsça'dan alınan yeni birtakım kelimeler ve Farsça'da bulunmayan bazı terkiplerin de dilimize girmesine neden olmuştur.

Osmanlı medreselerinde okutulduğu gibi, bu dönemde açılan yeni okullarda da Farsça dersleri resmî müfredat programlarında yer almış ve bu durum 1928 harf devrimine kadar devam etmiştir.³⁴

³⁴ Alim YILDIZ," Süleyman Nazif'e Göre İran Edebiyatı'nın Edebiyatımıza Tesiri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: VIII/1, Haziran – 2004, Sivas, s. 159-201

I. BÖLÜM
FARS EDEBİYATI VE MESNEVÎ

I. BÖLÜM

FARS ÖĞÜT EDEBİYATI VE MESNEVÎ

A.FARS ÖĞÜT EDEBİYATI

Tavsiyelere ve öğütlere yer veren hükümlerden oluşan kitaplara, Fars Öğüt Edebiyatı'nda 'pendnâme' denmektedir. Aynı zamanda 'nasihatnâme' olarak da bilinmektedir. Pendnâmeler din, ahlâk ve toplumsal yaşam konularında öğütler içeren manzum ya da mensur yapıtlardır¹. 3. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasındaki kaynakların hemen hemen hepsinde 'pend' kelimesi, 'enderz' kelimesiyle eşanlamlı olan 'öğüt' anlamında kullanılmaktadır. Bazen de, 'râh' kelimesiyle eşanlamlı olan 'yol' kelimesiyle birlikte, mecâzi biçimde 'yol göstermek' anlamında da kullanılmaktadır.

Bu tür kitaplarda, iyi ahlâklı bir insan olabilmenin koşulları sunulurken ve öğütler verilirken atasözleri, deyimler, âyet ve hadîslerden örnekler gösterilir, din ve tarikat uluslarının sözlerine yer verilir. Pendnâmeler çoğunlukla din adamlarının dindaşlarına, yöneticilerin kendi çocuklarına, saray çevresine ve halka, aile büyüklerinin de kendi evlatlarına nasıl davranmaları gerektiğini inceliklerle izah eder. Onlara doğru ve yanlış, iyi ve kötü ayrımını nasıl yapabileceklerini öğretmeleri gerektiğini anlatır. Öğüt ya da tavsiye, her zaman kişilerin ve toplumun davranışlarını düzenlemeyi ve onları huzura erdirmeyi amaçlar. Bu nedenle, öğüt verirken kişiyi beğenilen, takdir edilen yaşayışa ve davranışlara yönlendirerek, öğüt ile ahlâk arasındaki bağlantıyı kurar.

Öğüt edebiyatı, Fars edebiyatında çok eski bir geçmişe sahiptir. Eşkânîler² ve Sâsânîler³ döneminde Pehlevîce⁴ yazılmış eserlerin büyük çoğunluğu pendnâme

¹ Selahattin BEYAZIT, pendik, "pendnâme", **Ana Britannica**, c. 17, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989 Nük-Pir, s. 504

² Eşkânîler (Partlar): M.Ö. 247-M.S.224 yılları arasında İran'da sürmüşlerdir. Çok önceleri Horasan'da, İran'ın kuzeyoğu tarafında ikamet eden, Pehlevî adlı bir kabiledir.

türündedir. Bu eserlerde yer alan bu öğütlerin nereden geldiği ve kimin söylediği hakkında bir bilgi yoktur. Ancak yazılış tarzları ve içerikleri açısından, büyük bir kısmının Zedüşt⁵'ün kitabı Avestâ'ya⁶ dayandığı görülmektedir. Sâsanîler döneminin sonlarında ve dönemin bitişinden sonra da, İran'da görülmeye başlanan Pehlevî mirasını değerlendirme Perslerin tarihini, kültürünü, medeniyetini ve edebiyâtını tanımada çok önemlidir.

Pendnâme türünde yazılan eserlerin, vasiyetnâmelere benzeyen ve diğer pendnâmelerden farklı özellikler taşıyan bir kısmı daha vardır. Bunlar, insanlara kötülüklerden uzak durmalarını ve iyiye yönelmelerini anlatarak, güzel değerleri insana aşılarmayı amaç edinmektedir. Vasiyet içerikli pendnâmelerin en iyi ve en önemli örneği, Bozorgmîhr'in Yâdgâr-ı Bozorgmîhr adlı eseridir. Yazar bu eserinde dünya halinin geçici olduğunu, çok fazla mal mülk yapsa da önünde sonunda bu dünyada bırakacağını, geride kalanlar da sahip çıkmazsa onların da unutulacağını ve insanın sadece yaptığı iyiliklerle hatırlanacağını anlatmaktadır. Bu ve bunun gibi diğer eserlerde, Mazdeist⁷ inancının yani Zerdüşt dininin ahlâkî değerleri üzerinden yükselen bir edebiyât görülmektedir.

İslâm öncesi dönemlerde pendnâme türündeki eserlerin ortak özelliklerinden biri de, içerdikleri öğütlere soru-cevap şeklinde yer vermeleri, bazılarının normal cümleler bazılarının da bulmacalar ve numaralı cümleler halinde verilmesidir. Yazı tarzı bakımından bir kısmının sade, daha rahat anlaşılır ve kısa cümleler halinde diğer bir kısmının da ağıdalı, zor anlaşılır ve uzun, karmaşık cümleler halinde olduğu görülmektedir.

³ Sâsanîler: M.S.224-651 yılları arasında İran topraklarında hüküm süren hanedandır. Adını, hanedanın kurucusu I. Aredşîr'in atalarından Sasan'dan almaktadır.

⁴ Pehlevîce: Orta Farsçanın 3.yydan 10.yyla değin kullanılan başlıca biçimidir. Sâsanî İmparatorluğu'nun resmî dilidir.

⁵ Zerdüşt (Eski Farsça Zarathushtra d. M.Ö. y. 628, büyük olasılıkla Rhages, bugünkü Rey yakınları, ö. y.551, yeri bilinmiyor): Kenî adıyla anılan dinin kurucusu İranlı peygamberdir.

⁶ Avestâ (Zend-Avestâ): Zerdüşt dininin ayin yöntemlerini, yasalarını ve Zerdüşt'ün öğretilerini içeren kutsal kitaptır. Günümüze ulaşan Avestâ, Zerdüşt'ün çok eski bir geleneği yeniden biçimlendirdiği çok daha geniş bir metinler toplamından arta kalan parçalardır. Özgün metni oluşturan hacimli el yazmalarının, Büyük İskender'in İran'ı fethi sırasında yok edildiği söylenir. Bugünkü Avestâ, özgün metinden kalan parçaların Sâsanî kralları tarafından derlenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

⁷ Mazdeist: Mazdekçilik dinine mensup olanlara verilen addır. Mazdekçilik dini 5.yyda İran'da ortaya çıkan dualist dindir. Adını, yayılmasında önemli rol oynayan Mazdek'ten almaktadır. Kurucusunun Zerdüşt-i Huragan olduğu sanılmaktadır.

Aynı dönemde, İranlılar yakın ilgi duydukları öğütleri ve ahlâkî tavsiyeleri sadece kitaplara yazmamışlardır. Bazı taşlar üzerine işlemişler ve kitaptan daha kalıcı olabileceklerini düşündükleri bazı kayalıklar üzerine de kazımışlardır.

Sâsânîler döneminde öğüt konulu eserlere yoğun ilgi gösterilmesinin en önemli nedeni olarak o dönemin, İranlıların İslâm dinini benimsedikleri evreye çok yakın olması ve dolayısıyla İslâmiyeti kabul ettikten sonra da öğüt konulu eserlerin yazılmaya devam edilmiş olmasıdır. Yine de bu tür eserlere Sâsânîler döneminde çok fazla rastlanıyor olması, pendnâme türünde eserlerin Sâsânî dönemi öncesinde yazılmadığı anlamına gelmemektedir.

Sâsânîler döneminde bu tür eserlere çok fazla önem vermeleri, İslâmın kabulünden sonra Müslüman yazarların dikkatini çekmiştir ve bu eserlerden bazı bölümleri ya da aynı konuları kendi eserlerine de uyarlayarak kullanmışlardır. Bu konuyla ilgili olarak Prof. Dr. Nimet Yıldırım'ın Fars Öğüt Edebiyatı adlı makalesinde, 9. yüzyıl yazarlarından Cahiz'in⁸ eserlerindeki şu ifadeler yer vermiştir: "İranlılar bu tür konulara duydukları ilgi ve verdikleri önemden dolayı, halk kitlelerini muhatap alan vaaz türü ve öğüt içerikli konuları da, büyük tarihî gelişmeler ve millî tarihlerinde her zaman kıvanç kaynağı olan olaylar gibi sadece kitaplara yazmakla kalmamış, büyük kayalıklar üzerine tablolarla işlemiş, kayalıklara kazımışlardır."

Bu ilgi zaman içinde ileri boyutlara ulaşmış, hikmetli cümleler kitaplar ve kayalardan başka, elbiselerin kenarlarına, sergilerin ve sofraların çevrelerine, bazı kapların üzerine resim ya da nakışlar yerine işlenmeye başlamıştır. Buna örnek olarak şu bilgiler gösterilebilir; Zerdüş inançlarının çok önemseydiği eserlerden olan Rivâyât'ta dört öğüt aktarılmaktadır ve bu öğütlerin bir mendil üzerine yazıldığı, Abbasî halifesi Me'mûn'un⁹ Enûşîrvân sarayına gittiğinde onu görmüş olduğu da rivâyet edilir. Edebiyat içerikli

⁸ Cahiz (d. Y.776, Basra-ö. 868/869, Basra): Tam adı Ebu Osman Amr bin Bahr bin Mahbub El-Cahiz olan Arap ilahiyatçı, bilgin ve edebiyatçıdır. Bireysel temalara ağırlık veren, ustalıklı düzyazılarıyla ün yapmıştır.

⁹ Me'mun (d. 14 Eylül 786, Bağdat-ö. 9 Ağustos 833, Tarsus, Adana): Tam adı Ebu'l-Abbas Abdullah El-Memun İbnü'r-Reşid olan Abbasî halifesidir. Mezhep çatışmalarını sona erdirmek için çaba göstermiş, sanat ve bilim çalışmalarını destekleyerek İslâmî boşnançlardan arındırmaya çalışmıştır.

eserlerde bulunan bazı hikmetli sözlerinde, sarayın kapısında günde üç kez okunduğu anlatılmaktadır.

İslâm sonrası ilk dönemlerden itibaren çok büyük bir ilgiyle karşılanan öğüt edebiyâtı ve bu alandaki eserler, kısa süre sonra o çağın büyük yazarları ve en iyi tercümanları tarafından Arapça'ya çevrilmiş ve Arap edebiyâtında da önemli eserler arasında yer ederek, Arap ve İslâm toplumunda hızla yayılmaya başlamıştır. Arap edebiyâtında bu tür eserler kolay anlaşılması ve rahat ezberlenmesi amacıyla, manzum şeklinde yazılarak Arap şiir türünün en önemli örneklerinden olmuşlardır.

Bu iyi karşılanma sayesinde Sâsânî dönemi İran edebiyâtı, bilim ve ahlâk konularında öne çıkmış ve bu eserleri yazan ve bu eserlerde sözlerine yer verilen Enûşîrvân, Bozorgmihr, Hûşeng, Behmen ve Âzerbâd gibi İran büyüklerinin Arap edebî ve didaktik eserlerindeki Arap filozoflarının ve bilginlerinin ün seviyesine ulaştığını görmekteyiz.

Öğüt içerikli eserlerin ana konuları daha ziyâde Zerdüş inancına paralel olarak yazılmaktaydı. Dolayısıyla bu tür kitaplar din adamları ve onların yakın çevrelerinde daha yaygındı. Bu alandaki eserlerin çoğunluğunun yazarları Zerdüş din adamları arasından çıkmıştır. Bu Pehlevîce eserler 'enderz'in Arapça karşılığı olan 'mev'ize', 'pend'in Arapça karşılığı olan 'vasiyet', 'edeb', 'hikmet' ya da bu kelimelerin çoğul şekilleri olan 'mevâ'iz', 'vesâyâ', 'âdâb' ve 'hikem' adlarıyla Arapça'ya çevrilmiştir. Bu Arap eserlerden bazıları nefsi arındırma, kötü huylardan uzak durma, yönetim ve idare konularını işlemektedir.

Ahlâk ve öğüt kelimeleriyle yakın ilişkisi bulunan 'edeb' kelimesi ve ondan türetilen kelimeler, aslında Arapça'da çok eski kullanılan kelimeler değildir ve eski Arap edebiyâtında da 'edeb' kelimesine rastlanmaz. Arapça metinlerde 'edeb' kelimesine rastlanması, Pehlevî dilinde yazılmış öğüt kitaplarının Arap edebiyâtına çevirilerle girmesiyle başlar. Ayrıca 'edeb' kelimesinin çoğulu olan 'edebiyât' kelimesi de, günümüzde kullandığımız anlamıyla kullanılmamaktaydı; ahlâk ve eğitim konularında ruhu ve nefsi arındırma, eğitme, davranışları ve ahlâkı düzeltme, insanlarla iyi ilişkiler

kurma ve büyüklerle konuşma-görüşme adabı kazandırmak amacıyla yazılmış eserleri tanımlamada kullanılırdı.

Arapça kökenli olan 'hikmet' kelimesi, Arapça'da çok eski zamanlardan beri kullanılan bir kelimedir. Zaman içinde kullanım alanlarına bağlı olarak değişik anlamlar kazanmıştır. Ancak aslen 'adaletle yargılama' demektir. Sonraları felsefe anlamında da kullanılmasının yanında, Arapça'da Yunan felsefesine kadar farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ancak zamanla asıl anlamdan uzaklaşarak 'emretme', 'buyurma' anlamlarında kullanılmıştır. Sonralarında da 'iyiyi kötüden ayırma, kötülük yapılmasını engelleme' ve buradan yola çıkarak da 'hakemlik', 'yargılama' anlamlarını kazanmıştır.

Bu anlamlarından hareketle öğütler, akli arttıran, nefis temizliği sağlayan, ruhu aydınlatan sözler ve hikmet anlamlarıyla bilinmektedir. Kur'ân'da da bu kelime hikmet ve hekîm türleriyle geçmektedir ve öğüt alma, öğüt verme, ibret alma, nasihat etme, vaaz gibi anlamlarıyla kullanılmaktadır. Yunan felsefesinin İslâm topraklarına girmeye başlamasıyla beraber, bazı alimler tarafından bu felsefe 'hikmet' adıyla anıldı.

10. yüzyıl ortalarından itibaren İran toplumu İslâmiyetin etkisiyle köklü bir değişim yaşamaya başladı. İslâmiyeti Araplardan alan İranlılar, Arap dili ve edebiyâtına yoğun bir şekilde maruz kalınca, kültürlerinde ciddi değişimler olmaya başladı. Biri Sünnî mezheplerin egemen oldukları 15. yüzyıl sonuna kadar; bir diğeri Şiiliğin İran'da resmî olarak kabul edildiği 16. yüzyıldan sonraki devirler olmak üzere, birbirinden oldukça farklı iki döneme ayıracak bir devir geçirdi.

Bu dönemlerde bu tür eserleri kaleme alan yazarlar, Kur'ân ayetleri, peygamber hadisleri ve diğeri İslâm büyüklerinin hayat felsefelerini kendilerine hayat görüşü olarak benimsemiş ve bunu gelenek, görenek ve ahlâk kuralları olarak yansıtmışlardır. 15. yüzyıl sonlarına kadar dinî öğretiler ve Arap kültürünün artan etkisiyle beraber İran ahlâkî geleneği devam ediyordu ve yeni gelenekler buna göre şekil alıyorlardı.

Şiiliğin mezhep olarak yaygınlaşması ve klasik geleneklerle birbirinden ayrılmayan millî ahlâk kuralları gitgide dinî bir renk almaya başladı. 16. yüzyılın ilk

dönemlerinde bu durum değişime uğradı. Öğütlerde, Şiiilerin çok önem verdikleri imamlarının hayatlarından ve sözlerinden bazı parçalara yer vermeye başladılar ve öğüt konulu eserlerde Peygamber'den başlayarak büyük Şii imamların öğütlerine ve sözlerine yer veren risaleler yazdılar.

10. ve 11. yüzyıllarda Derî Farsça'yla¹⁰ (Yeni Farsça) kaleme alınmış bu konularla ilgili eserlerde 'pend' kelimesi, başta 'enderz' olmak üzere, diğer eşanlamlılarından ve Arapça karşılıklarından daha yaygın bir kullanıma sahiptir. 'Pend' yaygın bir şekilde kısa anlatımlarla cümle olarak ifade edilir. 'Enderz' ise 'pend'lerden oluşan bir gruba verilen isimdir.

Fars Edebiyâtı'nda, 11. yüzyılın sonlarından itibaren yazılmaya başlanan pendnâmeler, didaktik edebiyâtın çok eski türleriyle bağlantılıdır. Bu eserlerin hepsinin dayandığı temeller eski İran Öğüt Edebiyâtı'dır. Bu eserleri yazarlar, sadece Pehlevî metinlerden yararlanmamış; İskender'in İran seferiyle oluşan Yunan kültür ve edebiyâtının egemenlik ortamındaki kültürel etkileşim, Fars öğüt ve ahlâk içerikli kaynakları da kullanmışlardır.

İslâm edebiyâtında pendnâme türünün en önemli yapıtı Ferideddin Attar'ın "Pendnâme"sidir. Klasik mesnevî tarzında yazılmış olan ve 912 beyitten oluşan yapıt, derin deneyimlerin ve geniş kültür birikiminin ürünüdür. Uzun yıllar Osmanlı medreselerinde hem Farsça, hem ahlâk eğitimi için ders kitabı olarak okutulan yapıtın birçok ülkede özgün baskıları gerçekleştirilmiş ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Birçok Türkçe şerhi de bulunan "Pendnâme" Türkçe'ye yeni harflerle iki kez aktarılmıştır. Osmanlı divan şairi Güvâhî'nin¹¹ "Pendnâme"si¹² (1983) ise bütünüyle yerli özellikler taşıyan bir yapıttır.

¹⁰ Derî Farsça: İslâmî devrede, Doğu İran'ın müşterek lehçesidir. "Derî" bazen de "Parsi" ya da "Pârsî-yi Derî" diye de nitelendirilmektedir. Bu dilin "Derî" olarak isimlendirilmesi, onun şahların sarayına özgü olmasıdır. Derî, "Der"e, saraya, dergâha mensup olan demektir. Sâsânîler döneminde Medâyin'de kullanıldığı gibi, 9. ve 10. yüzyıllarda Sâmânîlerin başkenti "Buhârâ"da kullanılan dil de bu adla nitelendirilmekteydi.

¹¹ Güvâhî (ö. 1526'dan sonra, Geyve): Asıl adı Mehmed olan divan şairimizdir. Atasözlerini şiire uygulamada gösterdiği ustalıklarla tanınmıştır. Anadolu'da duyduğu bütün atasözü, deyim, fıkra ve masalları bir atasözleri hazinesi olan "Pendnâme"sinde toplamıştır.

¹² Pendnâme(-i Güvâhî): Güvâhî'nin mesnevîsidir. 1526 yılında yazılmıştır. Yer yer ibret verici öyküler anlatılarak öğütler verilir. Yapıtın edebî değeri söylenemez. Ama verilen öğütlerin,

Unutturmaz özün kendüyü bilen
Gönülden savılır gözden savılır

Yaklaşık elli fıkra ve hikâyeyle, beş yüz kadar atasözü içerir. Türk edebiyâtında öbür pendnâmeler arasında Nabî'nin¹³ "Hayriye-i Nabî"si (1890) ve Sümblüzâde Vehbi'nin "Lutfiye"si (1836) sayılabilir.¹⁴

B. MESNEVÎ

Arapça “s, n, y” üçlü kökünden türemiş olan “mesnevî” sözü, bu dilde kendi arasında kafiyeli mısralardan oluşmuş mazım şekli anlamında kullanılmıştır. Mesnevî edebiyât terimi olarak ilk defa İran Edebiyatı’nda kullanılmış olmakla birlikte, bu nazım şeklinin ilk örnekleri Arap Edebiyatı’nda görülmektedir. Araplar, kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşan bu nazım şekline “müzdevice”, aruzun recez bahriyle yazılmış olduğu için “recez” ya da çoğul olarak “urcûze” demişlerdir.

Sözlük anlamıyla “ikişer, ikişerlik” demek olan mesnevî, edebiyâta aynı vezinde ve her beyti kendi arasında ayrı ayrı kafiyeli olan nazım şekillerine denmiştir. İki beyitten başlayarak 20-30 beyte kadar olan kısa mesnevîler yazıldığı gibi, mesnevî şekliyle binlerce beyit süren uzun hikâyeler, kitaplar da yazılmıştır. Mesnevîde beyitlerin ayrı ayrı kafiyeli olması yanında, her beytin kendi anlamının kendi içinde tamamlanması ve öteki beyitlere de geçmemesi zorunludur. Beyitler arasında yalnızca konu birliğine dikkat edilmiştir. Mesnevîler daha çok “feilâtün feilâtün feilün”, “fâilâtün fâilâtün fâilün”, “fa’ûlün fa’ûlün fa’ûlün fa’ûl” gibi kısa vezinlerle yazılırlar. Uzun mesnevîlere karşı daha az kullanılan kısa mesnevî parçaları bazen kasîde yerine övgülerde, lugaz ve muamma söylemede ya da küçük hikâye konularında yazılmışlardır. Şairler, mesnevîlerde konunun ve ahengin biteviye gidişini değiştirmek için arada, uygun düşen yerlerde, gazeller de söylerler. Bazen kahramanların konuşmalarını gazel şeklinde söyler, yazılan mektupları murabba şeklinde verirler.

.....
İşitmedin mi bu sağını sözün
Ki besle kargayı çıkara gözün

Benzeri atasözlerin oluşması değerini artırır. Dil bakımından da önem taşıyan Pendnâme'nin yazma nüshalarının çokluğu her dönemde beğenildiğini gösterir.

¹³ Nâbî (d. 1642, Urfa-ö. 12 Nisan 1712, İstanbul): Asıl adı Yusuf olan divan şairimizdir. Yerel kavramlar ve atasözlerini işleyerek öğretici şiirler yazmıştır.

¹⁴ Selahattin Beyazıt, Pendik, “pendnâme”, **Ana Britannica**, c. 17, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989 Nük-Pir, s. 504

Her beytin kendi arasında kafiyeli olması sayesinde mesnevîde büyük bir yazma kolaylığı vardır. Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, şehir-engizler, öğretici dinî ve ahlâkî konuların hep mesnevî şeklinde yazılması bu yüzdendir. Bu tür büyük mesnevîlerde şöyle bir düzenleme görülür:

a-) Giriş Bölümü

b-) Konunun İşlendiği Bölüm

c-) Bitiş Bölümü

1. Giriş Bölümü

Bu bölümde kasîde şeklinde, “tevhîd”¹⁵, “münâcât”¹⁶, “na’t”¹⁷, “padişaha övgü” ve “sebeb-i nazm-ı kitab”¹⁸, ya da “sebeb-i terceme”¹⁹ konularında yazılmış parçalar görülür. Bu sebep genellikle ya Arap ve Acem’de çok işlenen bir konunun o zamana kadar Türkçe yazılmaması eksikliğinin giderilmesi, bir şair dostun ısrarı ya da bir şairler toplantısında okunan tanınmış bir şairin eseri üzerinde başlayan bir tartışma sonundaki ısrarlı tekliflerdir. Şairler önce özür dilediklerini, böyle zor bir işi başarmağa güçlerinin yetmeyeceğini anlattıklarını ama sürekli ısrarlar karşısında boyun eğip kabul ederek işe başladıklarını söylerler.

Birçok mesnevî “besmele” ile başlar. “Besmele” başlı başına bir şiir de olabilir. Şiir besmeleden sonra “hamd”²⁰ a geçilebileceği gibi eserine, “hamd” ı konu alan bir parçayla da başlayabilir. Bu parçaya “tahmîd” denir. Bu kısım “na’t” tan sonra “mi’rac”²¹, “mu’cizât”²² ve “medh-i cehâr-yâr”²³ başlıkları da vardır. Kimi mesnevîlerde padişahın sonra şairin ilgi ve yardım gördüğü başka bir devlet büyüğünü övdüğü de olur. Bütün mesnevîlerde görülmemekle beraber, giriş bölümünde “mev’ize”²⁴, “sözün yüceliği”, “kaleme hitab” başlıklarıyla karşılaşmaktadır.

¹⁵ Tanrı’nın birliğini konu edinmiş şiir

¹⁶ Tanrı’ya yakarış

¹⁷ Hz. Muhammed’e övgü

¹⁸ Eserin yazılma sebebi

¹⁹ Eserin çevrilme sebebi

²⁰ Şükür

²¹ Hz. Muhammed’in Tanrı katına yükselmesi

²² Peygamber’in gösterdiği olağanüstü durumlar

²³ Dört halifeye övgü

²⁴ Öğüt

a. Besmele

İslâmî geleneğe uygun olarak, mesnevîler de “besmele” ile başlar. Ancak her zaman eserin başında bulunan “besmele” mesnevîdeki ilk şiirin ilk beytini oluşturabileceği gibi, mesnevî metninin dışında da kalabilir. İlk beyitteki “besmele” kimi mesnevîlerde vezne uymaz; fakat öbür mısra ile kafiyeli olduğu için bir mısra gibi görünür. Kimi eserlerde ise kurallı okunuşunu bozularak vezne uydurulur. Başında “besmele” bulunan parça “tevhîd” ya da “münâcât” olabileceği gibi, bütünüyle besmeleye ayrılmış bir şiir de olabilir. Şair bu şiirde “besmele”nin erdeminden, her işe onunla başlamak gerektiğinden söz eder, “besmele”de bulunan her harfin neye dalalet ettiğini anlatır.

b. Tevhîd

Mesnevîlerde “tevhîd” ve “münâcât”ın sırası her zaman aynı değildir. Şair isterse “tevhîd”i isterse “münâcât”ı öne alır. “Tevhîd”in sözlük anlamı “bir kılma, bir sayma, Tanrı’nın birliğine inanma”dır. Edebiyât terimi olarak ise “Tanrı’nın varlığını ve birliğini dile getiren manzume” anlamında kullanılır. Şairler “tevhîd” başlığı altında Tanrı’nın “esmâ-i Hüsnâ”sını ve sıfatlarını sayarlar. Dünyada faili olmayan bir oluş, bir kılış yokken, bunca oluşu kılan üstün bir gücün yani Tanrı’nın var olması gerektiğine işaret ederler. Evrendeki düzeni O’nun varlığına tanık gösterirler.

c. Münâcât

Tanrı’ya yakarış anlamındaki bu başlık altında şairler, kulun güçsüzlüğünü, her konuda Tanrı’nın yardımına muhtaç olduğunu ifade ederler. İnsanoğlunun günah işlemekten kurtulamadığını, buna rağmen Tanrı’nın bağış kapılarını açık tuttuğunu bildirirler. Kimi mesnevîlerde şair, eserini tamamlayabilmek için, onun yanlılardan ve eksiklerden uzak olması, okyanuslar tarafından beğenilmesi için Tanrı’ya yakarır.

d. Na’t

H.z. Muhammed’i övmek üzere yazılan şiire denir. Bununla birlikte, “na’t” teriminin dört halife ve başka din büyüklerine yazılan övgü şiirleri için de kullanıldığı görülür. Ancak geniş anlamı da daima H.z. Muhammed için yazılan övgü söz konusudur. Bu şiirlerde en çok şu noktalar üzerinde durulur: O, kendisinden önce gelen peygamberlerden üstündür; iki cihanın sultanıdır; son peygamberdir, fakat onun nuru bütün varlıklardan önce yaratılmıştır; O, Tanrı’nın “sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” dediği yüce

peygamberdir. Şair, Hz. Muhammed'in "mi'rac" ve "mu'cizât" ını ayrı başlıklar altında işlenmişse, "na't" te bu yönlele ağırlık vermez, bir iki beyitle değinir. O'nun şefaatinı dileyerek "na't" ini bitirir.

e. Mi'rac

Sözlük anlamı "merdiven", "göge yükselme" olan "mi'rac", Hz. Muhammed'in Tanrı katına yükselmesi olayını da ad olunmuştur. Şairler, mesnevîlerde bu başlık altında "mi'rac" olayını anlatarak Hz. Muhammed'i yüceltirler. Edebiyatımızda başlı başına bu olayı konu alan "Mi'racnâme" ler de yazılmıştır. Mi'rac olayını anlatan şiirlerde, Hz. Muhammed'in Tanrı katına yükselmesi konu edilir. Cebrail'in gelişi ve Burak getirmesi; Peygamber'in Mescid-i Aksa'da namaz kılması, göge yükselmesi ve her felektten geçişi; Cebrail'in "Sidre"den öteye geçemeyişi; Hz. Muhammed'in Tanrı'ya "iki yay uzaklığından daha az" yaklaşması; ümmeti için dileklerde bulunması; yeryüzüne dönüşü ve yatağını henüz soğumamış olarak bulması anlatılır.

f. Mu'cizât

"Mu'cize" kelimesinin çoğulu olan "mu'cizât" peygamberler söz konusu olunca, onların gösterdikleri olağanüstü haller, peygamberliklerini kanıtlayan mucizeler anlamına gelir. Her peygamber gibi, Hz. Muhammed'in de mucizeleri vardır. Şairler "mu'cizât" başlığı altında bunları sıralayarak Peygamber'i yüceltirler. Bunlar arasında Hz. Muhammed'in doğumundan önce ve doğumu sırasında görülen olağanüstü haller, çocukluğunda başka çocuklardan farklılığı, düşmana toprak saçıp onları kör etmesi, parmağıyla ayı ikiye ayırması, parmağından askerlerinin susuzluğunu giderecek kadar su akıtması, körleri iyileştirmesi, diktiği hurmanın hemen yemiş vermesi, elinde kertenkelenin dile gelmesi, önüne konmuş pişmiş zehirli kuzunun ona "benden yeme" demesi bu başlık altında anlatılan mucizelerdendir.

g. Medh-i Çehâr-yâr

Hz. Muhammed'in dört halifesi, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali için övgü. Kimi mesnevîlerin giriş bölümlerinde, şair, "na't" ten buna bağılı olan "mi'rac" ve "mu'cizât" başlıklarından sonra dört halife övgüsüne geçebilir. Bu konudaki övgüler aynı başlıklar altında verilebileceği gibi, bir başlık altında dört halifenin anıldığı da olur. Bu

şairlerde Ebû Bekir'in dürüstlüğü ve cömertliği, Ömer'in adaleti, Osman'ın edebi ve Kur'an'ı yazdırması, Ali'nin cesareti başlıca üzerinde durulan noktalardır.

h. Padişah için övgü

Hemen hemen bütün mesnevîlerin giriş bölümünde bulunan bu başlıkta, şair hükümdara bağlılığını dile getirerek, eserin kabul edilmesini diler. Onu kahramanlığından, adaletinden, kereminden ötürü över; Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, Hz. Muhammed'in halifesi cihan sultanlarının en büyüğü diyerek yüceltir. Kimi mesnevîlerde şair yoksulluk ve işsizlikten yakılarak, padişahın yardımını ister. Bu övgü her zaman padişahın ömrüne ve devletine dua ile biter.

i. Devlet büyüğü için övgü

Mesnevîlerin giriş bölümünde, şairler padişahın sonra sadrazam, vezir, şeyhülislam, kazasker gibi devlet büyüklerinden birine de övgü koyabilirler. Bu övgüde övülen devlet büyüğünün mevkii, adaleti, ilmi, cömertliği, ilim ve hüner sahiplerine ilgi göstermesi vb. noktalar üzerinde durulur.

j. Sebeb-i te'lîf

Mesnevîlerin giriş bölümlerindeki en önemli başlıklardan biri de, hiç şüphesiz "sebeb-i te'lîf"tir. Bu başlık "sebeb-i nazm-ı kitab", "sebeb-i tertîb", "sebeb-i tahrir" biçiminde de olabilir. Farsçadan çeviri olan kimi mesnevîlerde "sebeb-i terceme" olarak geçer.

Şair bu antette, eserini niçin yazdığını ve kendisini bu eseri yazmaya yönelten sebebi açıklar. Bu sebepler de birbirleriyle benzerlik gösterirler. Şairler düşlerinde büyük mesnevî ustalarıyla konuşurlar. Konuşulan ustalar, şairden bu yolda bir eser yazmasını isteyebilirler. Şair yine düşündeyken ya da kendi alemine dalmışken, "hâtîf"²⁵ ten gelen bir ses ondan böyle bir mesnevî yazmasını istemiş olabilir. Şair dostlarıyla oturup ünlü bir mesnevîyi okurken, arkadaşları ondan benzeri bir eser yazmasını isteyebilirler. Hatta, bu işi sadece kendisinin başarabileceğini söyleyerek ısrar etmiş olabilirler. Zamanın sultanı ya da başka bir devlet büyüğü, yabancı dilde yazılmış beğendiği bir eserin Türk diline kazandırılmasını şairden isteyebilir.

²⁵ Sahibi görülmeyen ses

Burada şair, eserinin yazılış sebebini açıklamakla kalmaz; bu konuda kendinden önce eser veren büyük şairleri anar, onlara nazire yazmakla övünür. Mesnevîsinin çeviri ya da taklit olmadığını belirtir. Şairler bu kısmın sonunda yanlışlarının ve eksiklerinin bağışlanması dileğinde de bulunabilirler.

2. Konunun İşlendiği Bölüm

Mesnevîlerde “âğâz-ı dâstân”, “matla-ı dâstân”, “âğâz-ı kıssa”, “âğâz-ı kitâb” gibi balıklarla başlayan “konunun işlendiği bölüm”, mesnevînin ana bölümüdür. Burada ele alınıp anlatılan konular eserden esere değişir. Bu değişkenlik, bölümün genel planında da kendini gösterir. Edebiyatımızda, mesnevîlerin bu bölümde alındıkları konulara göre dört gruba ayrıldığını görmekteyiz:

a. 1. Grup

Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden mesnevîler: Bu grupta dinî, tasavvufî, ahlâkî eserlerle eski bilimlerle ilgili olan ansiklopedik bilgiler veren mesnevîler yer almaktadır. Bu konular için şu örnekleri gösterebiliriz:

(1) Dinî mesnevîler

Sure çeviri ve şerhleri, kırk hadîs çeviri ve şerhleri, yüz hadîs çeviri ve şerhleri, ilmihaller, mevlidler, hicret-nâme, mi’raciye, vefat-ı nebî, hilyeler, Hz. Muhammed ve yakınları hakkında çeşitli hikâyeler, makteller, Muhammediyye ve benzerleri, dinî öğütler veren eserler, kutsal yerleri anlatan mesnevîler.

(2) Tasavvufî mesnevîler

Mevlânâ’nın Mesnevî’si çeviri ve şerhleri, tasavvufu anlatıp öğretme amacı güden mesnevîler, İran Edebiyatı’ndaki tasavvufî mesnevîlerin çevirileri ve benzerleri, evliya menkabeleri, temsilî yoldan tasavvufu anlatan eserler, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal ve Ruşenî gibi şairlerin mesnevîleri.

(3) Ahlakî mesnevîler

İran Edebiyatı’ndan çevrilmiş ya da oradan örnek alınarak yazılmış ahlakî eserler, çocuklara öğüt vermek amacıyla yazılmış mesnevîler, içindeki dinî tasavvufî düşünceler

yanında öğüt verme yönü ağır basan eserler, insanın fizik yapısıyla ahlakî yönü arasında ilişki kuran mesnevîler, temsil yoluyla öğüt veren eserler.

(4) Ansiklopedi niteliği taşıyan ya da belirli alanlarda bilgi veren mesnevîler

Ansiklopedi niteliği taşıyan mesnevîler, tıp ve astroloji ile ilgili eserler, bir şura tezkiresi.

b. 2. Grup

Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan mesnevîler.

(1) Konusunu menkabelerden alanlar

Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin savaşlarını anlatan eserler, Battal-nâme ve benzerleri, Makedonyalı Büyük İskender'le Kur'an'da geçen Zülkarneyn'in aynı kişi olduğu varsayımına dayanan, esas olarak bu efsanevî kişinin hayat çizgisini konu edinen İskender-nâmeler, manzum Şah-nâme çevirileri.

(2) Konusunu tarihten alan mesnevîler

Adları ne olursa olsun, belli bir dönemin tarih olaylarını, özellikle seferleri, savaşları ve fetihleri konu edinmiş mesnevîler.

c. 3. Grup

Sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesnevîler.

Bunlar arasında, kahramanların beşerî (mecâzî) aşktan ilâhî (gerçek) aşka yükseldikleri eserler; kahramanlar arasındaki aşk bütünüyle beşerî olduğu halde, iki âşığın kavuşmasını tasavvufî mecazlarla örten mesnevîler de vardır.

Bu mesnevîlerin konuları, çoğunlukla İran ve Arap edebiyâtlarından alınmıştır. Bunlardan çeviri ya da serbest çeviri olanlar yanında, ekleme ve çıkartmalar yapılarak, "Türkî libâs giydirilen" mesnevîler de vardır. Yine bu tür mesnevîler, şairlerin şiirdeki ustalıklarını, hünerlerini göstermeye çalıştıkları eserlerdir. Bu gruba giren belli başlı eserler

şunlardır: Yusuf ü Zelihâ, Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şîrîn ve Ferhad ü Şîrîn, Cemşîd u Hurşîd, Hurşîdnâme, Işk-nâme, Varka vü Gülşah, Vâmîk u Azrâ, Humâ vü Humâyun, Edhem u Hümâ, Vîs ü Râmin, Gül ü Husrev, Süheyl ü Nevbahar, Şem'ü Pervâne, Şâh u Gedâ ve Şâh u Dervîş, Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşterî, Mihr ü Vefâ, Gül ü Bülbül, Gül ü Nevrûz, Niyâznâme-i Sa'd u Hümâ, Gûy u Çevgân, İşretnâme, Hayrâbâd, Heftpeyker (Behram u Gûr), Heft-Hân, Beng ü Bâde.

d. 4. Grup

Şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesnevîler. Bu eserler yerli konuları işlediklerinden, eski edebiyatımızın mesnevî alanındaki en orijinal örnekleridir. Bu gruba giren başlıca eserler şunlardır: Ta'rîfât veya Ta'rîf-nâmeler, Şehr-engizler, Surnâmeler, Sergüzeşt ve Hasbihaller. Bunlardan şehr-engiz türündeki eserlerden kimileri yöresel tasvirler verir.

Mesnevîlerde “konunun işlendiği bölüm” plân yönünden önemli farklılıklar gösterir. Çoğu mesnevîde, bu bölümün plânı birbirinden farklı olmakla birlikte, kimi eserlerde birbirine benzer plânlarla da karşılaşmaktayız.

Birinci grupta yer alan eserler arasında plân yönünden birbirine benzeyen mesnevîlerin başında “Kırk Hadîs” ve “Yüz Hadîs” çeviri ve şerhleri gelmektedir. Bu mesnevîlerde, önce ele alınan “hadîs”in çeviri veya şerhini veren parça, sonra da o parçanın özüne uygun hikâye kısmı gelir. Böylece eserin ana bölümü kırk veya yüz hadîsin çeviri ve şerhi ile bir o kadar da hikâyeden oluşur. Hazînî ve Hakânî'nin “Kırk Hadîs”leri ile Hatiboğlu'nun “Ferahnâme” ve Âlî'nin “Subhatü'l-Uşşâk” adlı yüz hadîsleri plân yönünden benzeşirler.

İran'da yazılıp çok sevilmiş bir mesnevî, birkaç Türk şairince çevrilmişse, bu çeviriler arasında plân yüzünden benzerlik bulunabilir. Ancak, bu benzerlik çeviri olmayan eserler arasında da görülebilir. Aynı mesnevîye nazire ve cevap olarak yazılmış mesnevîlerde “konunun işlendiği bölüm” plân yönünden birbirine benzeyebilir. Burada, Nizamî'nin Mahzenü'l-esrar'ına yazılmış nazireleri örnek olarak sayabiliriz:

İran Edebiyatı'nda, Emir Hüsrev'in Matla'u'l-envar'ı, Hâcû-yı Kirmanî'nin Ravzatü'l-envar'ı ve Molla Câmî'nin Tuhfetü'l-ahrar'ı Nizamî'nin eserine naziredir. Türk

Edebiyatı'nda, Nizamî'nin eseri başta olmak üzere, az evvel saydığımız mesnevîlerden çoğuna nazire yazılmıştır. Âzerî İbrahim Çelebi'nin Nakş-ı Hayâl'i ile Mustafa Cinânî Riyâzü'l-cinân'ı Nizamî'ye; Âlî'nin Tuhfetü'l-uşşâk'ı Câmî'nin mesnevîsine; Atâyî'nin Nefhatü'l-ezhar'ı ise Emir Husrev'in eserine naziredir. Sıraladığımız örnekler arasında plân bakımından tam birlik vardır. Hepsi de Mahzenü'l-esrar'ın plânında birleşirler. Aynı benzerlik, Câmî'nin Sübhatü'l-ebrar'ı ile onba nazire olan Taşlıcalı Yahya'nın Gencine-i Râz'ı ve Atâyî'nin Sohbetü'l-ebkar'ı arasında da görülür.

Mahzenü'l-esrar, yirmi makale ve her makaleden sonra gelen bir hikâyeden oluşan bir mesnevîdir. Bu esere nazire olarak yazılan eserlerde de durum aynıdır. Câmî'nin Sübhatü'l-ebkar'ı ise kırk ıkd²⁶dan sonra gelen birer hikâyeden oluşur. Yahya'nın ve Atâyî'nin eserlerinde de, küçük farklarla, durum aynıdır. Öte yandan, Yahya'nın Gülşen-i Envar ve Rahmî'nin Gül-i Sad-berg adlı mesnevîleri de Mahzenü'l-esrar'a naziredir. Ancak bu eserlerle Mahzenü'l-esrar arasında plân bakımından benzerlik yoktur.

Çeviri veya nazire olmadıkları halde, konunun işlendiği bölümde belli bir plânın uygulandığı mesnevîlerde vardır. Bunun en güzel örneklerinden birisi de Garib-nâme'dir. Âşık Paşa, bu eserini, on bâb²⁷ ve her bâbda on dâstân üzerinden düzenlenmiştir. Ayrıca mesnevînin her bâbında o bâb sayısı ile ilgili konular işlenerek, şekil ve içerik arasında bütünlük sağlanmıştır.

Taşlıcalı Yahya'nın Kitab-ı Usûl'ünün de kendisine özgü bir plânı vardır. Şair, eserinin önemini vurgulamak istermişçesine, her ana bölümü aynı beyitle bitirir. Bundan sonra da hikâye ve latife başlıklı parçalar gelir.

İkinci grupta yer alan mesnevîlerden, Ahmedî'nin İskender-nâme'si ve onun taklidi olan Rıdvan'ın İskender-nâme'si dâstânlardan oluşan bir plâna sahiptir. Ahmedî bu destanları Dâstân veya Mukaddime-i Dâstân, Matla'-ı Dâstân ve Hâtıme-i Dâstân olmak üzere üçlü bir plânla vermiştir.

Üçüncü grupta yer alan mesnevîlerde, aynı konuyu işleyen mesnevîlerde bile, plân yönünden önemli farklılıklar vardır. Genellikle aşk ve macerayı konu edinen bu mesnevîlerde şairler, olayların takdim-tehiriyle, araya küçük parçalar ekleyerek veya

²⁶ Dizi

²⁷ Bölüm

çıkarak aynı konuda yazılmış başka mesnevîlerden farklı bir mesnevî ortaya koymaya çalışmışlardır.

Bu değişikliklerden en önemlisi, konunun işlendiği bölümlerde, kahramanın ağzından, değişik nazım şekilleriyle, söylenen şiirlerdir. Bunlar arasında sayı bakımından gazeller birinci sırayı alır. Gazel kadar olmamakla beraber, kıt'a, müstezad, murabba, muhammes, tercî ve terkib-i bend nazım şekillerinin kullanıldığı da görülür.

Mesnevî içinde yer alan bu değişik nazım şekillerinde görülen özellikler şöyle sıralanabilir:

a. Bunlar genellikle kahramanların ağzından söylenir. Bu şiirler bazen aşğın sevgilisine gönderdiği aşk mektubudur ya da aşk mektubudur yer alır. İki aşğın karşılıklı olarak şiir söyledikleri de olur. Bazen de asıl kahramanların yanında bulunan olayın geri plândaki kahramanları, efendilerinin duygularını dile getirmek üzere şiir söylerler. Mesnevîlerde doğrudan doğruya şairin ağzından söylenmiş şiirler de görülebilir.

b. Şair, mesnevîden bu tür şiirlere geçmeden önce, son beyitte bunu haber verir. Böylece mesnevî ile araya giren şiir arasında bağlantı kurar.

c. Bu şiirlerden pek azında şairin mahlası ile karşılaşılır. Sonunda kahramanın adı bulunan ya da hiçbir ad bulunmayan şiirler çoğunluktadır. İçinde bulunduğu mesnevî ile aynı vezinde yazılmış nazım şekilleri vardır, ancak değişik vezinle yazılanlar daha çoktur.

Yine bu gruba giren mesnevîlerden Heft-peyker veya Behram-ı Gûr adıyla bilinen eserlerde konu yedi bölüm halinde düzenlenmiştir. Edebiyatımıza Nizamî'nin aynı adlı eserinin çevirileriyle giren bu mesnevî'nin en güzel örneğini Nev'îzâde Atâyî Heft-Hân adlı mesnevîsiyle vermiştir. Bu mesnevîde yedi mekânda yedi hikâye anlatılır.

Konusu aşk olan mesnevîlerde olaylar birbiri ardınca sıralanırken, şair konuyla ilgi kurarak başka bir hikâye anlatabilir. Nizamî'den çevrilmiş Leyla vü Mecnun mesnevîlerinden Rıdvan'ın eserinde Mecnun'un durumu anlatılırken değişik yerlerde üç hikâye verilmiştir. Yine bu tür mesnevîlerde, kahramanlardan birinin ölümü veya buna benzer bir felaket anlattıktan sonra şair, cihanın vefasızlığını dile getiren bir başlıkla olayların akışını durdurur. Okuyucuya bu konuda öğütler verir.

Dördüncü grupta yer alan mesnevîlerde beyit sayısı azdır, daima binin altında kalmıştır. Dolayısıyla eserin tamamına yakın bir bölümünü konunun işlendiği bölüm

oluşturur. Örneğin Nabî'nin Sur-nâme'sinin tamamı 587 beyittir. Bu eserde 30 beyitli bir tevhid, 22 beyitli bir na't ve 32 beyitli bir padişah övgüsünden sonra asıl konuya geçilir. Eserin son dört beyti padişaha dua ile biter. Böylece 587 beyitlik eserin 84 beyitlik başlangıç bölümü dışındaki beyitler konunun işlenmesine ayrılmıştır.

Şehr-engizlerde beyit sayısı genellikle daha azdır. Şair kısa bir girişten sonra hemen konunun işlendiği bölüme geçer. Burada ele aldığı şehrin güzelliklerini sırayla kısa kısa tasvir eder.

Sergüzeşt türündeki eserlerde de durum buna yakındır. Bunlar arasında Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-keşân'ı sergüzeşt türündeki eserlerin en geniş olanıdır. Bu eserde mesnevî içinde gazel, kaside, kıt'a, rubai ve tahmisler vardır.

3. Bitiş Bölümü

Mesnevîlerin bitiş bölümleri, plân yönünden konunun işlendiği bölüm gibi değişiklik göstermez. Giriş bölümünde olduğu gibi, bu bölümde de çoğunluğu içine alan bir plân vardır.

Beyit sayısı az olmayan uzun mesnevîlerde, bitiş bölümü asıl konudan belli başlıklara ayrılır. Bu başlıklarda çoğunlukla Arapça “hatm”²⁸ mastarı veya aynı kökten türemiş “hâtîme” sözü vardır. Başlık ya Arapça kurala göre (Hâtîmetü'l- Kitap gibi) ya da Farsça kurala göre yazılmış bir tamlama (Hâtîme-i Kitap gibi) dir. Bunların yanı sıra Arapça-Farsça birleşik isim olan Hatm-şuden-i..., Tamâm-şuden-i... vb. başlıklar da görülebilir.

Kimi mesnevîlerde konunun işlendiği bölümle hatime başlığı arasında, tevhid, münacat, mev'ize, temsil, fahriye gibi başlıklar görülür. Mesnevînin işlendiği konu tamamlandığına göre, bu başlıkları da bitiş bölümü içinde saymak gerekir.

Bir kısım mesnevîlerde ise eser hâtîme başlığından sonra gelen başka başlıklarla biter. Ancak bu başlıklar genellikle kitabın hangi tarihte ve nerede yazıldığı, kaç beyit olduğu gibi sorulara ışık tutan “Der târîh-i kitâb” türünden bir başlık olabileceği gibi, münacat şiiri, okuyucunun hoşgörüsünü ve duasını dileyen parçaların başlıkları da olabilir.

Bitiş bölümünde ister tek, ister birden çok başlık bulunsun şairlerin bu bölümde söylediklerini birkaç madde halinde verebiliriz:

²⁸ Sona erdirme, bitirme

1. Tanrı'ya hamd ü senâ ve dua
2. Sultana övgü ve saltanatının devamı için dua
3. Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi
4. Tanınmış mesnevî şairleri ve eserlerini anma
5. Şairin eserine verdiği ad
6. Hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensihlere,²⁹ metni doğru dürüst okuyamayan okuyuculara yergi, bunların esere vereceği zarardan Tanrı'ya sığınma
7. Mesnevînin beyit sayısı
8. Mesnevînin yazılışıyla ilgili tarihler
9. Okuyucudan hayır dua isteme
10. Mesnevînin vezni

a. Tanrı'ya hamd ü senâ

Şairler eserlerinin sonunda tevhid ya da münâcât başlıklarda kısımlarda bu konuyu işledikleri gibi, hâtîme başlığı altında en başta Tanrı'ya şükredebilirler.

b. Sultana övgü ve saltanatının devamı için dua

Şair bu noktaları da ayrı bir başlık altında dile getirebilir. Ancak zamanın sultanı hakkında söylenenler hâtîme başlığı altında da toplanabilir. Gerçekte bu bölümde anılanlar yalnız sultanlar değildir. Bunlar, şairin eserini sunduğu bir şehzâde, bir vezir veya başka bir devlet büyüğü olabilir.

c. Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi

Mesnevîsini bitiren şair, eseriyle övünür. Bu alanda kendisiyle yarışabileceklere meydan okur. Mesnevîsinin her beytinin, hatta her harfinin sırlarla dolu olduğunu, söz ve anlam sanatlarıyla süslendiğini, bu haliyle herkesin ulaşamayacağı bir geline benzediğini söyler. Anadolu'da, İran'da ve Arap ülkelerinde hiçbir eserin, bununla boy ölçüşemeyeceğini; mesnevîsinin çeviri olmadığını, başkasının eserini çalmadığını söyler.

²⁹ Bir eseri aslına uygun olarak kopya eden kişi

d. Tanınmış mesnevî şairleri ve eserleri

Şairler İran ve Türk edebiyâtlarında, mesnevî alanında üstad kabul edilmiş hamse sahiplerini ya da bu mesnevî konusunu kendisinden önce işleyenleri anar. Bu anış şairin kişiliğine göre değişir. Kimileri adını saydığı büyük şairleri saygıyla dile getirirken, kimileri de onlardan üstün olduğunu öne sürer. Tabîî bunda şairane anlatımın da payı vardır. Mesnevîlerde bu bölümde en çok adları geçen şairler; Firdevsî, Attâr, Nizâmî, Mevlânâ, Sa'dî, Emir Husrev, Hâcû-yı Kirmanî, Molla Câmî ve Ali Şir Nevâ'î'dir.

e. Şairin eserine verdiği ad

Kimi mesnevîlerde şairler eserlerine verdikleri adı bildirirler. Hatta bu adın, ebced hesabıyla, eserin yazıldığı tarihi verdiğini de görebiliriz. Şairlerin eserlerine iki ad verdikleri de olur.

f. Hasetçilere, dikkatsiz müstensih ve okurlara yergi

Şair eserini bitirirken onu, kıskananların şerrinden koruması; harflerin yazımını birbirine karıştıran, noktalarını alt üst eden dikkatsiz ve beceriksiz müstensihlerden esirgemesi; sözden anlamayan, düzgün okuyamayan okuyucuların eline düşürmemesi için Tanrı'ya yakarır.

g. Mesnevînin beyit sayısı

Bütün mesnevîlerde bulunmamakla beraber, bazı şairler eserlerinin kaç beyit olduğunu bildirirler. Şairin bildirdiği sayı ile eldeki nüshaların beyit sayısı her zaman aynı olmayabilir. Bu durum, şairin beyit sayısını yuvarlayarak vermesinden ya da müstensihlerin ihmalinden kaynaklanır. Öte yandan, esere şairin sonradan eklemeler yapması önceden verdiği beyit sayısını değiştirmesi de böyle bir sonuç doğurabilir.

h. Mesnevînin yazılışıyla ilgili tarihler

Mesnevî biterken şair, eserin bitiş tarihini değişik yollarla verir. Hatta kimi eserlerde şair, eserini ne zaman yazmaya başladığını da bildirir. Mesnevînin ne yazılmaya başlandığını bildiren tarih, ay ve gün verilerek gösterildiği gibi, bahar, hazan³⁰, sayf³¹, şitâ³² gibi mevsim adları söylenerek de kabaca ifade edilebilir. Mesnevîlerde yazılma işinin

³⁰ Sonbahar

³¹ Yaz

³² Kış

bittiği tarihin de birkaç biçimde verildiğini görebiliriz. Edebiyatımızda ilk dönem mesnevîlerinde, şairin bu tarihi hicrî yıl olarak açıkça belirttiğini görürüz. Bu durum, gittikçe ebcedle tarih verme şekline dönüşmüş; şairler sadece birkaç harf adı verip, bu harflerin sayı değerlerinin toplamıyla yazılış tarihinin çıktığını anlatmak istemişler, sonraları ise tarih düşürme konusunda bilinen her yoldan faydalanmışlardır.

i. Okuyucudan hayır dua isteme

Mesnevîler sona ererken şair, okuyucudan hayır dua beklediğini; en büyük arzusunun rahmetle anılmak olduğunu bildirir; ruhu içi fatiha okunmasını diler.

j. Mesnevînin vezni

Genellikle dinî ve tasavvufî konulu mesnevîlerde şair son beyitlerden birinde eserin veznini verebilir.

Aşk ve macera mesnevîleri yazılıp okundukları dönemlerde bu günkü hikâyeye ve romanın görevini üstlenmiş olmakla birlikte, günümüzdeki, hikâyeye ve roman tanımının dışında kalırlar. Konusunu iki kahraman arasındaki aşktan alan ve genellikle çift kahramanlı aşk hikâyeleri diye anılan bu mesnevî türünde konu, olaylar, kahramanlar, zaman ve yer bakımından görülen klâsik yapıyı incelemek gerekir.

4. Konu

Bu tür mesnevîlerin konuları genellikle orijinal değildir. Doğu Edebiyatları'nda çok işlenmiş konulardır. Örnek olarak Husrev u Şîrîn, Yusuf u Züleyhâ ve Leylâ vü Mecnun konularını ele alırsak: Konusunu tarihten alan Husrev u Şîrîn, manzum bir hikâyeye olarak önce Firdevsî'nin Şâh-nâme'sinde yer alır.

Yusuf ve Züleyhâ, konusunu Tevrat'ta ve Kur'an'da geçen ve ahsenü'l-kasas³³ diye anılan Yusuf Peygamber'in hikâyesinden alır. İran Edebiyatı'nda önce Firdevsî'nin, sonra da Câmi'nin mesnevî olarak işledikleri bu konu, Câmi'den önce Türk şairleri tarafından da işlenmiştir.

Arap Edebiyatı'nda Kays (Mecnun)'ın sevgilisi Leylâ için söylediği şiirler, bunları açıklamak için yapılan yorumlar ve bu yorumlara eklenen söylentiler Leylâ vü Mecnun'un konusunu oluşturmuştur. İran Edebiyatı'nda ise bu konuyu plânlı bir mesnevî halinde

³³ Kıssaların en güzeli

yazan Nizâmî'dir. Konu daha sonra İran ve Türk edebiyatları'nda birçok şair tarafından işlenmiştir. Türk Edebiyatı'ndaki Leylâ vü Mecnun hikâyelerinin en güzelini Fuzulî'nin yazdığı kabul edilir.

5. Olaylar

Bu tür mesnevîlerde, konunun içinde yer alan olaylar bütünün birbirinden ayrı parçalarına benzer. Her şair olayların akışını kendine göre sıralayabileceği gibi, aynı konuda yazılmış başka örneklerde bulunmayan olayları da eserlerine katabilir. Hatta şairlerin eserlerine orijinal bir görünüm vermek için en çok başvurdukları yol budur. Olaylar abartılarak anlatılır. Bu abartılmış olaylar, gerçekdışı varlıkların da katılmasıyla masal havasına bürünür.

a) Kahramanların doğumu ve yetişmesi

Mesnevîlerin başta gelen kahramanları, padişahlar, şehzâdeler ve padişah kızlarıdır. Genellikle padişahların çocukları olmaz ya da doğan çocuklar ölür. Münecimler, padişahın bir çocuğu olup yaşayacağını söylerler ya da padişahın gördüğü bir rüya bu yolda yorumlanır. Dünyaya gelen şehzadelerin geleceği yıldızlara bakılarak okunur.

Şehzade yetiştirilirken, çocuğun geleceği hakkında elde edilen bilgiler göz önünde tutulur. Küçük yaşta eğitime başlanan şehzade, çok kısa süre içinde bütün bilgileri öğrenir. Ata binme, savaş araçlarını kullanma ve avlanmakta eşsiz bir yiğit olur.

b) Kahramanların âşık olması

Kahramanlar büyüüp belli bir eğitimden geçtikten sonra, gezinti ya da av için saraydan çıkarlar. Gezinti sırasında şehzadenin bulduğu ya da rastladığı bir resim aklını başından alır. Şehzade seveceği güzelin resmine sarayın herkesin giremediği bir odasında da rastlayabilir. Kimi mesnevîlerde kahraman, rüyada gördüğü bir güzele âşık olur. Kimi eserlerde ise güzelliğini duyduğu bir kızı sever.

c) Sevgiliye ulaşmak için çıkılan yolculuk

Âşık, sevgilisinin hangi ülkede ve hangi şehirde bulunduğunu öğrendikten sonra, ya kendisi yola düşer ya da bir elçi aracılığıyla kızı ister. Bu arada kız da çeşitli tesadüfler sonunda şehzâdeyi sever. Ancak iki sevgilinin karşısına engeller çıkar. Bunların başında

kızın babasının çeşitli sebepler öne sürerek kızını vermek istememesi gelir. Birbirini seven iki gencin kavuşabilmek için çıktıkları yolculuklar bitip tükenmez.

Sevgililer, kara ve deniz yolculuklarında, çok güç durumlarla karşılaşır. Fakat yiğitlikleri, zekâları, bilgi ve görgüleri sayesinde bu güçlüklerin üstesinden gelirler. Karada çeşitli varlıklarla, başka ülkelerin ordularıyla, haramilerle savaşan sevgililer, denizde bindikleri geminin batmasıyla bir tahta parçasına tutunarak canlarını kurtarırlar. Karşılaştıkları devlerle, ejderhalarla savaşır onları yenerler.

a. Sevgililerin buluşmaları ve ayrı düşmeleri

Bu tür mesnevîlerde sevgililer ilk karşılaşmadan sonra birbirlerini kaybederler. Sırdaş yardımcıları aracılığıyla haberleşirler. Birbirlerini bulmak için çabalayıp dururlar. Karşılıklarına değişik engeller çıkar. Husrev u Şîrîn'de Şîrîn'i Şâvûr (Şâpûr)'un anlattıklarından tanıyan Husrev ile Husrev'i Şâvûr'un çizdiği suretten görerek seven Şîrîn buluşmak için yola çıkarlar. Birkaç kez birbirlerini bulurlar; fakat her seferinde çeşitli sebeplerle ayrı düşerler. Benzeri durumları Cemşid u Hurşid, Süheyl ü Nevbahar, Işk-nâme vb. mesnevîlerde görürüz. Bu ayrılık, eserin sonundaki kavuşmaya kadar sürecektir.

b. Kavuşmayı engelleyen olaylar

Aşk mesnevîlerinde, eserin sonuna kadar sevgililerin kavuşmalarını engelleyen olaylar ve entrikalar vardır. Taraflar arasında çıkan savaşlar, sevgililerden birinin ülkesine düşmanların saldırması, başka bir ülke şehzadesinin veya hükümdarının kızla evlenmek istemesi, kötü kişilerin araya girerek âşıkları yanlış yollara yönlendirmeleri gibi durumlar iki sevgilinin kavuşmasını sürekli engeller.

c. Savaşlar

Aşk mesnevîlerinde savaşların belli sebeplere dayandığını görüyoruz. Bu savaşlar kız tarafının kızı vermek istememesi ya da iki sevgilinin arasına giren başka engeller sebebiyle yapılır. Konusunu tarihten alan aşk mesnevîlerinde ise bazen konuyla ikinci derece ilgili savaşlar da vardır.

Mesnevîlerdeki savaş tasvirlerinin en önemli özelliği, iki tarafın karşılaşmasının abartılı bir dille anlatılmasıdır. Bu savaş tablosu şöyle çizilir: İki tarafın askerleri deniz gibidir. Önce karşı karşıya gelip saf bağlarlar. Bazen bir taraftan bir yiğit çıkıp bir er diler. Savaş bu şekilde karşılıklı birer kişinin dövüşmesiyle başlar. Bazen de iki ordu birbirine

girer. Savaş sırasında yerden yükselen toz bulutu göğü kaplar. Her taraf kan denizine döner. Savaş alanında ölenler tepeler halinde yığılır. Olay kahramanı olağanüstü yararlıklar gösterir ve askerî gücü ne olursa olsun, genellikle üstün gelir. Şair sanki kahramanla birlikte omuz omuza savaşmaktadır.

Bu savaş sahnelerinde, savaşta kullanılan aletler ve savaşta iki tarafın uyduğu kurallar da dikkat çeker: Savaşın başlaması genellikle sabah saatlerine rastlar. Kösler ve zurnalar çalınarak başlanan dövüş, hava kararınca kadar sürer. Bu sırada savaşa ara verileceği, münâdîler³⁴, kös ve zurnalar aracılığıyla duyurulur.

d. Eğlenme ve avlanma

Mesnevîlerde kahramanların üzüntülerinden kurtulmak ya da mutlu bir olayı kutlamak için eğlence düzenlediklerini görürüz. Bu eğlencelere Farsça “bezm”, Arapça “meclis” denir. “Bezm”in, hikâyeye kahramanı dışında iki aslî unsuru vardır: “sâkî”³⁵ ve “mutrib”³⁶. Mutrib yerine Farsça sâzende³⁷, hânende³⁸ sözleri de kullanılır.

Sâkîler mutlaka genç ve güzel kimselerdir. Ay yüzlü, servi boylu, gerdanı ve kolu gümüş beyazlığında olan güzeller olarak tanıtılan bu kişilerin cinsiyeti pek belli değildir. Fakat İslâmî toplumlarda kadının böyle bir meclise girmesi mümkün olmadığından, sâkîlerin genellikle erkek güzelleri olduğu düşünülür. Bunun yanında kimi mesnevîlerde güzel cariyelerinde içki sunduğu görülür.

Mesnevîlerde mutribler en çok ney, tanbur, rebab, kudüm, def, çeng, ud ve kanun gibi çalgılar eşliğinde şarkı okuyan kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Bu kişiler, adı geçen sazları çalmaktaki maharetleri ve seslerinin güzellikleriyle tanıtılırlar. Bezm sarayda, sarayın bahçesinde, gül bahçelerinde düzenlenir. Sefer sırasında çadırda ya da yeşillik ve su kenarı olan bir yerde meclis kurulur.

Bezmdede en itibarlı kişi sadra³⁹ geçip oturur. Diğerleri ona yakınlık derecelerine ya da mevkilerine göre yerlerini alırlar. Sâkînin sunduğu içki elden ele dolaştırılarak içilir. Bu eğlenceler, genellikle sadra oturanın kendinden geçmesine ya da eğlenceye son vermesine kadar sürer.

³⁴ Tellaller

³⁵ İçki sunan genç ve güzel kişi

³⁶ Çalgı çalan, şarkı okuyan kişi

³⁷ Çalgı çalan

³⁸ Şarkı okuyan

³⁹ Baş köşe

Avlanma, mesnevîlerde eski yaşayışın bir parçası olarak karşımıza çıkar. Kahramanlar günlük sıkıntılarından kurtulmak, spor yapmak ya da karşılaştıkları yırtıcı hayvanları öldürmek için avlanırlar. Avlanmalar, kahramanın kuvvetini, cesaretini ve savaş aletlerini kullanmadaki ustalığını gösteren olaylardır. Başlıca av hayvanları aslan, kaplan gibi yırtıcılar; geyik, yaban keçisi, yaban eşiği ve çeşitli kuşlardır. Kullanılan başlıca aletler ise ok, kılıç, mızrak ve gürzdür. Mesnevîlerde erkek kahramanlar kadar olmasa bile, kadınların da avlandığını ya da karşısına çıkan yırtıcı hayvanları öldürdüğünü görürüz.

e. Son

Aşk ve macera mesnevîleri genellikle sevgililerin kavuşmasıyla biter. Bunlar arasında Leylâ vü Mecnun gibi her iki aşğın ölümüyle biten mesnevîler çok azdır. Eserin sonunda âşıklar birbirine kavuşur. Büyük bir törenle evlenirler. Bu sırada erkeğin ve kızın yanında bulunan ikinci derece kahramanlar da birbirleriyle evlendirilir.

İki aşğın kavuşup evlenmeleri kimi eserlerde tasavvufî mecazlarla örtülürken, kimilerinde ise, düğünden gerdeğe kadar inceden inceye anlatılır. Böylece eser mutlu sonla biter.

6. Kişiler

Aşk mesnevîlerinde birbirini seven kahramanlar daima eserin birinci derece kişileridir. Bunların yanında yer alıp onlara yol gösteren, yardım eden, iki sevgili arasında haberleşmeyi sağlayanlar ise eserin ikinci derece kişileridir. Bir de üçüncü dereceden kişiler vardır ki, bunlar mesnevînin konusunu oluşturan olaylar zinciri içinde herhangi bir olayda karşımıza çıkar, adına başka bir yerde rastlanmaz.

Bu mesnevîlerdeki ikinci ve üçüncü derecede kişiler iyilik ya da kötülük için yaratılmış kişilerdir. İyilerin kötülük yapmak, kötülerin iyilikte bulunmak ellerinden gelmez. Şairler onları yalnız yapılarına uygun olaylarda kullanırlar, başka yönlerini anlatmazlar.

Mesnevîlerde kişilerin iç dünyalarını yansıtan tahliller göremeyiz. Onlar, ancak olaylar karşısında duygulanan, derdini bir yakınına açan ya da çeşitli varlıklara seslenip onlarla dertleşen kişilerdir.

7. Zaman

Bu mesnevîlerde olayların geçtiği zaman belirsizdir. Zaman kavramıyla ilgili olarak mevsim, ay, hafta ve gün gibi sözlerle karşılaşırız. Ayrıca, bu eserlerde olay-zaman ilişkisi oransızdır, olağanüstüdür. Altı aylık yol altı günde gidilebilir. Olayların başlangıcından eserin sonuna kadar geçen süre belli değildir. Yıllarca süren macera sonunda kişiler yine baştaki gibi, canlı ve yıpranmamış olarak karşımıza çıkarlar.

8. Yer

Olayların geçtiği yerler genellikle şehirler, saraylar, bahçeler, eğlence düzenlenilen, avlanılan ev savaşılan alanlardır. Olayların geçtiği yerler çoğunlukla hayaldir. Coğrafi konumu bilinen yerler pek azdır. Ülke adları yanında, şehir adları daha belirsizdir. Aynı durum deniz adları için de geçerlidir.

Olayların geçtiği yerle, olayların niteliğine göre tasvir edilir. Mekân, olayın niteliğine göre düzenlenmeye çalışılır. Kişileri mutlu kılan olaylar, gösterişli saraylarda, tabiatın güzel olduğu yerlerde geçerken; mutsuzluklar, insanın içini karartan sıkıntılı yerlerde, çetin tabiat şartları altında gelir. Mesnevîlerde, kişinin çevresini içinde bulunduğu ruhî duruma göre görmesi ve değerlendirmesi de oldukça abartılı olarak anlatılır.

9. Mesnevîlerde Dil ve Anlatım

Klasik edebiyâtımızda mesnevîler, yazıldıkları dönemlerde, öbür edebî türler arasında dilleri en sade olan eserlerdir. Aynı dönem içinde yer alan, hatta aynı şairin kaleminden çıkmış kaside, gazel, terkiib ve tercî-i bend vb. nazım şekillerinin dilleriyle, mesnevîlerin dili karşılaştırıldığında bu fark açıkça görülür.

Mesnevîlerde dil ve anlatım bakımından farklılık gösteren üç ayrı bölüm görülür: Başlıkların dili, giriş bölümünün dili ve konunun işlendiği bölümün dili.

a. Başlıkların dili

Türk mesnevîlerinin başlıkları Türkçe, Farsça ya da Arapça'dır. Mesnevîlerde, çoğu zaman kırmızı mürekkeple⁴⁰ yazılan bu başlıkların dili genellikle Farsça'dır; Arapça ikinci sırayı alır. Başlıkları Türkçe olan mesnevîler ise sayıca çok azdır. Tasavvufî mesnevîlerde ve aşk mesnevîlerinde başlıklar genellikle Farsça, dinî eserlerde ise Arapça'dır. Aynı konularda yazılmış mesnevîlerden pek azında ise başlıklar Türkçe'dir.

⁴⁰ Surh

b. Giriş bölümünün dili

Bu bölümde yer alan konuların ağırlığını Tanrı, peygamber, din ve devlet büyükleri için yazılmış parçalar oluşturur. Onun için, mesnevîlerin giriş bölümlerinde dil genellikle daha ağırdır.

c. Konunun işlendiği bölümün dili

Bu bölümün dili mesnevîlerin yazılış amaçlarına göre değişmekle birlikte, mesnevîlerde dilin en sade olduğu, Türkçenin ağır bastığı yer bu bölümdür.

II. BÖLÜM
MİRZA RIZA HAN DÂNIŞ

II. BÖLÜM

MİRZA RIZA HAN DÂNİŞ

Mirza Rıza Han Arfauddovle, 1854 yılında Tebriz'de dünyaya geldi. Mirza ünvanına sahip olması, onun anne tarafından saray kökenli olduğunu belirtmektedir. Babası Hac-ı Şeyh (Molla) Hasan olarak bilinmektedir ve İran-Rus savaşları zamanında Erivan'dan Tebriz'e toplu göç eden Erivanlı göçmenlerdendir.

Tebriz'de ilkokulu tamamladıktan sonra, zamanın ileri gelen ilimleri olan tefsir, metodoloji ve fıkıh alanında öğrenimine devam etti. Kendisini eğitimlerin merkez şehri olan Necef'e hazırlıyordu ki, Tebriz'de büyük bir sel meydana geldi ve babasının yazıhanesini yok etti. Babasının iflası sonucu öğrenimine devam edemeyerek, zorda kalan ailesine katkıda bulunmak için bir sarrafın yanında yazıcı olarak çalışmaya başladı ve onunla beraber İstanbul'a geldi. İstanbul'da Medrese-i Yunânî'de öğrenimine kaldığı yerden devam ederek, Fransızca ve İngilizceyi bilgilerine kattı.

İstanbul'dan sonra Tiflis'e gitti ve burada Rus dilini ve tarihini öğrenerek kendini geliştirdi. Bir süre sonra İran Konsololuğu'yla iletişime geçti. Böylelikle, 1879 yılında General Alemluk'un dikkatini çekti. Ardından Konsolos Mirza Mahmut Han tarafından Sefaret Tercümanı ünvanı ile konsololuğa davet edildi. Aralarındaki ilişkinin pekişmesi sonucu, Konsolos Mirza Mahmut Han Nasıruddin Şah'ı karşılama töreninde ona Culfa'dan Tiflis'e kadar eşlik etti. Aynı yıl, İran Konsololuğu'nda görev aldı. 1881 yılında, Mirza Fethali Han Âhûnzade'nin hükümdarlığı esnasında, 'Ortaokul Kitapçığı' adında, Arap alfabesindeki noksanları (eksiklikleri) ve onu düzeltme yöntemlerini yazdı, basımını yaptırdı ve onu Ahter gazetesine gönderdi.

Teklifte, düzenlenmiş yazının harfleri Rus ve İngiliz alfabesinden oluşuyordu ve o, bu buluşuyla çok iftihar ediyordu. Bunun üzerine, Mirza Rıza'nın girişimine benzer yazı düzenlemesi teorisi olan Mirza Melkum Han ona "Dâniş" lakabını verdi.

1884 yılında İran Sınır Tayini Komisyonu Mütercimi ünvanına sahip olan Mirza Rıza, Rusya'ya atanarak gümrük kapısını kaldırdı ve Rusların himayesindeki İran topraklarından bir payı onlara verdi. 1887 yılında Tahran'a döndü ve gelecekte yükselmesine yardımcı olacak olan Mirza Ali Isgâr Han Eminsultan ile dostça bir bağ kurdu.

1888 yılında, Nasıruddin Şah'ın Avrupa'ya üçüncü seferinin dönüş yolunda ona eşlik ederek sempatisini kazandı ve bir yıl sonra "muayyinü'l-vizâre" lakabıyla Kafkasya Başkonsolosluğu'na atandı. Orada olduğu süre boyunca büyük bir servet biriktirdi ve Tiflis'te kendisi için görkemli bir saray yaptırdı. Bir sonraki makamına yükselmesi 1896 yılında oldu, bu sırada St. Petersburg'daki İran Özelelçiliği'ne seçildi. 1897 yılında Nasıruddin Şah tarafından "Arfauddovle" lakabını aldı. 1899 yılında savaşa engel olmak için, Lahe şehrinde çeşitli devletlerin temsilcilerinden oluşan bir konferansa katıldı. Antlaşma katılımcılar tarafından barış için olumlu bir görüşmeyle sonuçlandı. Bu konferansta, dünya barışını göz önünde bulundurarak, genel barışta karar kıldılar. Arfa, İran devleti tarafından konferansta sözcü olarak seçildi. Bu görüşmede "Barış Mesnevîsi" adını verdiği eserini okudu ve bu eserini sultanların ve devlet başkanlarının hepsine gönderdi. 1903 yılına kadar St. Petersburg'da İran Özelelçiliği görevine devam etti.

Bu makama mensup olduğu sıralarda, İran devlet büyükleri adına, Rusya'dan iki milyon lira borç almak için aracılık yaptı. Alınan para, o ve diğer devlet adamları arasında Zafer Sarayı yapımı için bölüştü ve kalan miktar Şah'ın Avrupa'ya olan seferinin masraflarını karşılamak için kullanıldı.

Bu antlaşmayı imzalarken kullanmış olduğu dolma kalemin ucunu altın kaplattırıldığı bilinmektedir. Bu dolma kalem, Monako'da -şimdi ünlü bir müze olan- adının verildiği bir üniversitede halka açık olarak sergilenmektedir.

Mirza Rıza Han, Rusya Elçiliği'nden sonra İstanbul'da İran Elçiliği'ne atanarak, 1912 yılına kadar makamında kalıcı oldu. Meşrutiyetçilerle girdiği çatışmalar sonucu görevinden uzaklaştırıldı. Bunun üzerine Monako'ya gitti ve 1915 yılında İran sultanının davetini alana dek orada yaşadı. İran'da Adliye Bakanlığı'na atandı fakat, bakanlık süresi de uzun olmadı ve Arfauddovle 62 yaşında (1916) iken tekrar Monako'ya döndü. Devlet makamındaki son görevi, Milletler Topluluğu'nda İran Temsilciliği oldu ve 70 yaşında (1924) görevinden alınarak Tahran'a çağırıldı. Rıza Şah ona Devlet Meclis Bakanlığı'nı teklif etti, ancak Arfauddovle bu sorumluluğu reddederek aynı yıl Monako'ya temelli bir dönüş yaptı. 1930 yılında da aynı yerde vefat etti.

Mirza Rıza Han'ın Kafkas'ta İran Elçiliği görevini sürdürürken evlendiği ve kısa süre sonra ayrıldığı eşi Prenses Mirza Rıza Han Arfa (Elsa Lindberg) da, kendisi gibi edebiyât dalıyla ilgilenmiş olup İstanbul'lu kadınlar hakkında sekiz ayrı öyküyü anlattığı 'Minareler Şehrinin Kadınları' ve doğulu erkek-batılı kadın ilişkisi üzerine kurguladığı 'Yabancı' isimli iki kitap yazmıştır.

Mirza Rıza Han'ın Tiflis'te görev yaparken evlenmiş olduğu, Rus aristokrat Demidov ailesinin kızı olan anne ile İngiliz diplomat babanın çocuğu olan Ludmilla Jervis'ten olan oğlu Hassan Arfa da, edebiyâtla ilgilenmiştir. Hassan Arfa'nın kendisi de İran Genelkurmay Başkanı'dır ve babası gibi bir diplomat olmakla beraber 1944-1961 yılları arasında Ankara'da İran Elçiliği yapmıştır.

İran sınır bölgelerinde Kürtlere karşı yıllarca savaştığı için İran-İrak-Türkiye'deki Kürt sorunuyla ilgili bol miktarda ve ilk elden deneyimlere sahiptir. Bu Kürt sorunuyla ilgili siyasî çalışmalar da yapmış ve konuyla ilgili 'Kürtler, Tarih ve Politika' isimli bir kitap yazmıştır. Bu kitapta Türkiye, İran ve Irak'taki Kürtlerle ilgili yaptığı tarihî ve siyasî araştırmalar, bu üç devletin hükümetlerine karşı Kürtler tarafından millî, dinî ve farklı nedenlerle gerçekleştirilen çok sayıdaki isyanlar ayrıntılarıyla yer almaktadır.

III. BÖLÜM

TÛL-İ ÖMR-İ TABÎ-Yİ İNSÂN

III. BÖLÜM

TÛL-İ ÖMR-İ TABÎ-Yİ İNSÂN

A. KONUSU

Prens Mizra Rıza Han Arfauddovle İstanbul'da büyükelçi sıfatıyla bulunmasının ilk senesinde, elçiliğe gelen İranlı hatrı sayılır kişilerin bir kısmının yaşlı olduğunu fark etmiş ve onların ihtiyarlık yüzünden gurbette vefat edeceklerinden dolayı büyük üzüntü duymuştur. Bu yüzden, vatandaşlarına bağışlamak üzere iki yüz beyitlik gösterişli bir manzumeyi kaleme almıştır.

Manzumede, insanların doğal ömrünün yüz yirmi beş sene olması gerektiğini, yetmiş-seksen yaşında olanların bile doğal ömürlerinin henüz ortasında -olgunluk çağında- bulduklarını, felsefî ve tıbbî kanıtlar göstererek anlatmıştır. Bu görkemli manzume ahlâkı temizleme, sağlığı koruma ve çocuklar hakkında birçok faydalı bilgi içermesi yönünden oldukça zengindir. Bu nedenle sadece belli bir yere değil; genel olarak tüm insanoğullarına hatıra olarak bırakılması, en uygun davranış olmaktadır.

Şehametli Muzafeniddin Şah, Prens Mirza Han'ın eserlerine güzel bir ek olan bu manzumenin ilk nüshasını gözden geçirdiğinde nazmını, "Prens Arfauddovle'nin bu şiiri pek güzeldir, düzenlemesinde emek sarf etmiştir." diye takdir etmiştir. Mirza Han da manzumenin kalıcı olması amacıyla, "cenk" adı verilen ve seçkin eserleri içeren edebiyât tarihi ciltlerine konmasını istemiştir. Mektup başlığına "Bu manzume Prens Arfauddovle'nin olup onlar da arz ve takdim edilmekle, bu seçkin eserlerde yücelik kazandırılmasını ferman buyurulmuştur." ibaresiyle takdirini kendi el yazısıyla dile getirerek göstermiştir.

Manzumede, ahlâkı temizleme ve sağlığı korumanın kurallarıyla ilgili birtakım öğütleri bulunmaktadır ve bu kurallara uygun hareket edenlerin doğal ömre (125 yaşı) ulaşacağını anlatmaktadır. İçeriği maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

- 1-) İnan tuğgenerallerinden birinin pederi tarafından terbiye edilme şekli,
- 2-) Tuğgeneralin yüksek tahsile çalışarak diplomayı almak için yirmi beş sene sıkıntılara dayanması, "han" ve "albay" lakap ve rütbesine ulaşabilmek uğruna on beş sene devlet hizmetlerinde canını hiçe sayarak gayret sarf etmesi,
- 3-) Babasının vefatından sonra tuğgeneral ile annesinin ne derece üzgün oldukları,
- 4-) Tuğgeneralin annesi tarafından neslin devamı maksadıyla evlenmeye teşvik edilmesi,
- 5-) Evlilik için bir kadında aranılacak vasıflar ve üstün özellikler,
- 6-) Tuğgeneralin annesine olan büyük sevgisi ve aşırı bağlanması,
- 7-) Tuğgeneralin içinde bulunduğu askerî rütbeye hazırlanabilmek için yirmi beş sene ibrâz eylemesi,
- 8-) Tuğgeneralin hüznünün ve endişesinin başlaması,
- 9-) İnsan ömrünü kısa zannedenlerin felaketi,
- 10-) Vazife kollarından bir bilim dalı; tıp ve tecrübe derecelerine göre yaratılmışların doğal ömrü,
- 11-) Yaşlı bir adamın bilgece konuşması,
- 12-) Tuğgeneralin uyarılması.

B. ÇEVİRİSİ

Sevgisinden bir miktar istediğim ey sevgili dostum, dinle beni. Sana içinde iki kurdu gördüğüm bir tuhaf devrandan bahsedeceğim.

Mehtaplı bir gecede suyun kenarında iki üç dostla toplandık. Sohbetimiz gençlik, yaşlılık ve hayatın zorluklarıydı. Topluluğumuzun içindeki diğer iki kişiden biri zevk sahibi, terbiyeli ve kültürlü olan albay, diğer de birçok ilimden nasiplenmiş başı hoş bir mühendisti.

İlki mutlu ve hoş talihli, ikincisinin ise kalbi dertlere bulanmıştı. Gençliğin gül bahçesi dönemindeki albaya her şey çiçek görünmekteydi ancak, dertlerden başı dönmüş olan diğerinin hayatında her şey dikendi ve tamamen düzensizdi. Genç olanın yaşı otuz beşti ve beden sağlığı yerindeydi. Diğer elli yaşını aşmıştı ve siyah saçları beyaza dönmüştü. Babası sınırsız servete sahip olan albayın asaleti, ancak bu devirde sürer. Bu nedenle dillere destan evinde, albayın sıhhatinde bir eksiklik yoktur. "Dünyada gençlikten, eğlenmekten, yaşamaktan daha güzel olan şey nedir?" diye sordu albay. Mühendis cevapladı:

"Ey başı hoş oğul, birkaç sene sonra sen yaşlandığın ve ben de ömrüme doyduğum zaman, eğer ölmemiş olursam sorarım sana halini. O zaman sana yaşlı adam diyecekler. Aynı benim şu anda düşündüğüm gibi, sürekli ölümü düşünüyor olacaksın ve hayatın zehir gibi acı olacak.

Benim yaşımlı elliye geçti ve sürekli olarak mezarıma doğru bakar oldum. Sadi'nin Gülistan adlı eserinden bir öğüt her zaman aklımdadır:

'Elli geçti ve uykudasın; bunu sanki beş günlükmiş gibi algıyorsun.

Eğlence yaprağını kendi mezarına at; senden sonra kimse getirmez onu, önce sen at.'

Bu iki beyitim gönül kulübesinin hüznün evine oturtuldu ve neden bilmiyorum, kadir olan Allah ömürlerimizi bu kadar kısalttı. Belâ meclisinde Allah'ın verdiği iki altmış yıllık ömürden nasıplenseydim, ne iyi olurdu. Bu iki altmış yıllık ömürlerden birincisi çalışmak ve didinmek için, ikincisi ise dinlenmek ve rahat etmek içindir.

Bu dünyada birçok şeyi mutlaka tecrübe etsinler ve bu tecrübelerini işlerine uygulansınlar. Eğer insan ömrünün bu kadar kısa olacağını bilseydim; kendimi hiç sıkıntıya sokmazdım, köşemde rahat rahat otururdum.

Eğer kederimin sebebini bilmek istersen sana anlatayım; çocukken tek uğraşım okumak ve yazmaktı. On bir yaşında yeni yerim okul oldu ve derslerim Farsça ve Arapça'ydı. Bu şekilde okurken derslerim arttı ve Rusça, Rumca ve Fransızca eklendi. Derslerim ağır geldiği için sıkıntı çekmeye başladım, çok zayıfladım ve rahatsızlandım. On altı yaşına geldiğimde çok eziyet çekmeye başladım ve derslerden, okuldan uzaklaşmak zorunda kaldım.

Doktora gittiğimde, bana verem olabileceğimi söyledi ve tedavime başladı. Bir yıl boyunca ne kadar uğraştıysa da, benim zayıflığımı ve rahatsızlığımı gideremedi. Tedavi için kuvvetimin kalmadığını görünce yaylaya çıkmamı önerdi. Rukunâbâd'a gittim ve oranın havası beni iki senede ancak iyileştirebildi.

Babam Tahran'a dönmemi istedi ve ben yatılı fen okuluna gittim. Çünkü babamın benimle ilgili bir hayali vardı, mühendis olmamı istiyordu.

Beş yıl boyunca gurbette kaldım ve çok zahmet çektim. Tahsilim, matematik sınavlarımı yüksek notlarla geçince bitmiş oldu. Yirmi beş yaşına geldiğimde beni askere çağırdılar. Çalışma hayatıma başladığımda ise, ömrüm yolculuklarla geçti. Nerede yolculuk, tehdit, zor iş varsa hepsini benim omuzlarıma yüklediler. Yakın bir yer için kura çektim ve Marmara çıktı, yaz kış orada kalacaktım. On beş sene boyunca Marmara'da mükemmel hizmet verdim. Hem albay, hem de han ünvanını aldım. Eğer babamın ölüm zamanına denk gelmeseydi, şimdi kendi lakabım ve mezhebim olacaktı.

Bu dönemde kendi hayatımdan, şükran olduğum hizmetimden, kismetimden ve bahtımdan vazgeçtim. Ancak bu merhametsiz zamanda, zehir olmadan panzerin olamayacağı ya da gülün dikensiz olamayacağı gibi, babamın yasında annemle ben çok yakınlaştık. Birbirimizin destekleyicisi ve kollayıcısı olduk.

Altı ay boyunca feryat edip yakarmaktan, ağıt okumaktan ve birbirimizi teselli etmekten sonra, annem benim evlenmemi ve bir evlat sahibi olmamı istediğini belirtti. Bugünlerde güzel yaratılışlı ve güzel ahlâklı bir kız gördüğünü söyledi:

"Olgun, güzel, namuslu, hoş tavırlı, konuşması güzel ve övülecek özelliklere sahip bir kız. Fakir olduğu için evde kalmıştı, tıpkı virane içinde kalmış eşsiz bir hazine gibi. Kızın yaşadığı ev her ne kadar küçük olsa da bu, görüş ve fikir sahibi insanlar için utanılacak bir durum değildir. Unutma, sultanlara yaraşır yetim kalmış hazineleri harabelerde bulursun.

Eğer seni o kutlu dolunay aydınlatırsa, yaşlı kadının çatısını doğru nikâh ile mutluluğun doruğuna çıkarırsın. Yaşı geçmiş olması da önemli değildir. Her ikinizde gençlik gururları geçmiş, tecrübeli ve olgun insanlarsınız. Artık gençlik dönemindeki yaşı genç kadınlardan olamaz, çünkü senin yaşın kırka geldi.

Baban bu dünyadan göçtüğünde, bu evde yalnız ve kimsesiz kaldım. Keşke senin de bir yuvan, bir evladın olsaydı da onunla bu yalnızlıktan, bu kederden kurtulsaydım. Neslimizin sona ermemesi için, onu bahçivanın yeni filizleri yetiştirme arzusu gibi can-ı gönülden yetiştirdim."

Annem bunu o kadar çok tekrarladı ki, bu iş evlilikle sonuçlandı. Annem bir sene sonra vefat etti ve ölüm bir kez daha kalbimi dağladı.

Annem birçok zorluklar gördü, bana hem şefkatli bir baba hem de bir arkadaş oldu. Babamla ikisi, çocuklarını yetiştirdiklerinden beri, filizinden bir meyve yiyemediler.

Onların ölüm haberi gelince de, binlerce yakarıyla mezara gömdük. Eğer Tanrı bana annemin ölümünden sonra bir erkek çocuk vermeseydi, aydınlık bana zifiri karanlık olurdu ve üzüntüden yok olurdu. Bu doğum her ne kadar benim sorumluluklarımı arttırmış olsa da, bana teselli oldu. Dokuz sene içinde çocuklarımın sayıları yavaş yavaş arttı ve beşi geçti.

Albay olana kadar, yirmi beş sene boyunca tüm vaktim hizmetle geçti ve bu zamana kadar her şeyi gördüm. Artık bu çalkantılı zamanda her şey açık ve alışılmış olmuştu. Bütün sıkıntılarımın benden uzaklaşmasını, ailem ve akrabalarımın huzurlu vakit geçirmeyi, gönlümün arzusunu devrandan almayı, çocuklarımın yavaş yavaş büyümesini

ve sonrasında eğitimli, erdemli, gözümün nuru ve kalbimin dayanağı olmalarını gönülden istedim.

İyi kötü yaşayıp giderken, Ekrem'in öleceğini hiç tahmin edemedim. Yaşlı adını almak ve saçımda gördüğüm aklar beni ümitsiz kılmıştı. Çocuklarımı ne zaman göğsüme bassam, gözümünden yaş akar ve aklım başımdan gider. Çünkü ben de ölünce bu zavallı çocuklarım başıboş kalacaklar. Kim onların halini hatrını sorar? Söz bu konuya gelince, yaşlar gözlerimden yağmur gibi akar.

Bu ölüm ayrılığı yüreğime ateş gibi düştü. Çevremdeki herkes devirin bu vefasızlığına lanet ettiler, dünyadan nefret ettiler ve hepsi: "İşte bu son seferdir ve biz de ancak bunu bilir, bunu söyleriz." dediler.

Devlet hizmetini bırakıp kendi sakin köşeme çekilmek istedim, çünkü hayatlar yanan bir saman çöpünün alevi gibi kısadır. Bu yaşlılık döneminde canına can kat, ne de olsa insanın sonu ölümdür. Bütün bu çekilen baş ağrısı, yük ve yolculuk hangi gün içindir? Sürekli olarak çekilen ve yinelenen her bir acı ruhun kendisini bulması içindir."

Aniden, gökyüzünden herkesi hayrete düşüren yabancı bir ses geldi. Çadırımızın örtüsünün arkasından, konuştuğumuz devir hakkında bilgisi olan yaşlı bir adam, oldukça yüksek bir edep ve saygı göstererek belirdi. Boyu posu hala yerindeydi, bedeni eğrilmemişti, yüzünün rengi de solmamıştı ve tamı tamına yüz yirmi beş yaşındaydı. Önce selam verdi, oturmak için izin istedi ve söze başladı:

"Bu gece uzak yoldan geldim ve yorgunluktan bitkin düştüm. Uzaktan kandilinizin ışığını görünce, yırtıcı hayvanların afet ve şerrinden kurtuldum dedim ve geceyi bu çadırın yanında sabah etmek istedim.

Ancak sizin sesinizden uyuyamadım. Dolayısıyla bütün bu soru ve cevapları duydum. Tuğgeneralin hikayesi de beni çok etkiledi ve ateşledi, o yüzden daha fazla dayanamadım. Gerçi davet edilmedim. İçimden geldiği için orgeneralin gönlündeki yarayı deşeyim ve yaşadığı maceraları biraz da bana anlatması için teşvik edeyim diye geldim.

Sadi'nin Gülistân'daki öğüdünü küçük yaşta okusaydı eğer, bugün bütün bu kötülükler başına gelmezdi ve bu şekilde düşünmezdi. Şairlerin, kalem erbabının ve eskilerin bütün kusurlarını ve düştükleri karmaşaları gerçekten çok iyi bilmesem de, perdenin arkasındakileri çok iyi göremesem de, sana açıkça anlatayım.

Belâ meclisinde, bizim doğal ömrümüz yüz yirmi seneden fazla tayin edildi ve böylece bizim olgunluk sınırımız yüz yirmi beş sene oldu. Doğal ilimler ve hikmet sayesinde yaratılmışın güzelliği yüzünden okunmaktadır.

Yaratılıştan sonra, yaşayanların hepsinin ömürlerinin süresi aşağı yukarı belirlendi. Bunun nasıl bulunacağını öğrenmek istiyorsan, her canlının olgunluk süresini hesapla ve onu beşle çarp. Böylece bütün canlıların ömürlerinin sürelerini bulursun. Buna örnek olarak sana atı vereyim, onun fiziksel olarak gelişmesi beş yıl sürer. Bunu beşle çarparsan yirmi beş yıl yapar ve bu da atın ömrünün son günleri demektir.

Yirmi beş sene zarfında insan da fiziksel olgunluğa ulaşır. Bu yirmi beşi beşle çarp ve üzerine sıkıntıları ekle. Ancak yine de tasalanma, Yüce Yaratan ömrünü uzun da olsa, kısa da olsa vermiştir. Kalem sahipleri bu dünya zaafalarını bölümlere ayırdılar: İnsan ömrünün ilk yirmi beş yılı çocukluk yaşları olarak adlandırılır. İkinci ve üçüncü dönemleri gençlik yıllarıdır. Dördüncü ve beşinci dönemleri, benim de içinde bulunduğum, olgunluk yıllarıdır. Yüz yirmi beş yaşına geldiğinde yaşlılık dönemindedir.

Bütün fazilet sahipleri, bütün dönemlerde kendi düzenledikleri kanun ve sınıflandırmalarda 'Beyaz renk kimin başında çıkarsa çıksın olması gerektir. Çünkü kimse kendi yaşını gizleyemez, bu yaygın bir inanıştır.' diye yazarlar.

Hem istenen, hem de olgunluğa işaret olan bu beyaz saç, yavaş yavaş ortadan kalktıkça herkes onu istemeye başlar. Zamanında yeşil olan dutun, zamanı geldiğinde olgunlaşıp beyaza dönmesi gibi. inci, dut ve elmas. Rengi ne kadar beyaz olursa o kadar değeri artar, bunu sakın unutma. Bu beyazlardan dolayı günlerin kararırca, için gece gündüz yanarsa sakın isyan etme. Çünkü o beyazların çaresi oldukça kolaydır, bu

dermanzsız dert değildir. Onun püf noktasını dinle; karanlık ve üzüntü veren düşünceler insanın ömrünü kısaltır, günlerini karatır ve mahveder. Yine de Ululelbab'da (Yüce Kapı) ecel bilinmez olduğu için, ecelden korkmak yapılacak ilk işlerdendir. Bu yüzden de sözümü burada bitirmek isterim."

Yaşlı adam sözünü bitirince uyumak için dışarı çıktı. Tuğgeneral şimşek gibi yerinden fırladı ve o yaşlı adamın, o doğu yıldızının yüzünü öpücüklerle boğdu ve "Ey değerli tabip, Allah'ın rahmeti ve insanlık örneği. Söylediklerin hepimizin gönlüne dokundu ve içimizi ısıttı. Yaşayanların ömrünün uzunluğu için en iyi anahtarı verdin. İhtiyarlar için kutsal bir sırrı verdin ve hepsi senden razı olup namaz vakti senin için dua edecekler. Bu nükteli konuşmanın başında, kıyamet gününün kereminden buyurdun ve hepsi senin nimetine boğuldular, can-ı gönülden senin minnetine kefil oldular. Bütün ömür boyunca burnun sürmemesi için her ne gösterdiysen, senin hayran bırakan kuvvetine gıpta ettiler ve senin gibi sıhhatli olmayı dilediler. Seni kendimize örnek almamız için başından geçen bütün maceraları otur ve anlat." dedi.

Sedire otursun ve yerleşsin diye oldukça ısrar ettiler. Yaşlı adam, ruhani değerini püf noktasını bir cevheri saçarak gibi anlatmaya başladı ve dedi ki: "Elbette sizin huzurunuzda bizim bu yaratılışımız açıkça görülmektedir. Bu zamanda hava, mekân ve alışkanlıklar çeşitlidir, yaratılışları farklıdır ve kendi zararları ve yararlarıyla yol alırlar. Eğer mizacına uygun hareket etmezlerse, hastalıklara karşı sürekli açık olurlar.

Genç için de, yaşlı için de sağlıklı olmanın şartları birkaç tanedir; bol güneş, yumuşak rüzgâr, nemli olmayan kuru bir yerleşim yeri, hoş ve temiz hava, temiz kapacak, yatak ve ten. Ayrıca kirlilikten uzak dur ve ondan her zaman sakın. Yemeklerin uygun olanlarını ara çünkü, iyi ve doğru yemek sana beden sağlığı verir.

Tecrübeli ve iyimser bir doktor şöyle dedi: 'Bütün dünyanın her bir noktasında, bütün mevsimlerde, bütün yaşlarda tuz, ekmek, tatlı, yumurta ve yoğurt bizim sağlığımızın ve uzun ömrümüzün sebebidir. Tuz, karanlıklarda bulunamayan hayattan bir cevherdir. Sağlığının kemâle ermesini istiyorsan, suyu her zaman temiz olan kuyudan içmelisin. Yemek içmen, yürüyüşün, uykun, sporun, eğlenmen ve çalışmanın dengeli olmalı. Yaşam

tarzın orta halli olmalı. Bunların herhangi birinin yokluğu, senin bünyenin düzenini alt üst eder. Gün içinde ne istersen yap ancak, gece olduğunda kendini mutlaka dinlendir. Kendi rahatın için yeterli olan, yedi saat ile dokuz saat arası olan uyku süresini seç. Genç yaşlarında bedenini yorma ve bünyeni hasta etme. Yaşlılıkta sağlık gerektiği için, gençliğinde kuvvet depola.'

Benim değerli arkadaşım, ömrün süresini azaltan asıl iki şey üzüntü ve kötü huydur. Eğer sen güzel ahlâklı ve tatlı dilli olursan, her zaman neşeli olursun ve genç kalırsın. Senin bu yorgunluğunun sebebi genellikle tembelliğin, üzüntün ve boş işlerindir. Bütün bu solgunluğunun nedeni de hızlı yaşamın ve hızlı yaşamdan kaynaklanan halsizliğindir.

Bir mide hastalığı olan hazımsızlık, utanmaz bir şeyh gibidir. Çünkü insanın bütün yaşam sevinci midesidir ve o sevinç yavaş yavaş yok olduğunda büyük acı verir. Başarılı bir doktor bize yaptığı bir konuşmasında şunları açık açık anlattı: 'İnsanın midesi ve kalbi aynı buharlı gemi gibidir. Çark ne kadar iyi çalışırsa çalışsın, buhar kazanı zarar görmüşse bir işe yaramaz. Eğer buhar kazanının ateşi çok ise ya da az ise çark düzenli çalışmaz. Gemi kaptanı birebir ilgili değilse, gemiyi kıyıya ulaştıramaz. Beden sağlığını korumanın temelini bilmezse, vücut denen gemiyi sahile götüremez ve yanaştıramaz.'

Bu son toplantımız ey sevgili dostum, ancak şunu da söylemek zorundayım. Bu ömürden tat alabilmen için, bedeninin ve ruhunun rahat olabilmesi lazım. Bedenin rahatı onu yıkamakla, ruhun rahatı da namaz ve duayla olur."

Yaşlı adam sözünü burada bitirdi ve bizim toplantımız da güzellikle bitti. Dâniş bu şiiri rakamlarken (yılını atarken) bine üç yüz yirmi daha ekledi. Bütün yaşayanlar için gönül rahatlığı olsun diye bugünlere yadigâr olarak bıraktı.

TRANSKRİPSİYONLU METİN

TRANSKRİPSİYONLU METİN

Ṭūl-i Ömr-i Ṭabī‘-yi İnsân

- 1-) Gūş kon ey ‘aziz rūḥānī
Ḥāhem ez rāh-i ḥubb-i insānī
- 2-) Gūyīmet ez ‘acāyīb dovrān
Ānçi dīdem bārdūy-i kurkān
- 3-) Beleb-i āb yek şeb mehtāb
Cem‘ būdīm bā do se ehbāb
- 4-) Şoḥbet ez pīrī ve cevānī būd
Hem zi saḥtī-yi zendegānī būd
- 5-) Enderān cem‘ būd yek serheng
Nuktedān ve edīb ve bā ferheng
- 6-) Dīgerī hem muhendis sertīb
Kez besī ‘ilmhāş būd naşīb
- 7-) Evvelī kāmran ve ḥoş iḳbāl
Dūyīmī dil zi ḡuşşe mālāmāl

- 8-) Der gulistān deher ber serheng
Heme gul mīnemūd rengārenk
- 9-) Līk ender ‘aḳīde-i sertāb
Cumle ḥār ve temām bī tertīb
- 10-) Ān yekī dāšt sī ve penç ez sāl
Şihhat ve tender setiş bikemāl
- 11-) Īn yekī rā gezeşte ez pencāh
‘Ömr ve geşte sefid müy-i siyāh
- 12-) Şekūh serheng rānī ez dovrān
Kez peder dāšt māl bī pāyān
- 13-) Çün nebūdeř zi rāhatī noḳřān
Īn yekī beyt dāšt verd-i zebān
- 14-) Der cihān bihter ez cevānī çīst
Hoşter ez ‘iyş ve zi zendegānī çīst
- 15-) Goft sertīb key negū iḳbāl
Ger nemordem bepur samt-ı eḥvāl
- 16-) Çend sāl digeř çū pīr řevī
Çū men ez ‘ömr-i ḥiyř seyr řevī
- 17-) Bīst sālet nemīreved ki nehend

Nām pīrī berevīt ey ferzend

- 18-) Ānzemān çūn men ez heyāl-i memāt
Talḥ gerded çū zehr ber tū heyāt
- 19-) Sāl-i men çūn gozešt ez pencāh
Sūy-i ḳabrem būd hemāreh negāh
- 20-) Yādem āyed beher zemān pendī
Ez gulistān zi gofte-yi S‘adī:
- 21-) Ey ki pencāh reft ve der ḥābī
Meger īn penc rūze deryābī
- 22-) Berg-i ‘iyşī bekūr ḥiyş furust
Kes neyāred zi pes tū pīş furust
- 23-) Īn do beytem nişānde pāy-i begul
Kerde beyt elḥuzn serāçe-yi dil
- 24-) Mī nedānem çerā ḥodā-yi ḳadīr
‘Ömrhārā çenīn nemūde ḳaşīr
- 25-) Ḥūb būdī eger zi ḥān elest
Ḳısmet ez ‘ömr dāştīm doşešt
- 26-) Evvelī ez berā-yi gūşeş ve ḳāl
Dūymī beher istirāḥat ve ḥāl

- 27-) Tā der ān tecrübe konend şumār
Ve enderīn tecrübe berend bekār
- 28-) Ger bedānistemī ki ‘ömr-i beşer
Resed īngūne bāştāb beser
- 29-) Hiyşten rā nedādem īn zaḥmet
Mī nişestem begūşe-yi rāḥat
- 30-) Ger beḥāhī sebeb melālem rā
Bişnev ez lütf şerh ḥelelrā
- 31-) Tā ki būdem bedeher tıfl-i şaġīr
Būd kārem ḳara‘et ve teḥrīr
- 32-) Yāzdeh sāle cā bedī mekteb
Būd dersem lisān-ı fars ve ‘arab
- 33-) Ez zebān-ı fireng ve rūmī ve rūs
Kem kem efzūde geşt çend derūs
- 34-) Ḳalt ḥūn ve keşret zaḥmet
Mī nemūdem z‘ayif ve nārāḥat
- 35-) Şānzdeh sālķī şodem rencūr
Ūftādem zi ders ve medrese dūr

- 36-) Çū ṭabīb iḥtimāl sāl mīdād
Pes nebāy mu‘ālece benihād
- 37-) Her çi kerdend muddet-i yeksāl
Ž‘af ve rencūrīm nedāšt zevāl
- 38-) Çūnki dīdend ṭākem ṣod ṭāḳ
Çāre goftend nīst coz yeylāḳ
- 39-) Der do sālem hevāy rekon ābād
Kerd filcumle ez t‘ab āzād
- 40-) Sūy-i Tehrān ṣodem beḥūkm-i peder
Gešt dārūlfünūn maḳām ve maḳar
- 41-) Pederem çūnki ārzūhā dāšt
Bende rā ber muhendisī bekemāšt
- 42-) Muddet-i penc sāl der ğurbet
Bes riyāzet keṣīdem ve zaḥmet
- 43-) Tā ‘ulūm riyāzīm tekmīl
Gešt ve fāriġ ṣodem men ez taḥṣīl
- 44-) Dāṣtem bīst ve penc sāl ānki
Ki mu‘ayyen ṣodem beḥidmet-i şeh
- 45-) Ān zemānem resīd novbet-i kār

‘Ömr-i men mīgozešt der esfār

- 46-) Her kocā būd ş‘eb ve şodīd
Her kocā rāh būd yā tehdīd
- 47-) Mer merā būd ҡor‘e ez aķrān
Be zemistān ve hem be tābistān
- 48-) Pānzdeh sāl Һidmet-i şāyān
Kerde serheng keştem ve Һān
- 49-) Laķab ve menşibem nemīşod eger
Muteşādif hemī bemorg-i peder
- 50-) Şākir ez ‘ömr-i Һiyş ve Һidmet-i Һiyş
Keştemī ve zi baħt ve ҡısmet-i Һiyş
- 51-) Līk der īn zemāne-yi ğedār
Nūş bī nīş nīst gul bī Һār
- 52-) Der ‘ezā-yi peder-i men ve māder
Her do keşte raķīb-i yekdīger
- 53-) Novĥe kerdīm ve t‘aziyet dārī
B‘ad şeşmāh nāle ve zārī
- 54-) Māderem enderīn Һeyāl üftād
Ki şevem bende-yi şāĥib-i evlād

- 55-) Goft īn rūzhā yekī doḡter
Dīde em nīk zād ve nīk seyr
- 56-) Bā kemāl ve cemāl ve bā ‘iffet
Ḥoş beyān Ḥoş zebān Ḥamīde-yi şıfat
- 57-) Çūn faķīr est mānde der Ḥāne
Hemçū gencī begenc vīrāne
- 58-) Ḥāne eş ger būd muḤaķķır ve teng
Pīş ehl-i nażar nebāşed neng
- 59-) Yābī ender Ḥarābehā-yi ķadīm
Gevher-i şāhvār ve der yetīm
- 60-) Ger to rā ān Ḥıceste māh temām
Rūşenī efkend beberzen ve nām
- 61-) Benikāḥ-ı āriş ve bezī Ḥūrrem
Sinn-i ū ger kemī gozeşte çi ġam
- 62-) Her do hestīd kāmīl ve poḡte
Ez cevānī ġurūrtān refte
- 63-) Çū be çil refte sālet ez dovrān
Pur cevān hem nebāyedet zi zenān

- 64-) Pederet tā ki refte ez dunyā
Mānde em ḥāne bīkes ve tenhā
- 65-) Ger to rā būd ḥāne ve evlād
Mīšodem ez ġam ve elem āzād
- 66-) Bāġbānī-yi nov nihālān rā
Gerdemī ve zi şevī ānān rā
- 67-) Terbiyet mīnemūdem ez dil ve cān
Nereved tā ki nesl-i māzmeyān
- 68-) Māderem beski rāned ezīn goftār
Bete‘ehhul keşīd āḥirkār
- 69-) B‘ad yeksāl māderem şod fovt
Dāġ dīger nihād ber dil movt
- 70-) Çi muşībet nedīd māder-i men
Peder-i mihribān ve yāver-i men
- 71-) Tā ki kerdend terbiyet-i beşerī
Ez nihāleş neḥorde yek şemerī
- 72-) Peyk merg ez ķefāyişān beresīd
Behzārān esf bekūr keşīd
- 73-) Rūzrūşen beşod merā şeb-i tār

Ez ğam ve ğuşşe merdomī-yi zār

- 74-) Ger nemīdād yek peser-i dāver
Rūz-i dīger merā pes ez māder
- 75-) Sebeb-i tesāyet şod ān mevlūd
Ger çi teklīf rā besī efzūd
- 76-) Şod füzūn kem kem ‘iddet-i eţfāl
Geşt bāliĝ be penc der noh sāl
- 77-) Muddet-i bīst ve pencsāl temām
Vaĝt der novgerī gozeşt mudām
- 78-) Germ ve serd zemān ferāz ve neşīb
Heme rā dīde tā şodem sertīb
- 79-) Şod mu‘ayyen mevācib ve mersūm
Goftem ez dil bereft cumle hemūn
- 80-) Āmedem vaĝt rāhatī becihān
Kām dil rā begīrem ez dovrān
- 81-) Guzarānem be pīş ehl ve ‘iyāl
Vaĝt-ı ħod rā hemīşe fāriĝbāl
- 82-) Kem kem eţfāl-i men bozorg şevend
Pī taĝşīl ve terbiyet berevend

- 83-) Her yekī fāzlı şevend maqbul
Rūşenī baḥş-ı çeşm ve kuvvet-i dil
- 84-) Hoş bedī zendegī bedīnminvāl
Merg-i Erkemī neyāmedī beḥiyāl
- 85-) Her zemān mīkoned merā novmīd
İsm-i pīrī ve mūyhāy-i sefid
- 86-) Kūdekānrā keşm çū derāgūş
Reved ez dīde eşk ve ez serhūş
- 87-) Gūyem īn tıflıkān-ı bīçāre
B‘ad mergem şevend āvāre
- 88-) Ki koned yād būd ez īn eṭfāl
Ki beyāyed beporşeş-i eḥvāl
- 89-) Soḥen īncā resīd çūn bārān
Eşk ez dīdehā nemūd revān
- 90-) Āh ḥasret zi dil keşīd çenān
Ki zed āteş becān-ı hemrāhān
- 91-) Heme kerdend ez cihān nefret
Bīvefā‘ī-yi dehr rā l‘anet

- 92-) Cumle goftend kīn sefer çūn ḥatem
Beşaved mīkonīm ber ḥod ḥatim
- 93-) Terk gū‘yim ḥidmet-i devlet
Beguzīnīm gūşe-yi ‘uzlet
- 94-) ‘Ömrhā kīnçenīn būd kūtāh
Mey-i neyyir zed yaḡīn beyek pur kāh
- 95-) Çūnki īn est āḡir-i insān
Ḥāşıl cān konī derīn dovrān
- 96-) Īnheme derd ser berā-yi çī rūz
Zi ḥamlet ve sefer berā-yi çī rūz
- 97-) Her yekī bādilī zi miḡnet-i rīş
Ḥāst gerded revān becāder ḡiyş
- 98-) Ḥayret endāḡt cumle rā nāḡāh
Şovt-ı bīḡāne ez pes-i ḡergāh
- 99-) Bihezārān edeb beşed tovḡīr
Geş-t-i zāḡir yekī zi poşt-i tecīr
- 100-) Pīr merdī ki dāşt ez eyyām
Yekşed ve bīst ve penc sāl temām
- 101-) Ḳadd ve bālā-yi ū ḡamīde nebūd

Reng-i rohsār-ı ũ perīde nebūd

- 102-) Hord ve hāb ve avvās zāhir-i ũ
Būd bī ‘ayb bā muşā‘er-i ũ
- 103-) Kerd taḥşīl-i izn b‘ad-ı selām
Benişest ve şurū‘ kerd-i kelām
- 104-) Goft imşeb resīdem ez reh-i dūr
Būdem ez ḥestegī besī rencūr
- 105-) Dīdem ez dūr rüşenī-yi çerāğ
Goftem āmed merā zemān ferāğ
- 106-) Nezd-i īn ḥeyme şeb konem be seher
Zi derende neyābem āfet ve şer
- 107-) Ez şedā-yi şomā nebordem hāb
Mī şenīdem heme sū‘āl ve cevāb
- 108-) Āteşem zed ḥikāyet sertīb
Pīş ez īnem nemāned şabr ve şekīb
- 109-) Ger çi bāşem neḥānde mihmānī
Beteķāzā-yi ḥiss-i insānī
- 110-) Āmedem ‘aķde ez dil sertīb
Bekeşāyim verā konem terğīb

- 111-) Tā ki çendī beḥāned-i ū pes ez īn
Sergozešt mu‘ammerīn-i zemīn
- 112-) Pend-i S‘adī neḥānde būd eger
Begulistān hem besen-i şīḡar
- 113-) Nuftādī beīn belā imrūz
Īn ḥiyālāt mī nekerd berūz
- 114-) Baş ed ez şā‘irān heme taqşīr
Gūyimet āşkār ve bī tezvīr
- 115-) Hem zi ehl-i ḳalem hem ez eslāf
Ki çenīn zūd mīrevend iḥlāf
- 116-) Mī nedānem çerā ḥaḳīḳet-i kār
Mānde derperde-yi īnheme e‘şār
- 117-) Ki ṭabī‘ī to rā zi ḥān elest
‘Ömr-i t‘ayin şode füzūn zed ve şešt
- 118-) Ānçi mārā ḥadd-ı kemāl būd
Yekşed ve bīst ve pencsāl būd
- 119-) Rūbeḥān ez māşir-i ḥilḳat
Zi ‘ulūm-u ṭabī‘ī ve ḥikmet

- 120-) Cumle zī rūḥ rā pes ez tekvīn
Muddet-i ‘ömrşān şode taḥmīn
- 121-) ‘Aded-i sāl-i roşd-i şān rā gīr
Ḍarb der penc kerde bāş ḥabīr
- 122-) Ez zemān-ı ḥeyāt-ı her zinde
Ṭūl-i ‘ömr-i temām-i conbende
- 123-) Esb rā gūyimet zi rāh-ı mişāl
Ḥadd-i roşdeş būd çū penc ez sāl
- 124-) Ğāliben bīst ve pencsāl-i temām
Esb rāhest ‘ömr ez eyyām
- 125-) Çūnki der bīst ve pencsāl-i zemān
Beḥadd-i roşd mīresed insān
- 126-) Pes bebāyed ki bīst ve penc be penc
Bekoni ḍarb ve varehi ez renc
- 127-) Neḥorī ğuşşe ket ḥodā-yi celīl
‘Ömr dāde çenīn қаşīr ve қalīl
- 128-) Bāyed ehl-i қalem konend raīm
B‘ad ez īn der şaḥīfe-yi ‘ālem
- 129-) Kevvelīn bīst ve penc sāl-i beşer

Nām dāred hemī sinīn-i şağar

130-) Doyyum ve seyyumī sinīn-i şebāb
Cehd kon hūb nokti rā deryāb

131-) Çārrum ve pencumī sinīn-i kemāl
Hod-i menem der huzūr-i şāhid-i hāl

132-) Yekşed ve bīst ve penc çūn āyed
Ān zemān nām-ı pīriyet şāyed

133-) Īn ‘aķīde beyāyed erbemiyān
Sinn-i hod kes nemīkoned pinhān

134-) Cumle erbāb-ı fażl der heme ‘aşr
Der teşānīf-i hod benāzm ve be neşir

135-) Benevīsend eger ki reng-i sefīd
Her kesī rā nemū-yi geşt pedīd

136-) Īn sefīdī mū būd mergūb
Hem delīl-i kemāl ve bes maṭlūb

137-) Kem kem īn vāheme rūd zemīn
Cumlekī mīşevende ṭālib-i ān

138-) Tūt gereded resīde ān eyyām
Ki şeved sebzīeş sefīdī temām

- 139-) Reng-i elmās ve durr ve morvārīd
Her adr mīṣeved sefīd-i sefīd
- 140-) ıymeteṣ mīṣeved ziyād-ı ziyād
Biṣnev īn uruf-ı men mekon feryād
- 141-) Ki to rā mūyhā-yi sefīd ṣode
Der umīd-i to kilīd ṣode
- 142-) Zi īn sefīdī eger siyeh rūzī
Rūz ve ṣeb der gudāz ve der sebzī
- 143-) āre-yi ū būd besī āsān
Nīst īn derd-i derd bī dermān
- 144-) Biṣnev īn nukte-yi besī bārīk
Ki iyālāt-ı muzlem ve tārīk
- 145-) Mīkoned ‘ömr-i to enīn kūtāh
Rūzkār to rā tebāh ve siyāh
- 146-) Īn ecelhā nemīṣeved atmī
Bāyedem dād nuṭī rāatmī
- 147-) Ber mu‘alla-i ecel ūlūlelbāb
Ters rāānde evvelīn-i esbāb

- 148-) Çū bedīncā resāned pīr-i kelām
Ḥāst bīrūn reved berā-yi menām
- 149-) Cost sertīb ez zemīn çūn berķ
Būsehā zed berān setāre-yi şarķ
- 150-) Goft ey to ṭabīb-i rūḥān
Raḥmet-i ḥaķķ benev‘i insānī
- 151-) Goftehāyet nişest cumlebedil
Ez dilem ḥār koned ve pāy ez gul
- 152-) Benemūdī be bihterīn miftāḥ
Ṭūl-i ‘ömr-i heme zevīlervāḥ
- 153-) Fāş kerdī yekī humāyūn rāz
Ki kuhen sālḥā bevaķt-i nemāz
- 154-) Cumle bāyed du‘ā konend to rā
Ānķadr tā rızā konend to rā
- 155-) Ser īn nukte rā befermānīz
Ez kerem tābe rūz-i restāḥīz
- 156-) Heme bāşend ğarķ-ı n‘imet-i to
Ez dil ve cān rehīn minnet-i to
- 157-) Çi nemūdī der īn heme meh ve sāl

Ki negeşte est bunye-et pāmāl

- 158-) Hest şāyān-ı ğıbt-e-yi kuvvet-i to
Ārzūhā şevēd be şıḥḥat-i to
- 159-) Naql kon sergozeşt-i ḥıyş temām
Tā ki sermeşķ-i ḥod konīm mudām
- 160-) Kerkāret resānde est bemen
Beneşīn ve besāz sāz-ı soḥen
- 161-) Īnķadr kerd pīr rā eşrār
Tā ki der şadr-ı cā girift ve ķarār
- 162-) Bāz ān nukte-yi senc-i rūḥānī
Kerd āġāz govher-i efşānī
- 163-) Goft elbette ber cenāb-ı şomā
Nīst pūşīde kīn ṭebāyi‘-i mā
- 164-) Bā hevā ve bi‘ādet ve bemekān
Muḥtelif mīşevend der dovrān
- 165-) Herkesī der mizāc-ı ḥod bāyed
Zerer ve nef‘ rā be peymāyed
- 166-) Ger neyārī bedest ḥāl-i mizāc
Bemerezhā dehī mudām ḥarāc

- 167-) Evvelīn şart-ı şihhat-ı insān
Çend çīz est behr-i pīr ve cevān
- 168-) Āftāb ve nesīm-i şāf ve laṭīf
Menzil-i hoşk hoş hevā ve nezīf
- 169-) Ten ve raht ve zurūf pāk ve temīz
Ve zi keşāfāt dūrī ve perhīz
- 170-) Ez ġezāhā-yi munāsebeş rā cū
Tendurustī dehed ġezā nekū
- 171-) Yek ṭabīb-i mucerreb-i poḡte
Der īn nukte rā çenīn softe
- 172-) Ki biher noḡāt-ı zemīn
Beheme faşl ve der temām-ı besīn
- 173-) Nemek ve nān ve şīr ve beyze ve māst
Sebeb-i ṭul-i ‘ömr ve şihhat-i māst
- 174-) Hest der cevher-i nemek zi ḡeyāt
Ānçi peydā negeşt der zulmāt
- 175-) Ḥāhī ez şihhatet şeved bekemāl
Biher ḡorden-i becūy-i āb-ı zulāl

- 176-) Horden ve hāb ve rāh reften-i to
Verziş ve ‘iş ve kār kerden-i to
- 177-) Cumle bāyed bi‘tidāl būd
Mesleket ‘itidāl-i hāl būd
- 178-) ‘Adem-i ‘itidāl der heme hāl
Mīkoned bunye-yi to rā pāmāl
- 179-) Herçi hāhī berūz-i kār bekon
Şeb heme rāhat ihtiyār bekon
- 180-) Vaqt-i kāfī beḥāb rāhat-i ḥiyş
Heft tāne şomor zi sā‘at-i ḥiyş
- 181-) Ten-i ḥod der şebāb ḥeste mekon
Bunye-yi ḥiyş rā şikeste mekon
- 182-) Ger be pīrī bebāyedet şihhat
Ez cevānī deḥīre kon kuvvet
- 183-) Kem koned ‘ömr rā bedehr cūçīz
Ġam ve ḥalk-i bed ey do çeşm-i ‘azīz
- 184-) Ger to ḥoş ḥalk ve ḥoş zebān bāşī
Dā‘imā ḥorrem ve cevān bāşī
- 185-) Ġāliben ‘illet-i kesālet-i to

- Tenbelī ve ğam ve beṭālet-i to
- 186-) Tend ḥalkī ve sū‘ ḥālet-i to
Sebeb-i cumle-yi melālet-i to
- 187-) Sū‘-i hezm est ve ‘illet-i m‘ide
Güyemet mişl-i şeyḥ-i bī perde:
- 188-) Māye-yi ‘ıyş ādemī şikem est
Tā betedrīc mīreved çī ğam est
- 189-) Yek ḥekimī-yi muvāfiḳ teşrīḥ
Kerde der nuṭḳ-ı ḥod çenīn taşrīḥ
- 190-) Mişl-i ḳalb ve m‘ide-yi insān
Mişl-i keşṭī-yi buḥār bedān
- 191-) Çerḥ ānki koned beḥūbī kār
Ki nebāşed ḥarāb dīk-i buḥār
- 192-) Āteş-i dīk eger ziyād ve kem est
‘Emel-i çerḥ ğayr-i muntazam est
- 193-) Nāḥodā ger zi ‘ilm berḥordār
Nīst keşṭī nemīresed bekenār
- 194-) Tāndānī esās-ı ḥıfz-ı beden
Neberī ber kenāre keşṭī-yi ten

- 195-) Āḥir-i beclis ey refīḳ-i ‘azīz
Bāyed īn nukte rā begūyem nīz
- 196-) Ānki ez ‘ömr mī berī lezzet
Ki būd cism ve cān-ı to rāḥat
- 197-) Rāḥat-ı ten zi şost ve şūy-i bedān
Ve zi du‘ā ve nemāz rāḥat-ı cān
- 198-) Pīr īncānemūd ḥatmī kelām
Meclis-i mābeyāft husn-i ḥitām
- 199-) Sīşed ve bīst būd b‘ad hezār
Ki raīm kerd dāniş īn eş‘ār
- 200-) Tā būd yādkār der eyyām
Beher āsāyeş-i ḥiyāl-i enām

SONUÇ

SONUÇ

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başları arasında yaşamış olan üzerinde çalışması yapılmış olan mesnevînin şairi Prens Mirza Rıza Han Dâniş aslında bir diplomat olmasına rağmen Fars Edebiyâtıyla yakından ilgilenmiş bir şahsiyet olarak, kendini bu alanda denemek ve göstermek için birkaç tane mesnevî yazmıştır. Mesnevînin konusuna ve çevirisine geçmeden önce şairin hayatı ve yaptığı o zamana göre devrim sayılabilecek çalışmaları açıklanmıştır.

Çalışmanın ‘Giriş’ bölümünde, Fars Edebiyâtı’nın Türk Edebiyâtı’nı nasıl etkilediğini anlatıldığı bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıda 7. yüzyılda Mekke’de ortaya çıkan ve zaman içinde hızla yayılmaya başlayan İslâm dininin Arap dilini, kültürünü ve edebiyâtını bütünüyle etkiledikten sonra Fars dilini, kültürünü ve edebiyâtını nasıl etkilediğini okumaktayız. Hz. Ömer döneminde İran fethi sırasında Farslılar arasında İslâm dini yayılmaya başlamış ve yeni dinle birlikte ilk eserlerini İslâm dini hakkında yazmaya başladıklarını ve böylece edebiyâtlarının bu kültürel değişim çerçevesinde Arap edebiyâtına uyum sağlayarak şekil almaya başladığını okumaktayız.

İki asır kadar sonra İslâm dinini benimseyen Türklerin edebiyâtı Araplardan değil de Farslılardan alması ve bunun neden olarak da İslâmiyeti kabul ederkern Araplarla değil de İranlılarla etkileşim halinde bulunmuş olmaları ve ardından tarih boyunca kurulmuş olan tüm Türk devletlerinin edebiyâtını, siyâsî tarihini, kültürünü ve gündelik yaşamını yönlendirdiği anlatılmıştır.

Birinci bölümde eserin türü olan ‘pendnâme’ nin yani öğüt kitabının Fars Edebiyâtındaki yeri ve yazılma amaçları bütün detaylarıyla anlatılmaktadır. Fars Edebiyâtı’nda bu türdeki eserlerinin içeriğinin genişliğinden dolayı başka yazım türlerinin

yerine kullanıldığını ya da başka yazım türlerinin pendnâme adı altında yazıldığını görmekteyiz.

İkinci bölümde üzerinde çalışma yapmış olduğumuz mesnevînin şairi olan Prens Mirza Rıza Han Dâniş'in hayatı, diplomatik çalışmaları ve bu diplomatik çalışmalarının yanı sıra Fars Edebiyatı ve Fars Dil Bilimi alanındaki çalışmaları anlatılmıştır.

Üçüncü bölümün ilk maddesinde çalışmamız olan Tûl-i Ömr-i Tabîf-yi İnsân adlı mesnevînin, genel olarak ele aldığı konu paragraflar ve maddeler halinde anlatılmıştır.

Üçüncü bölümün ikinci maddesinde eserin çevirisi düz yazı halinde yer almaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünün ardından metnin orjinalinin transkripsiyonlu yazılımı, sonuç bölümü, kaynakça, metnin tıpkıbasımı, fotoğraflar ve sözlük bulunmaktadır.

Kaynakça bölümünde tez çalışması için yararlandığımız kaynaklar isimleri, yazarları ve yayınevleriyle birlikte verilmiştir.

Fotoğraflar bölümünde mesnevînin şairi Prens Mirza Rıza Han Dâniş'in, Monako'da yaşarken kullandığı, 'Villa Dâniş' ismiyle anılan evinin ve eserinde yer verdiği yüz yirmi beş yaşındaki yaşlının örnek alındığı, gerçek yaşamda da yüz yirmi beş yaşında olan Ali Baba İbn Hüseyin'in fotoğrafları bulunmaktadır.

Sözlük bölümünde ise eser içindeki önemli kelimelerin sözlük karşılıkları verilmiştir.

SÖZLÜK

SÖZLÜK

'Adem (A.) : yokluk **عدم**

'Ādet (A.) : alışkanlık **عادت**

'Ezā (A.) : matem **عزا**

'İddet (A.) : sayı **عدة**

'İffet (A.) : namus **عفت**

'İllet (A.) : sebep, neden **علت**

'İyāl (A.) : aile **عیال**

Āġāz (F.) : başlangıç **آغاز**

Āsāyiş-i ħiyāl (F.-A.) : gönül rahatlığı
آسایش خیال

Bā ūitāb (F.) : aniden **با شتاب**

Bāliġ geşten (F.) : aşmak **بالغ گشتن**

Bām (F.) : çatı **بام**

Bārdūy (F.) : dirgen¹ **باردوی**

Bārīk (F.) : ince, nazik **باریک**

Bekemāşten (F.) : atamak **بکماشتن**

Bekūr (F.) : mezar **بکور**

Berĥūrdār (F.) : birebir **برخودار**

Berĥ (A.) : ışık, şimşek **برق**

Bes (F.) : yeterince **بس**

Beser (F.) : son **بسر**

Beyān (A.) : eda **بیان**

Beyze (A.) : yumurta **بیضه**

Bezī ĥurrem (A.) : mutluluğun doruġu
بزی خرم

Bi'tidāl (A.) : dengeli **بعبدال**

Bivefāyī (A.) : vefasızlık **بیوفای**

¹ Meyveleri toplamak için kullanılan iki uçlu sopa

Bunye pāmāl gešten (F.-A.) : burnun sürtmesi **بنيه پامال گشتن**

Cā giriften (F.) : oturmak, yerleşmek **جا گرفتن**

Cehed kerden (F.-A.) : çabalamak **کردن جهد**

Coz (F.) : başka **جُز**

Çarh (Peh.) : çark **چرخ**

Çārrum (F.) : dördüncü **چارم**

Çil (Çihil) (F.) : kırk **چل (چهل)**

Ðarb (A.) : çarpı **ضرب**

Dāver (Peh.) : Tanrı **داور**

Dehīre kerden (F.-A.) : depolamak **کردن دخیره**

Delīl (A.) : sebep **دلیل**

Dik-i buhār (Peh.-A.) : buhar kazanı **بخار دیک**

Doşešt (F.) : iki altmış **دوشصت**

Doyyum (F.) : ikinci **دویم**

Edīb (A.) : terbiyeli **ادیب**

Efşānden (F.) : dağıtmak, saçmak **افشاندن**

Efzūde gešten (F.) : artmak **افزوده گشتن**

Ehl (A.) : akraba **اهل**

Enām (A.) : varlıklar **انام**

Erbāb (A.) : sahip **اریاب**

Esef (A.) : hayıflanma **اسف**

Esfār (A.) : seferler **اسفار**

Evvelī (A.) : önce **اولی**

Fāriğ şoden (F.) : ayrılmak, bitirmek **شدن فارغ**

Fāriğbāl (F.) : huzurlu **فارغبال**

Fāş kerden (F.) : açığa çıkarmak **کردن فاش**

Fāzlı (A.) : faziletli **فاضلی**

Fetāden (Uftāden) (F.) : uzaklaşmak **فتانندن (افتانندن)**

Firāz (Peh.) : yükselmek فراز

Furusten (F.) : atmak فرستن

Ġaddār (A.) : merhametsiz غدار

Galt (F.) : bulanmak گلت

Ġuşşe (A.) : keder غصه

Ĥamīden (A.) : sahip olmak حمیدن

Ĥān-ul est (A.) : bela meclisi خانالاست

Ĥarāc (A.) : müsrif, savurgan خراج

Ĥatmī (A.) : kesin حتمی

Ĥelelrā (A.) : zayıflık حللرا

Hemārah (F.) : sürekli هماره

Ĥıyālāt (A.) : düşünceler خیالات

Ĥoceste (F.) : kutlu خجسته

Ĥoşk (Peh.) : kuru خشك

Humāyūn (Peh.) : kutsal همایون

Humūm (A.) : üzüntüler هموم

İhtiyār kerdēn (A.) : sevmek اختیار

İqbāl (A.) : şans, talih اقبال

Īnkūne (F.) : bu şekilde اینگونه

‘İyş (A.) : eğlence, yaşam عیش

Ķafā (A.) : peş, geri قفا

Ķāl (A.) : çene çalmak قال

Ķalīl (A.) : uzun قلیل

Kām (F.) : arzu کام

Kāmran (F.) : mutlu کامران

Ķaşīr (A.) : kısa قصیر

Kenāre (A.) : sahil, kıyı کناره

Ķerā’et (A.) : okumak قراعت

Kerdkāret (F.) : etken کردکارت

Kerī (A.) : hizmet کری

Kesālet (A.) : yorgunluk کسالت

Ket ḥodā-yi celīl (F.-A.) : Yüce Yaratıcı
کت خدای جلیل

Ḳor'e (A.) : kura قرعه

Kuhen sālḥā (F.) : ihtiyarlar کهن سالها

Kurkān (F.) : kurtlar کرکان

Kūṣeṣ (F.) : didinmek کوشش

Māh-ı temām (F.) : dolunay ماه تمام

Māst (F.) : yoğurt ماست

Maḡar (A.) : yatılı okul مقر

Melāl (A.) : üzüntü, keder ملال

Menām (A.) : uyku منام

Menşib (A.) : rütbe منصب

Mergūb (A.) : beğenilen مرغوب

Mersūm (A.) : resmî مرسوم

Meṭlūb (A.) : beğenilen, arzu edilen
مطلوب

Morvārīd (F.) : inci مروارید

Mu'ālece (A.) : iyileştirmek معالجه

Mu'allāḡ (A.) : kesin olmayan معالق

Mu'ammerīn (A.) : yaşayanlar معمرین

Mu'ayyen şoden (F.-A.) : seçilmek شدن
معین

Mucerreb (A.) : tecrübeli مجرب

Mudām (A.) : devamlılık مدام

Muḡaḡḡir (A.) : küçümseyen محقر

Muteşādif (A.) : tesadüf eden متصادف

Mevācib (A.) : görevler مواجب

Muḡlim (A.) : karanlık, uğursuz مظلم

Nāḡodā (F.) : gemi kaptanı ناخدا

Nāle (F.) : feryat, inilti ناله

Naşīb (A.) : Başı dönmüş نصیب

Nekū (F.) : güzel نکو

Neng (F.) : utanma ننگ

Nesīm (A.) : rüzgâr نسیم

Neşīb (Peh.) : iniş نشیب

Nezîf (A.) : temiz نظیف	Roşd (A.) : olgunluk رشد
Nîş (F.) : zehir نیش	Riyâzet (A.) : eziyet ریاضت
Novhe kerden (F.) : ağıt okumak کردن نوهه	Riyâzî (A.) : matematik ریاضی
Nuktedân (A.-F.) : zevk sahibi نکته‌دان	Rūşenî efkandan (F.) : aydınlatmak روشنی افکندن
Nūş (F.) : panzehir نوش	Ş'eb (A.) : zor صعب
Pencum (F.) : beşinci پنجم	Şadr (A.) : göğüs صدر
Perhîz (Peh.) : sakınma پرهیز	Şağîr (A.) : küçük صغیر
Peyk (F.) : haber پیك	Senc (F.) : ağırlık سنج
Pîriyet (F.) : yaşlılık پیریّت	Ser meşq-i ħod kerden (F.) : kendine örnek almak سر مشق خود کردن
Râh reften (F.) : yürüyüş راه رفتن	Serâçe (F.) : küçük ev سراچه
Raht (F.) : yatak راخت	Sertîb (F.) : tuğgeneral سرتیب
Raķîb (A.) : kollayıcı رقیب	Seyyum (F.) : üçüncü سیم
Rehîn (A.) : kefil رهین	Şıffat (A.) : övülecek özellikler صفت
Rencūr (Peh.) : eziyet çeken رنجور	Sill (A.) : verem سل
Restâhîz (Peh.) : kıyamet رستاخیز	Sinn-i şağîr (A.) : küçüklük, çocukluk سن صغیر

SİR Şoden (Peh.) : doymak سیر شدن	Talh gerdiden (Peh.) : zehir olmak تلخ گردیدن
Siyer (A.) : üstün ahlak vasıfları سیر	Tār (F.) : zifiri karanlık تار
Sū' (F.) : olumsuz سوع	Te'ehhul (A.) : evlilik تعهل
Sūzī (F.) : yanma سوزی	Teħrīr (A.) : yazmak تحریر
Őāhvār (F.) : padiŐahlara yakıŐır شاهوار	Tekmīl (A.) : kemale erdirmek تکمیل
Őākīr (A.) : Őükreden Őاکر	Teklīf (A.) : sorumluluk, görev تکلیف
Őāyān (Peh.) : yakıŐır, dillere destan شایان	Tenk (Peh.) : dar تنک
Őebāb (A.) : gençlik Őباب	TeŐānīf (A.) : düzenlemeler تصانیف
Őukūh (A.) : asalet Őکوه	Tesliyyet (A.) : teselli تسلیت
T'ab āzāden (A.-F.) : kurtulmak آزادن	TeŐrīħ (A.) : açık açık تصریح
Teb	TeŐrīħ kerdn (A.-F.) : açıklamak کردن
Tebāyi' (A.) : huylar, yaratılıŐ طبایع	TeŐrīħ
T'azıyyet dāŐten (A.-F.) : teselli etmek تعزیت داشتن	Tezvīr (A.) : hile, ikiyüzlülük تزویر
Tābistān (F.) : yaz تابستان	Tūt (F./bot.) : dut توت
TaŐŐīr (A.) : kusur تقصیر	Ūlūlelbāb (A.-F.) : yüce kapı اولوالالباب
	Verziş (F.) : spor ورزش

Yeylāk (F.) : yayla یلاق

Zulāl (A.) : saf, temiz زلال

Zārī (A.) : yakarış زاری

Zevīlervāḥ (A.) : ruh sahipleri نویلارواح

Zemistān (F.) : kış زمستان

Zūlmāt (Zulemāt) (A.) : karanlıklar
ظلمات

Zevāl dāṣten (A.-F.) : giderilmek داشتن
زوال

Zurūf (A.) : kap, kacak ظروف

Zūd (Peh.) : hızlı زود

KAYNAKLAR

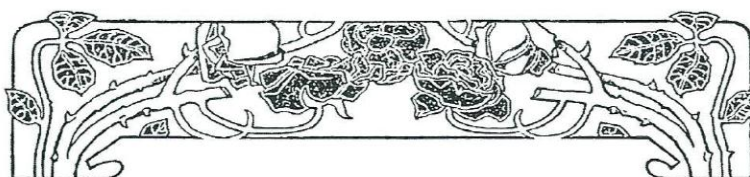
KAYNAKLAR

- BEYAZIT Selahattin, Ahmedî, “Ahmedî”, **Ana Britannica**, c.1, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, A-Ami
-, Atterbom, Per Daniel Amadeus, “Attâr”, **Ana Britannica**, c.2, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Âmi-Avr
-, Aveyron, “Avestâ”, **Ana Britannica**, c.2, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Âmi-Avr
-, Beyzavî, “Beyzavî”, **Ana Britannica**, c.4, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Ber-Bro
-, Bîrûnî, “Bîrûnî”, **Ana Britannica**, c.4, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Ber-Bro
-, Cai Shen, “Cahiz”, **Ana Britannica**, c.5, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Bro-Cih
-, Celaleddin Rumi, “Celaleddin Rumi”, **Ana Britannica**, c.5, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Bro-Cih
-, Cüneyd, “Cüveynî”, **Ana Britannica**, c.6, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Cil-Dau
-, Dehhani, “Dehhani (Hoca)”, **Ana Britannica**, c.7, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Dau-Ede
-, Enverî, “Enverî”, **Ana Britannica**, c.8, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Ede-Fle
-, Fersen, Hans, “Ferruhî”, **Ana Britannica**, c.8, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Ede-Fle
-, Firavun, “Firdevsi”, **Ana Britannica**, c.8, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Ede-Fle
-, Fuzulî, “Fuzulî”, **Ana Britannica**, c.9, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Fle-Gra

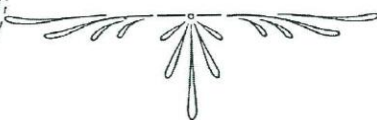
- , Gazali, “Gazali”, **Ana Britannica**, c.9, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Fle-Gra
- , Gazölçer, “Gazneliler”, **Ana Britannica**, c.9, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Fle-Gra
- , Gülşehri, “Gülşehri”, **Ana Britannica**, c.10, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Gra-Het
- , Gürz, “Güvahi”, **Ana Britannica**, c.10, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Gra-Het
- , Haemanthus, “Hâfız”, **Ana Britannica**, c.10, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Gra-Het
- , Karahitaylar, “Karahanlılar”, **Ana Britannica**, c.12, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, İsa-Kar
- , Mahmud, “Mahmud (Gazneli)”, **Ana Britannica**, c.15, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Lua-Met
- , Memur, “Memun”, **Ana Britannica**, c.15, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Lua-Met
- , Namibia, “Namık Kemal”, **Ana Britannica**, c.16, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Met-Nük
- , Nizamâbâd, “Nizâmî”, **Ana Britannica**, c.16, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Met-Nük
- , N-town Oyunları, “Nabî”, **Ana Britannica**, c.16, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Met-Nük
- , Recall, “Recaizâde Ekrem”, **Ana Britannica**, c.18, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Pir-Sak
- , Sadık Bey, “Sadî”, **Ana Britannica**, c.18, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Pir-Sak
- , Sarum Dinsel Ezgisi, “Sasaniler”, **Ana Britannica**, c.19, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Sak-Spo
- , Selefiye, “Selçuklular”, **Ana Britannica**, c.19, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Sak-Spo
- , Senato, “Senâî”, **Ana Britannica**, c.19, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Sak-Spo

- Serahsi, “Serahsi”, **Ana Britannica**, c.19, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Sak-Spo
- Sultaniyegah, “Sultan Veled”, **Ana Britannica**, c.20, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Spo-Tic
- Şeyhiye, “Şeyhi”, **Ana Britannica**, c.20, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Spo-Tic
- Yunus Emre, “Yunus Emre”, **Ana Britannica**, c.21, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Vig-Zyw
- Zerdüşt, “Zerdüşt”, **Ana Britannica**, c.21, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Vig-Zyw
- Ziya Paşa, “Ziya Paşa”, **Ana Britannica**, c.22, I-XXII, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1989, Vig-Zyw
- İPEKTEN Haluk, ‘Ayrı Kafiyeli Olanlar/Mesnevi’, **Eski Türk Edebiyatı/Nazım Şekilleri ve Aruz**, 9. b., Türk Edebiyatı İnceleme Dizisi: 21, Dergah Yayınları: 152, Aralık 2007, İstanbul
- MANSOURİ Faryar, ‘Monte Carlo Building, Villa Danesh’, **The Iranian**, 15 Kasım 2003, www.iranian.com/Travelers/2003/November/MonteCarlo/index
- ÜNVER İsmail, ‘Mesnevi’, **Türk Dili/Aylık Dil Dergisi**, Cilt: LII, Yıl: 36, Sayı: 415, 416, 417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, İstanbul
- YILDIRIM Nimet, ‘Fars Öğüt Edebiyatı’, **Doğu Şarkiyatı Araştırma Dergisi**, Nüsha, Yıl:V, Sayı:16, Kış 2005, www.farsdili.com
- YILDIZ Alim, ‘Süleyman Nazif’e Göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri’, **Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:VIII/1, Haziran – 2004, Sivas
- www.roshangari.net/mashroteh/arfaaldolel.html

METİN

طول عمر پیری انسان

خواهم از راه حب انسانی
آنچه دیدم باردوی کرکان
جمع بودیم بادوسه احباب
هم زسختی زندگانی بود
نکته‌دان و ادیب و با فرهنگ
کز بسی علم‌هاش بود نصیب
دویمی دل زغصه مالا مال
همه کل مینمود رنگا رنگ

کوش کن ای عزیز روحانی
کویت از عجایب دوران
لب آب يك شب مهتاب
صحت از پیری و جوانی بود
اندر آن جمع بوديك سرهنك
دیگری هم مهندس سرتیب
اولی کامران و خوش اقبال
در کستان دهر بر سرهنك

ليك اندر عقيدۀ سرتيب
 آن يكي داشت بي و پنج از سال
 اين يكي را گذشته از پنجاه
 شكوه سرهنك راني از دوران
 چون نبودش زراحتي نقصان
 در جهان بهتر از جواني چيست
 گفت سرتيب كاي نكو اقبال
 چند سال دگر چو پير شوي
 بيست سالت نميرود كه نهند
 آزمون چون من از خيال مات
 سال من چوز گذشت از پنجاه
 يادم آيد بهر زمان پندي
 اي كه پنجاه رفت و در خوابي
 برك عيشي بگور خویش فرست
 اين دو بيتم نشانده پای بگل
 مي ندانم چرا خدای قدیر
 خوب بودی اگر زخوان است
 چاه خار و تمام بی ترتیب
 صحت و تندرستیش بکمال
 عمر و کشته سفید موی سیاه
 کز پدر داشت مال بی پایان
 این یکی بیت داشت ورد زبان:
 خوشتر از عیش و زندگانی چیست
 که مردم بپرسد سمت احوال
 چون از عمر خویش سیر شوی
 نام پیری برویت ای فرزند
 تلخ گردد چو زهر بر توحیات
 سوی قبرم بود هماره نگاه
 از گلستان ز گفته سمدی:
 مگر این پنج روزه دریایی
 کس نیارد ز پس تو پیش فرست
 کرده بیت الحزن سراچه دل
 عمرها را چنین نموده قصیر
 قسمت از عمر داشتیم دوشصت

اولی از برای کوشش و قال
تادر آن تجربه کنند شمار
کر بدانستی که عمر بشر
خویشان را ندادم این زحمت
کر بخواهی سبب ملامت را
تا که بودم بدهر طفل صغیر
یازده ساله جابدی مکتب
ارزیان فرنگ و روسی و روس
قلت خون و کثرت زحمت
شا ترده سالگی شدم رنجور
چو طیب احتمال سل میداد
هر چه کردند مدت یکسال
چونکه دیدند طاقم شدطاق
در دو سالم هوای رکن آباد
سوی طهران شدم بحکم پدر
پدرم چونکه آرزوها داشت
مدت پنج سال در غربت

دویمی نیز استراحت و حال
واندرین تجربه برند بکار
رسد اینگونه باشتاب بسر
می نشستم بکوشه راحتم
باشنو از لطف شرح حال را
بود کارم قرائت و تحریر
بود درسم لسان فرس و عرب
کم کم افزوده گشت چند درس
می نمودم ضعیف و ناراحت
اوقتادم زدرس و مدرسه دور
پس نبای معالجه بنهاد
ضعف و رنجوریم نداشت زوال
چاره کنند نیت جز بیلاق
کرد فی الجمله از تعب آزاد
کثرت دارالفنون تمام و مقرر
بند را بر مهندسی بگماشت
بس ریاضت کشیدم و زحمت

تا علوم ریاضیه تکمیل
داشتم بیست و پنج سال آنکه
آن زمانم رسید نوبت کار
هر جا بود کار صعب و شدید
صر صرا بود قرعه از اقران
پانزده سال خدمت شایان
لقب و منصب نمیشد اسکر
شاگرد عمر خویش و خدمت خویش
ایک در این زمانه غدار
در عزای پدر من و مادر
نوحه کردیم و تمیزت داری
مادرم اندرین خیال افتاد
گفت این روزها یکی دختر
با کمال و جمال و با عنایت
چون فقیر است مانده در خانه
خانه اش کر بود محتر و تنگ
یابی اندر خرابه های قدیم
گشت و تارغ شدم من از تحصیل
که همین شدم بخدمت شه
عمر من میگذشت در اسفار
هر یکاراه بود یا تمسید
به زمستان و هم به تابستان
کرده سرهنگ کشتم و هم خان
متصادف همی بمرک پدر
کشتی و زینت و قیمت خویش
نوش بی نیش نیست کل بی خار
هر دو کشته رقیب یکدیگر
بعد ششماه ناله و زاری
که شوم بنده صاحب اولاد
دیده ام نیک زاد و نیک سیر
خوش بیان خوش زبان حمیده عنایت
همچو کنجی بکنج و برانه
پیش اهل نظر نباشد ننگ
کوهر شاهوار و در یتیم

کرتورا آن خجسته ماه تمام
 روشن افکند ببرزن و بام
 بنکاح آرش و بزى خرم
 سن او کر کی گذشته چه غم
 هر دو هستيد کامل و پخته
 از جوانى غرورتان رفته
 چوبه چل رفته سالت از دوران
 پرجوان هم نبايدت ز زنان
 پدرت تا که رفته از دنيا
 مانده ام خانه بيکس و تنها
 مىشدم از غم و الم آزاد
 مىشدم از غم و الم آزاد
 باغبان نونهالان را
 کردى و زشوق آنان را
 تربيت مىفودم از دل و جان
 نرود تا که نسل مازميان
 مادرم بسکه راند از اين گفتار
 بتأهل کشيد آخر کار
 بعد بيکسان مادرم شد فوت
 داغ ديگر نهاد بردل موت
 چه مصيبت ندید مادرم
 پدر مهربان و ياور من
 تا که کردند تربيت پسرى
 از نهالش نخورده يك ثمرى
 يك مرگ از قفايشان برسيد
 هزاران اسف بکور کشيد
 روز روشن بشد صراشب تار
 از غم و غصه مردى من زار
 اگر نميداد يك پسر داور
 سبب تسليت شد آن مولود
 کز چه تکليف را بسى افزود
 شد فزون کم کم تداء اطفال
 کشت بالغ به پنج درنه سال

مدت بیست و پنجسال تمام
 گرم و سرد زمان فراز و نشیب
 شد معین مواجب و مرسوم
 آمدم وقت راحتی بجهان
 گذرانم به پیش اهل و عیال
 کم کم اطفال من بزرگ شوند
 هر یکی فاضلی شود مقبل
 خوش بدی زندگی بدینموال
 هر زمان میکند مرا. نوید
 کودکانرا کشم چو درآغوش
 گویم این طفلکان بیچاره
 که کند یاد بود از این اطفال
 سخن اینجا رسید چون باران
 آه حسرت زدل کشید چنان
 همه کردند از جهان نفرت
 جمله گفتند کاین سفر چون ختم
 ترک گوئیم خدمت دولت

وقت در نوکری گذشت مدام
 همه را دیده تا شدم سرتیب
 گفتم از دل برفت جمله هموم
 کام دل را بکیرم ازدوران
 وقت خود را همیشه فارغبال
 پی تحصیل و تربیت بروند
 روشنی بخش چشم و قوت دل
 مرگ اکرمی نیامدی بخيال
 اسم پیری و مویهای سفید
 رود از دیده اشک و از سر هوش
 بدم مرگم شوند آواره
 که بیاید پرسش احوال
 اشک از دیده ها نمود روان
 که زد آتش بجهان همراهان
 بیوفائی دهر را لعنت
 بشود میکنیم بر خود حتم
 بکزیایم کوشه عزت

عمرها کاینچنین بود کوتاه
 چونکه این است آخر انسان
 اینهمه درد سر برای چه روز
 هر یکی بادلی ز محنت ریش
 حیرت انداخت جله را ناگاه
 بهزاران ادب بصد توقیر
 پیر مردی که داشت از ایام
 قد و بالای او خمیده نبود
 خورد و خواب و حواس ظاهر او
 کرد تحصیل اذن بعد سلام
 گفت امشب رسیدم از ره دور
 دیدم از دور روشنی چراغ
 نزد این خیمه شب کنم به سحر
 از صدای شما نبردم خواب
 آتشم زد حکایت سرتیب
 گرچه باشم نخوانده مهبانی
 آمدم عمده از دل سرتیب
 می نیرزد یقین بیسک پرگاه
 حاصل جان کنی در این دوران
 زحمت و سفر برای چه روز
 خواست گردد روان بچادر خویش
 صوت بیگانه از پس خرگاه
 کشت ظاهر یکی ز پشت تجیر
 یکصد ویست و پنج سال تمام
 رنگ رخسار او پریده نبود
 بود بی عیب با مشاعر او
 بنشست و شروع کرد کلام
 بودم از خستگی بسی رنجور
 کفتم آمد مرا زمان فراغ
 ز درنده نیابم آفت و شر
 می شنیدم همه سؤال و جواب
 بیش از اینم نماند صبر و شکیب
 بتقا ضای حس انسانی
 بکشایم و را کنم ترغیب

تا که چندی بخواند او پس از این
 پند سعدی نخوانده بود اگر
 نفتادی باین بلا امروز
 گویم آشکارو بی تزویر
 هم زاهل قلم هم از اسلاف
 می ندانم چرا حقیقت کار
 که طبیعی تورا زخوان است
 آنچه ما را حد کمال بود
 رؤیخوان از مآثر خلقت
 جمله ذی روح را پس از تکوین
 عدد سال رشد شان را کیر
 از زمان حیات هر زنده
 اسب را گویمت ز راه مثال
 غالباً بیست و پنجسال تمام
 چونکه در بیست و پنجسال زمان
 پس بایده که بیست و پنج به پنج
 نخوری غصه کت خدای جلیل

سرگذشت معمرین زمین
 بکاستان همی بسن صخر
 این خیالات می نکرد بروز
 باشد از شاعران همه تقصیر
 که چنین زود میروند اخلاف
 مانده در پرده اینهمه اعصار
 عمر تهین شده فزون زدوشصت
 یکصد و بیست و پنجسال بود
 ز علوم طبیعی و حکمت
 مدت عمرشان شده تخمین
 ضرب در پنج کرده باش خبیر
 طول عمر تمام جنبنده
 حد رشدش بود چون پنج از سال
 اسب راهست عمر از ایام
 بحد رشد میرسد انسان
 بکنی ضرب و وارهی از پنج
 عمر داده چنین قصیر و قلیل

باید اهل قلم کنند رقم
 کاوین بیست و پنج سال بشر
 دویم و سیمی سنین شباب
 چارم و پنجمی سنین کمال
 یکصد و بیست و پنج چون آید
 این عقیده بیاید اربمیان
 جمله ارباب فضل در همه عصر
 بنویسند اگر که رنگ سفید
 این سفیدی هو بود مرغوب
 کم کم این واهمه رود زمیان
 توت گردد رسیده آن ایام
 رنگ الماس و در و مروارید
 قیمتش میشود زیاد زیاد
 که توراموی ها سفید شده
 زاین سفیدی اگر سیه روزی
 چاره او بود بسی آسان
 بشنو این نکته بسی باریک

بعد از این در صحیفه عالم
 نام دارد همی سنین صغر
 جهد کن خوب نکته را دریاب
 خود منم در حضور شاهد حال
 آن زمان نام پیریت شاید
 سن خود کس نمیکند پنهان
 در تصانیف خود بنظم و به نثر
 هر کسی را بموی کشت پدید
 هم دلیل کمال و بس مطلوب
 جماعی میشوند طالب آن
 که شود سبزی اش سفید تمام
 هر قدر میشود سفید سفید
 بشنو این حرف من مکن فریاد
 در امید تو کلید شده
 روز و شب در کداز و در سوزی
 نیست این درد درد بی درمان
 که خیالات مظلم و تاریک

میکند عمر تو چنین کوتاه
 این اجل ها نمیشود حتی
 بر معلق اجل اولوا الالباب
 چو بدینجا رساند پیر کلام
 جست سرتیب از زمین چون برق
 گفت ای تو طیب روحانی
 گفته هایت نشست جمله بدل
 بنودی به بهترین مفتاح
 فاش کردی یکی همایون باز
 جمله باید دعا کنند تورا
 سر این نکته را بفرمانیز
 همه باشند غرق نعمت تو
 چه نمودی در این همه مه و سال
 هست شایان غبطه قوت تو
 نقل کن سرگذشت خویش تمام
 کرد کارت رسانده است بمن
 ایقدر کرد پیرا اصرار
 روز کار تورا تباه و سیاه
 بایدم داد نطق را ختمی
 ترس را خوانده اولین اسباب
 خواست بیرون رود برای منام
 بوسه هازد بر آن ستاره شرق
 رحمت حق بنوع انسانی
 از دم خار کند و پای از کل
 طول عمر همه ذوی الارواح
 که کهن سالها بوقت نماز
 آنقدر تارضا کنند تورا
 از کرم تا به روز رستاخیز
 از دل و جان رهین منت تو
 که نگاشته است بنیهات پامال
 آرزوها شود به صحت تو
 تا که سرمشق خود کنیم مدام
 بنشین و بساز ساز سخن
 تا که در صدر جا گرفت و قرار

باز آن نکته سنج روحانی
 گفت البته بر جناب شما
 باهوا و بعادت و بمکان
 هر کسی در مزاج خود باید
 کرنیاری بدست حال مزاج
 اولین شرط صحت انسان
 آفتاب و نسیم صاف و لطیف
 تن و رخت و ظروف پاک و تمیز
 از غذا ها مناسبش را جو
 يك طيب مجرب پخته
 که هر نقطه از نقاط زمین
 نمک و نان و شیر و بیضه و ماست
 هست در جوهر نمک زحیات
 خواهی از صحت شود بکمال
 خوردن و خواب و راه رفتن تو
 جمله باید باعتدال بود
 عدم اعتدال در همه حال
 کرد آغاز کوهرا افشانی
 نیست پوشیده کاین طبایع ما
 مختلف میشوند در دوران
 ضرر و نفع را به پیماید
 بمرض ها دهی مدام خراج
 چند چیز است بهر پیر و جوان
 منزل خشک خوش هوا و نظیف
 و ز کثافات دوری و پرهیز
 تندرستی دهد غذای نکو
 در این نکته را چنین سنن
 همه فصل و در تمام سنین
 سبب طول عمر و صحت ماست
 آنچه پیدا نکشت در ظلمات
 بهر خوردن بجوی آب زلال
 ورزش و عیش و کار کردن تو
 مسلکت اعتدال حال بود
 میکند بنیه تورا پامال

هر چه خواهی بروز کار بکن
وقت کافی بخواب راحت خویش
تن خود در شباب خسته مکن
گر به پیری ببایدت صحت
کم کنسد عمر را بدهر دو چیز
گرتو خوش خلق و خوش زبان باشی
غالباً علت کسالت تو
تند خلقی و سوء حالت تو
سوء هضم است و عات معده
مایه عیش آدمی شکم است
یک حکیمی موافق تشریح
مثل قلب و معده انسان
چرخ آنکه کند بخوبی کار
آتش دیک اگر زیاد و کم است
ناخدا کر ز علم برخوردار
تاندانی اساس حفظ بدن
آخر مجلس ای رفیق عزیز

شب همه راحت اختیار بکن
هفت تانه شمر ز ساعت خویش
بنیه خویش را شکسته مکن
از جوانی ذخیره کن قوت
غم و خلق بد ای دو چشم عزیز
دائماً خرم و جوان باشی
تبدلی و غم و بطیالت تو
سبب جمله ملالت تو
گویمت مثل شیخ بی پرده :
تا بتدریج می رود چه غم است
کرده در نطق خود چنین تصریح
مثل کشتی بخار بدان
که نباشد خراب دیک بخار
عمل چرخ غیر منتظم است
نیست کشتی نمیرسد بکنار
نبری بر کناره کشتی تن
باید این نکته را بگویم نیز

که بود جسم و جان تو راحت	آنکه از عمری بری لذت
وز دعا و نماز راحت جان	راحت تن ز شست و شوی بدان
مجلس مایافت حسن ختام	پیر اینجامود ختم کلام
که رقم کرد دانش این اشعار	سیصد و بیست بود بعد هزار
بهر آسایش خیال انام	تا بود یادکار در ایام

FOTOĞRAFLAR

FOTOĞRAFLAR

Tûl-i Ömr-i Tabî-yi İnsân adlı mesnevînin şairi Prens Mirza Rıza Han Dâniş

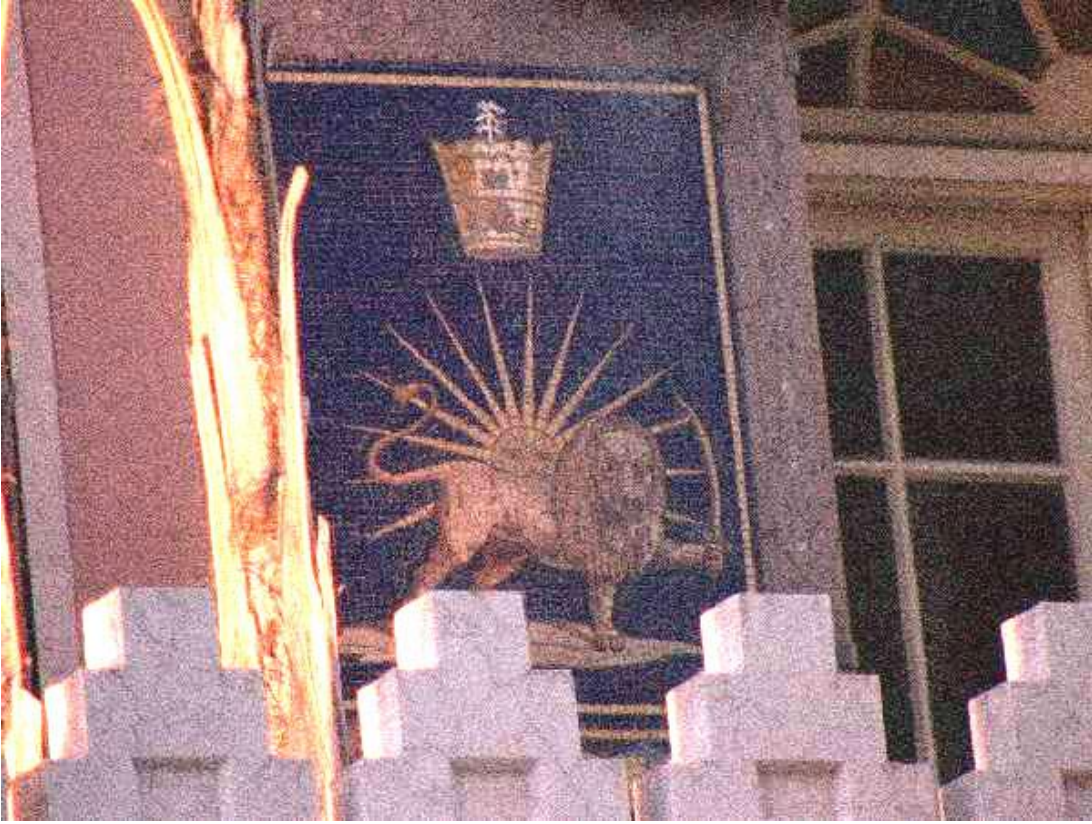
Tûl-i Ömr-i Tabî-yi İnsân adlı mesnevînin şairi Prens Mirza Rıza Han Dâniş

Prens Mirza Rıza Han Dâniş'nin Monako'da bulunan "Villa Dâniş" ismiyle anılan villası

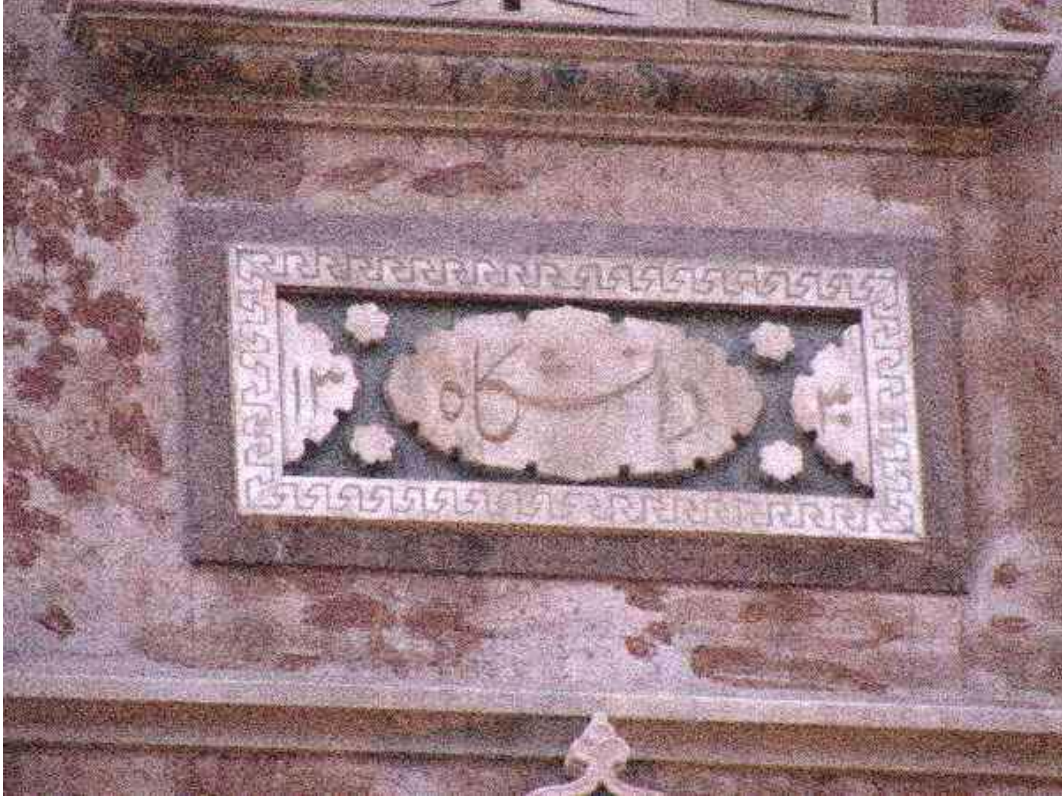
Prens Mirza Rıza Han Dâniş'nin Monako'da bulunan "Villa Dâniş" ismiyle anılan villası

“Villa Dâniş” isimli villadan bir detay

“Villa Dâniş” isimli villadan bir detay

“Villa Dâniş” isimli villadan bir detay

“Villa Dâniş” isimli villadan bir detay

“Villa Dâniş” isimli villadan bir detay

“Villa Dâniş” isimli villadan bir detay

⁷⁶ MANSOURI Faryar, 15 Kasım 2003, ‘Monte Carlo Building, Villa Danesh’, **The Iranian**, www.iranian.com/Travelers/2003/November/MonteCarlo/indeks.html

Mirza Rıza Han Dâniş'in Tûl-i Ömr-i Tabîi-yi İnsân mesnevîsinde konu edilen yüz yirmi beş yaşındaki yaşının örnek alındığı Ali Baba bin Hüseyin

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	İdil Su		ÖZ
Doğum Yeri ve Yılı	Bursa		1986
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Farsça İngilizce		İyi İyi
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2001	2004	Bursa Cumhuriyet Lisesi
Lisans	2005	2009	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	2009		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	idilsu_19@hotmail.com		
	Tarih	06/03/2013	
	İmza		
	Adı Soyadı	İdil Su ÖZ	